

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Kateřina Vališová

Jezuitská kolej v Jihlavě. Vzájemné vztahy s městem v letech 1625–1682
Jesuit college in Jihlava. Interaction with the town in the years 1625–1682

Praha 2021

Vedoucí práce: PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D

Poděkování

Chtěla bych na tomto místě poděkovat v první řadě vedoucímu své práce, PhDr. Janu Zdichyncovi, Ph.D., za vstřícný přístup, cenné rady a konzultace, které mi poskytl během příprav a psaní této práce. Poděkování za podporu patří též mojí rodině, prarodičům i rodičům za všestrannou pomoc, jíž se mi během studia a procesu psaní práce dostalo, a především za jejich nekonečnou trpělivost. Za poskytnutí archivních materiálů děkuji Moravskému zemskému archivu v Brně a v neposlední řadě především za zvláštní ochotu zaměstnancům Státního okresního archivu v Jihlavě.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 18. srpna 2021

.....

Bc. Kateřina Vališová

Klíčová slova:

17. století; dějiny města; jezuité; jezuitská kolej sv. Michala; jezuitské gymnázium; Jihlava; konverze; Markrabství moravské; městské elity; měšťané; náboženská bratrstva; náboženské fundace; rekatolizace; seminář; studenti; zbožné dary; císařský rychtář.

Key words:

17th century; municipal history; Jesuits; Jesuit College by St. Ignatius; Jesuit middle school; Jihlava; Margraviate of Moravia; municipal elites; religious confraternity; religious foundations; recatholization; seminary; students and professors; Thirty Year's War; pious gifts; emperor's advocate

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je představit působení jezuitského řádu v královském městě Jihlavě v letech 1625–1682 a ukázat, jak se jezuitské koleji podařilo zakotvit v prostředí, jež bylo téměř po dobu jednoho staletí převážně luteránské. Vychází z pramenů jak městské, tak jezuitské provenience – tedy převážně latinských a německých, uložených zejména v Moravském zemském archivu v Brně a ve fondech Státního okresního archivu v Jihlavě. Rozšiřuje tak téma již obhájené bakalářské práce, jež se věnovala zejména kontextu vzniku jihlavské jezuitské koleje do politického a náboženského vývoje Moravy a problematice jejího institucionálního zabezpečení.

V co možná nejširší míře popisují vzájemný vztah mezi královským městem a jeho obyvateli a zdejší jezuitskou kolejí. Z pohledu měšťanů ho sleduji na příkladech zbožných darů jimi věnovaných této instituci v rámci jejich testamentů, kdy se snažím určit míru pozornosti, již koleji měšťané věnovali, a všimnout si, zda jezuité případně upřednostňovali před ostatními církevními institucemi ve městě. Další kapitola nabízí pohled na tuto interakci v rámci vzdělávacích aktivit jezuitského řádu – sleduje tedy podíl zastoupení studentů jihlavského původu na zdejším gymnáziu či analyzuje míru přitažlivosti jezuitských náboženských bratrstev pro zdejší měšťany a obyvatele města. Rovněž přináší i jezuitský pohled na tyto procesy, a to prostřednictvím jezuitů psané kroniky koleje.

Předkládaná diplomová práce se tak snaží vypořádat s tématem kontinuity či diskontinuity s předcházejícím obdobím v dějinách města, kdy došlo k poměrně významnému nárůstu sebevědomí nekatolické městské rady v otázce duchovní správy města, jež ovšem vzala za své se změnou poměrů v souvislosti s potlačením stavovského odboje. Přibližuje rovněž strategie sociálně-institucionálních vazeb při zakládání koleje, kdy se pokouší zachytit genezi vzniku církevní instituce. Z obecnějšího hlediska pak přináší pohled i na období pobělohorské rekatolizace v městském prostředí, zejména tedy na proměnu městských elit v souvislosti se změnami ve složení městských rad, na každodennost raně novověkého města i vlivné církevní instituce.

Abstract

The aim of the thesis is to describe and analyze the function of the Jesuit order in the royal city of Jihlava in the years 1625–1682 with special focus on the question how the Jesuit college managed to anchor itself in an environment that was mostly Lutheran for almost a century. The thesis is based on sources of both municipal and Jesuit provenance – i.e. mostly of Latin and German provenance, stored dominantly in the Moravian Land Archive in Brno and in the funds of the State District Archive in Jihlava. Thus, the thesis expands the topic of an already defended bachelor thesis, which focused on the establishment and institutional security of the Jesuit college in the context of the political and religious development of Moravia.

The thesis thoroughly describes the relationship between the royal city and its burghers and the Jesuit college. From the viewpoint of the burghers, I follow the relationship on a study of pious gifts given to the Jesuit college by the burghers on ground of their testaments. This allows determining the level of attention paid to the Jesuit college by the burghers and whether they preferred it to other church institutions in the city. The next chapter offers an insight into the interaction on ground of the educational activities of the Jesuit order - it ascertains the share of students of Jihlava origin in the local middle school and it analyzes the degree of attractiveness of Jesuit religious fraternities for the burghers. To provide broader picture of the interaction, the findings are accompanied by the Jesuit view of these processes and relationships as expressed in the Jesuit written chronicle of the college.

On the background of the above outlined knowledge, the thesis analyzes the phenomenon of continuity and discontinuity in the history of the city. The phenomenon had been marked by an abrupt shift from the period characterized by a self-confident non-Catholic city council that exercised wide influence in religious management of the city to the subsequent decline of its influence as an effect of the suppression of estates rebellion. The study also describes the strategies of social and institutional ties in the establishment of the Jesuit college. From a more general point of view, the thesis provides an opportunity to view the period of post-White Mountain recatholicization in the particular urban environment. Specifically, it casts light on the processes associated with the transformation of city elites in connection with changes in the composition of city councils, on the everyday life of an early modern city and its church institutions.

(přeložil Karel Řepa, PhD)

Obsah

1. Církevní topografie Jihlavy do roku 1624.....	7
1. 2. Správa farního kostela želivskými premonstráty a získání patronátního práva nad farním kostelem v 16. století.....	9
1. 2. 1. Kaple sv. Václava při farním kostele sv. Jakuba a spory o ní.....	15
1. 3. Dominikánský klášter Povýšení sv. Kříže	17
1. 4. Minoritský klášter Nanebevzetí Panny Marie	21
1. 5. Špitály jako duchovní instituce	23
2. Jezuitská kolej a seminář v Jihlavě - koncepce a přípravy založení instituce	26
2.1. Rekatolizace Moravy a kardinál František z Dietrichštejna.....	26
2.2. Dar panovníka – Ferdinand II.	30
2.3. Dar aristokrata (konvertity) – Michael Adolf z Althanu a fundace koleje v Jihlavě.....	32
2.4. Dar rektora jezuitské koleje a zbožné vdovy – Vilém Lamormain a abatyše Eva Fleischová	38
2.5. Konfiskace latinské akademie a spory o ní – Bürgerstift	42
3. Vztah měšťanů k jezuitské koleji na příkladu jihlavské knihy testamentů (1624-1682).....	47
3.1. Testamentární právo a jeho praxe v Jihlavě – právní rovina	47
3.1.2. Testamentární právo a jeho praxe v Jihlavě – náboženská rovina.....	50
3.2. Kniha testamentů a zbožné odkazy měšťanů ve prospěch jezuitské koleje.....	55
3.2.1. Srovnání s ostatními duchovními institucemi ve městě	65
3.3. Odkazy dobrodinců uložené v archivu koleje.....	72
3.3.1. Odkaz Jana Jakuba Khützmeigla	72
3.3.2. Odkaz Ezaiáše Jungmayera.....	74
3.3.3. Odkaz Ferdinanda Arnošta z Bukové	76
3.3.4. Odkaz Filipa Jungmayera	79
3.6 Další odkazy koleji.....	79
4. Měšťané a náboženská bratrstva při jezuitské koleji v Jihlavě.....	82
5. Měšťané jako studenti jezuitského gymnázia	87
6. Vztah koleje a města ve světle jezuitské kroniky	92
Seznam zkratk.....	103
Seznam příloh	106

Úvod

Královské město Jihlava na přelomu 16. a 17. století stálo na vrcholu svého hospodářského a kulturního rozkvětu a bylo v této době po Olomouci jedno z největších měst v Markrabství Moravském. Dle výzkumů historiků Františka Hrubého a Jaroslava Marka mohla mít v této době Jihlava mezi 5 – 6 000 obyvatel, od poloviny 15. století vzrostl jejich počet až téměř trojnásobně. Patřila tedy mezi větší města střední Evropy. Za tímto hospodářským a demografickým růstem stál mimo jiné rozvoj soukenictví, jenž vyvrcholil ve druhé polovině 16. století, kdy Jihlava patřila k největším soukenickým městům střední Evropy. Úspěšným odvětvím byla rovněž výroba místního piva, či kloboučnictví. Hospodářská prosperita rovněž vedla k tomu, že v prvních dvou desetiletích 17. století byl obnoven dávný zájem o těžbu stříbra, jehož výtěžnost nicméně v posledních staletích postupně klesala.

Dalším fenoménem, jenž velkou měrou poznamenal další vývoj města, bylo postupné přijímání myšlenek luteránství od 20. let 16. století, což bylo typickým jevem zejména pro německojazyčná města, kterým Jihlava tehdy bezpochyby byla. V kombinaci s postupně klesající disciplínou zde působících řádů a tudíž i jejich autoritou ve městě, a s rostoucí hospodářskou prosperitou měšťanů postupně došlo ke vzrůstu sebevědomí městské rady a měšťanů vůbec, jež se projevila dlouhotrvajícími snahami o převzetí patronátního práva nad farním kostelem na úkor dosavadního držitelů – premonstrátského řádu. Město se tak v tomto mnoho neodlišovalo od obecnějšího vývoje v této době, kdy často docházelo ke sporům s katolickými institucemi o patronátní práva, statut církevního majetku ve městě, převzetí správy škol či kontrolám poplatků a církevních donací, jež byly zřizovány právě nejvíce měšťany, kteří k nim cítili užší vazbu. Ačkoliv se vzhledem k dlouhodobé personální krizi jihlavských premonstrátů městské radě podařilo samostatně obsazovat místa zdejších kazatelů, nikdy nicméně nedosáhla právoplatného postoupení patronátního práva do jejich rukou. Postupná snaha o obnovu katolické církve, přicházející rovněž z jejího středu, jejímž projevem bylo několikaleté jednání tridentského koncilu, se začala, i když pomalu, ale přece jen objevovat/projevovat na přelomu 16. a 17. století i v Jihlavě, kdy zde působili budoucí arcibiskup pražský Jan Lohelius a strahovský opat Kašpar Questenberg.

Stejně jako byla bělohorská porážka podnětem pro výraznou proměnu poměrů v obecném měřítku v zemích Království českého, platil tento vývoj i pro Jihlavu.

Otevřela se tak v plné míře cesta rekatolizačnímu procesu, jenž se postupně snažil obnovit širokou škálou prostředků autoritu katolické církve. Od legislativních nařízení zakazujících ve městě pobyt nekatolických kněží či později prostřednictvím Obnoveného zřízení zemského všem nekatolíkům, pomocí byrokratického nátlaku ve formě rekonstrukcí městských rad, majetkovým postihem, ale rovněž pozitivními metodami prostřednictvím pastorační a vzdělávací činnosti náboženských řádů. V prostředí moravském vycházely tyto snahy z rekatolizační koncepce kardinála Dietrichštejna.

K lepšímu poznání tohoto komplexního procesu na příkladu města Jihlavy a zdejší nově založené koleje Tovaryšstva Ježíšova by měla přispět tato diplomová práce. Pokusí se ukázat, jak se koleji podařilo zakotvit v prostředí města, jež bylo po dobu téměř jednoho staletí takřka luteránské a do jaké míry jí městské obyvatelstva v době probíhající rekatolizace věnovalo pozornost a upřednostňovalo ji oproti jiným duchovním institucím ve městě. V Jihlavě již od dob založení města fungovaly komunity dominikánů a minoritů, v pobělohorské době přibyl kromě jezuitů ještě kapucínský řád, jenž byl do města uveden roku 1631.

Jihlavě byla v předchozích letech věnována reprezentativní monografie zachycující dějiny města od jejího založení až do konce 20. století. Období raného novověku zde zpracovali jihlavský archivář, Vlastimil Svěrák, jenž se věnoval období předbělohorskému, Josef Hrdlička pak době pobělohorské. V základních rysech zde postihli vývoj dějin města. Prvně jmenovaný se zaměřil zejména na pobyty panovníků ve městě, otázku městské správy, jeho podoby a složení obyvatelstva, fungování latinského gymnázia, literární činnosti zdejších měšťanů či jihlavských meistersängerů. Rovněž se věnoval problematice stavu zdejších dvou klášterů a sporům městské rady s premonstrátským řádem o převod patronátního práva nad zdejší farou. Vycházel především z pramenů uložených v jihlavském archivu, dřívější historiografie či soudobé kroniky měšťana Martina Leupolda z Löwenthalu zachycující dění ve městě v období let 1402–1607, již mimo jiné edičně zpřístupnil Christian d'Elvert ve druhé polovině 19. století. Pobělohorské dějiny města byly rovněž zpracovány na základě předchozích prací a některých pramenů jihlavského archivu. Přehledově byla zpracována problematika katolické obnovy Jihlavy, hospodářských škod způsobených městu jak v rámci rekatolizačního procesu, tak v souvislosti s průběhem událostí třicetileté války, jež nemalou měrou na město dopadly, ale také poválečné obnově města. Tato diplomová práce by tak měla některé tyto zde zmíněné jevy prohloubit.

V první části text krátce uvede církevní instituce působící ve městě od jeho založení až do roku 1624 – tedy roku zamýšleného uvedení jezuitského řádu do města. Měl by v základních obrysech postihnout zdejší rozložení „sil“ na poli duchovní správy tak, aby bylo jasné, že jezuitská kolej sem nepřicházela do jakéhosi vakua, i když postavení katolické církve bylo bezpochyby narušené vlivem zde působícího luteránství v 16. a začátkem 17. století. Tomuto procesu se přehledově bude věnovat v následující kapitole, kde shrne poznatky shromážděné dosavadní historiografií, přičemž uvede i několik rozšiřujících poznatků na základě studia pramenů uložených v Národním archivu ve fondu Morava.

Založení jihlavské koleje se věnovala již obhájená bakalářská práce autorky, nicméně v případě diplomové práce bude toto téma přiblíženo z pohledu sociálních vazeb, komunikace a činů jednotlivých aktérů, kteří stáli za jejím vznikem, uvedením do města a snahou o její hospodářské a institucionální zabezpečení. Krom výše jmenované monografie byly zásadní pro popsání rekatolizace ve městě články Františka Snopka, který se věnoval příchodu císařských komisařů do města na začátku roku 1621 a jejich zdejší aktivitě, kdy se zde pokoušeli uvádět některé rekatolizační příkazy kardinála Dietrichštejna do života – mimo jiné k ustanovení alespoň částečně katolické městské rady. Z tohoto článku rovněž vyplývá mnoho skutečností důležitých pro pozdější rekonstruování rodinných vazeb některých měšťanů. Dalším jeho článkem podstatným pro tuto práci byl přehled kardinálovy korespondence obsahující rovněž nejrozumnější rekatolizační nařízení adresovaných zejména moravským městům, měšťanům a šlechticům.

Základní prací pro objasnění konfiskačního procesu v jeho celistvosti byla monografie Tomáše Knoze o pobělohorských konfiskacích na Moravě. Osobu kardinála Dietrichštejna a jeho působení na Moravě pomohly přiblížit práce Tomáše Parmy a Pavla Balcárka. Nelze opomenout ani důležitý a edičně zpřístupněný pramen kongregace pro šíření víry pro poznání zákulisí císařského dvora z pohledu zástupců papežského stolce. Aktivitu císařova zpovědníka Viléma Lamormaina ve Vídni v souvislosti s rekatolizací Čech a Moravy krátce nastínil ve svém článku Johannes Wrba. Dějiny jihlavského školství zpracoval na konci 19. století Julius Wallner, který poskytl rovněž řadu cenných informací, zejména co se týče problematiky měšťanské nadace. Vycházel z pramenů uložených dnes v jihlavském archivu – zejména co se týče pramenů městské provenience, zdá se ale rovněž, že čerpal i z pramenů jezuitských. Na tomto místě je důležité poznamenat, že archiv jihlavské koleje byl po zrušení řádu roku

1773 poslán do Vídně, kde se nacházel až do archivní rozluky probíhající mezi Rakouskem a Československou republikou po první světové válce. Poté byl přesunut do Moravského zemského archivu v Brně, část materiálů, která byla posílána provinciálům do Prahy, se nachází v Národním archivu v Praze. Řada uváděných jezuitských pramenů, jež uvádí Wallner, jsou tak dnes nedostupné, pravděpodobně ztracené, což naznačuje i inventář ke kolejnímu archivu v Brně, jež sestavil Jiří Radimský.

Práce se tedy bude snažit sledovat vztah mezi kolejí a městem, aby zhodnotila, jak úspěšná kolej byla při adaptaci na prostředí, jak ji vyhledávali měšťané, a jak tedy byla na jejich případě úspěšná rekatolizace ve městě. Časově je tedy ohraničena vstupem této instituce do města. Jako horní hranice byl zvolen rok 1682, kdy jezuité překročili po dlouhotrvajících ekonomických problémech koleje, ke stavbě kostela.

Do jaké míry byli jezuité úspěšní v získávání finanční podpory měšťanů a jakých se jim z jejich strany dostávalo preferencí v konkurenci ostatních církevních řádů, se pokusí analyzovat další část této studie. V úvodu se krátce na základě již vydané literatury k tématu dědického práva a zbožných odkazů věnuje právním aspektům této problematiky, jež je podstatné pro pochopení této součásti života nejednoho jihlavského měšťana. V obecné rovině je z hlediska problematiky testamentární praxe je velice podnětná a čtenářsky vstřícná publikace Michaely Hrubé, jež zpracovávala toto téma na příkladu severočeských měst a Jiřího Raka v prostředí města Kadaně. Pro prostředí Jihlavy je třeba zejména zmínit disertační práci Pavly Jirkové o zdejší testamentární praxi v letech 1578–1624. Nezabývala se v ní tedy období důležitém pro tuto práci, období 17. století a odkazům měšťanů církevním institucím. Tomuto tématu zejména ve vztahu k jezuitské kolejí se tedy věnuje v pořadí třetí kapitola této práce. Pro analýzu zbožných odkazů zdejších měšťanů vychází především z knihy testamentů z let 1624–1682, uložené v jihlavském archivu. Jak z názvu plyne, obsahuje poslední vůle měšťanů, ale také tzv. *Donatio pro mortis causa*. Další odkazy obsahuje archiv někdejší jezuitské koleje, ve kterém se nachází několik opisů závětí, inventářů a sporů o splnění v testamentu uvedené odkazu ve prospěch koleje.

Dále text pokouší analyzovat vztah mezi měšťany a jezuitskou kolejí problematikou fungování mariánských družin při kolejí. Pro načerpání poznatků v obecné rovině k tomuto tématu vychází z prací historiků, kteří se dlouhodobě náboženským bratrstvům v rámci svého bádání věnují, jako je Jiří Mikulec, Tomáš Malý, Vladimír Maňas či Zdeněk Orlita. Z hlediska pramenné základny je v tomto směru stěžejní dochovaná matrika měšťanského bratrstva uložená v knihovně

Národního muzea, která umožňuje z prosopografického hlediska pomoci určit členskou základnu této mariánské družiny. K tomuto účelu byly využity i pro 17. století neúplně dochované tištěné pozvánky na výroční svátky jednotlivých bratrstev.

Pro činnost jezuitského řádu byla kromě misijní důležitá i činnosti vzdělávací, jejímž prostřednictvím jezuité napomáhali formovat katolickou víru v obyvatelstvu nejen zemí Koruny české a naplňovat tak cíle rekatolizačního procesu. Z tohoto důvodu je do textu zařazena kapitola věnující absolventům zdejšího gymnázia, která se bude snažit dokázat míru propojení a zdejších měšťanů s kolejí a jezuitským řádem jako takovým prostřednictvím její školní instituce a jak se studenti z řad jihlavských měšťanských rodin rozhodli rozšířit řady (nejen) jezuitských duchovních. K tomuto účelu se v jihlavském archivu nachází vhodný pramen, a sice matrika studentů zdejšího jezuitského gymnázia. Nacházejí se v ní záznamy od roku 1626 až do roku 1773, přičemž je třeba poznamenat, že zápisy z počátečních let existence gymnázia jsou dochovány až do roku 1635 poněkud mezerovitě. Ke studiu jihlavských měšťanských rodů, zejména tedy těch erbovních či později přijatých do vyššího šlechtického stavu, byly použity přehledové práce Zdeňka Jaroše z přelomu 80. a 90. let 20. století, které byly zpřístupněny v rámci jihlavského vlastivědného sborníku. Vycházel zde zejména z práce prvního jihlavského archiváře Johanna Heinricha Marzyho a pramenů uložených v jihlavském archivu, nicméně v několika momentech se pro potřeby této práce ukázaly poněkud nedostačující z důvodu poměrně nekompletního zachycení rodinných vazeb zmíněných rodů. Z tohoto pohledu pak vyčnívá práce badatele Josefa Klusáčka, jež se věnoval z hlediska zachycení genealogie vlastní rodiny historii rodu Riesenfelderů z Riesenfeldu.

Poslední kapitola pak na příkladu pramene jezuitské provenience, a sice kroniky jihlavského domu, popíše vztahy mezi městem, měšťany a kolejí v Jihlavě jezuitským pohledem. K tomuto účelu bylo rovněž vhodné využít výroční zprávy jihlavské koleje, tzv. *Litterae Annuae*, jež se nacházejí uložené v Rakouské národní knihovně, a jež autorce laskavě poskytla Kateřina Bobková-Valentová.

Z hlediska metodologického je v práci použito prosopografie, dále mirkohistorického přístupu v rámci úvah o církevních, sociálních a hospodářských dějinách na příkladu královského města Jihlavy.

Jak vyplývá z již řečeného, práce by tak měla zmapovat míru úspěšnosti zasazení jezuitské koleje do města, věnovat by se měla jejímu soužití s měšťany, kteří se vypořádávali se změnou nábožensko-politické situace v souvislosti s porážkou

stavovského odboje. Bude se tedy zabývat tématy jako míra kontinuity či diskontinuity s předcházejícím obdobím náboženských dějin města, jak jezuité navázali na stávající kulturní či duchovní instituce a nadace ve městě. Zejména pak, do jaké míry byli jezuité úspěšní v získávání finanční podpory měšťanů a jak se tito naopak vztahovali institucím jezuitské koleje, jako byla její škola, seminář a mariánská bratrstva.

1. Církevní topografie Jihlavy do roku 1624

Tato kapitola se bude věnovat celkovému přehledu církevních a ostatních náboženských institucí, které v Jihlavě působily od založení královského města mezi lety 1240–1243 až do doby založení jezuitské koleje sv. Michala v roce 1624.

O vzniku první církevní stavby v Jihlavě, kostela svatého Jana Křtitele, původně vybaveného farními právy, se uvažuje v rozmezí poslední čtvrtiny 12. století až roku 1200. Tehdy se ještě jednalo o osadu tzv. Staré Jihlavy. Se založením královského města Jihlavy pak přicházejí i první zmínky o dominikánském konventu Povýšení svatého Kříže (1247)¹ a minoritském klášteře Nanebevzetí Panny Marie (1257). V jejich blízkosti byly rovněž doloženy domy bekyň.² Farním kostelem pod správou želivských premonstrátů byl od počátku kostel svatého Jakuba Většího, vysvěcený roku 1257, kterému podléhal od roku 1258 i špitál svatého Jiří.³ Od 13. století se před městskými hradbami rovněž nacházel i špitál s kaplí svaté Alžběty, který se patrně v 15. století přesunul ze Špitálského předměstí do Špitálské ulice uvnitř města.⁴

Ke kostelu sv. Jakuba patřila samozřejmě fara a také farním dvůr. K němu přiléhala v roce 1400 založená tzv. Česká kaple – kaple svatého Václava, ve které se sloužily mše pro česky hovořící obyvatele města. Za kostelem se pak nacházela škola⁵ a zádušní dům (II 46).⁶ U kostela byl postupně na dvou místech doložen i dům kaplanů vedle fary (II 39) a tzv. dům Strahovský (I 60). Ve všech kostelech zakládali měšťané od počátku 15. století při oltářích nadace, u kterých fungovala i oltářní bratrstva, nejvíce jich

¹ První zmínky o něm pocházejí až z roku 1257, kdy je jeho převor Eberhard jmenován ve svědečné řadě listiny týkající se jihlavské fary. O počátcích obou jihlavských klášterů a dalších různých podání o době a způsobu jejich založení píše ve svém článku Jindřich Zdeněk CHAROUZ, *Počátky jihlavských klášterů*, in: Jihlavský archivní občasník 2, Jihlava 2009, s. 73–81; TÝŽ, *Moravské kláštery v kontextu zakládání mendikantských konventů v městech přemyslovské Moravy*, in: Tomáš ČERNUŠÁK, Tomáš SEDLÁK (edd.), *Dominikáni v proměnách staletí*, Jihlava 2012, s. 8; Jindřich ŠEBÁNEK, Sáša DUŠKOVÁ (edd.), *Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae VI/1*, Praha 1974, s. 208.

² Doklady o přítomnosti bekyň ve městě mizí od 2. poloviny 15. století. Jejich domy se nacházely ve III. městské čtvrti – dle místopisného rovržení městských domů ve středověku se jednalo o dům č. 76 a 88, v I. čtvrti pak o řadu domů č. 1–8. (obrazová příloha viz níže). František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Praha 1961, s. 28, 134.

³ Jak patrocinium naznačuje, mohlo by se jednat o špitál založený řádem německých rytířů, který je doložen v listině krále Václava I. Národní archiv, Premonstráti Strahov, Listiny 1192–1921, inv. č. 3 viz <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RP/3/charter> (náhled 27. 1. 2018)

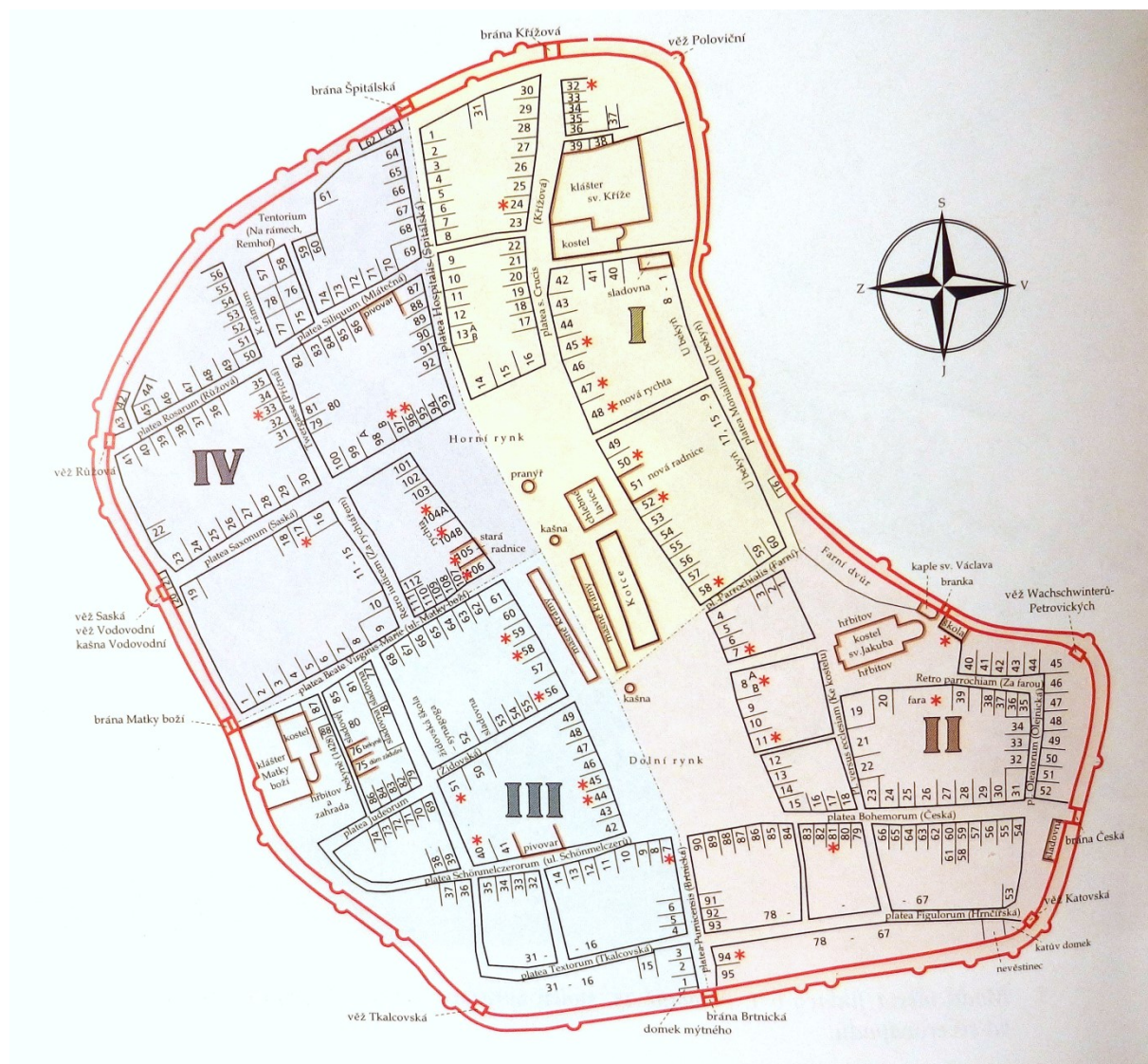
⁴ Přesnou lokaci některých duchovních institucí nelze přesně určit vzhledem k vágnímu popsání místa dané budovy v pramenech, či jejímu přemísťování v průběhu poměrně velkého časového rozpětí čtyř století. Dle F. Hofmann se nacházel ve IV. čtvrti v domě č. 65. František HOFFMANN, *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*, Jihlava 2004, s. 148.

⁵ Doložena k roku 1375. Karel KUČA, *Města a městečka II. díl H–Kole*, Praha 1997, s. 664.

⁶ Zádušní dům je doložen v ulici U bekyň (I Mon 9) i v blízkosti minoritského kláštera na opačné straně města. (III 75). F. HOFFMANN, *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*, Jihlava 2004, s. 34.

bylo založeno při farním kostele,⁷ v menší míře pak ve zbylých dvou kostelech. Je rovněž doloženo konání procesí Božího těla vedené z farního kostela.⁸

Příloha. č. 1 Půdorys města v první polovině 15. století (podle F. Hoffmanna)⁹

⁷ Oltářní nadace měla dokonce i své lázně. Doloženy jsou pro bratrstvo svaté Kateřiny (II 78, II 21) a při klášteře sv. Kříže.

⁸ Listinou z 24. května 1521 dává Matouš řečený Špicportl, jihlavský měšťan s manželkou, kopu grošů věčného platu na svém domě provizorům procesí Božího Těla, NA, Premonstráti Strahov, Listiny, inv. č. 214 <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RP/214/charter>

⁹ Převzato z: Renata PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, Praha 2010, s. 161.

1. 2. Správa farního kostela želivskými premonstráty a získání patronátního práva nad farním kostelem v 16. století

Farní správa jihlavské obce náležela od založení královského města Jihlavy premonstrátskému klášteru v Želivu, který toto právo získal roku 1233 od německého řádu Panny Marie v Jeruzalémě, kdy se toto právo vztahovalo ještě na kostelík svatého Jana Křtitele v trhově vsi, tzv. Staré Jihlavě.¹⁰ Poté, co byla v okolí Jihlavy nalezena stříbrná ruda, založil král Václav I. na protějším břehu řeky město, kam byla po vysvěcení kostela svatého Jakuba roku 1257 olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburku přenesena fara od svatého Jana Křtitele.¹¹

Snahy městské rady o převedení patronátního práva nad jihlavským farním kostelem do jejích rukou zesílily po příchodu luterství do města. Jihlavští, kteří zůstali vůči husitskému reformnímu hnutí neteční,¹² přijali postupně za své Lutherovo učení, které Jihlavským přiblížil na začátku roku 1522 Pavel Speratus.¹³ Seznámení se s myšlenkovým proudem reformace ostře reagující na krizi církve podpořilo starší tendence městské obce na zvýšení podílu na duchovní správě ve městě.¹⁴ V této době žila na jihlavské faře komunita želivských premonstrátů vyhnaná ze svého domovského konventu.¹⁵ Mimo domovský klášter přišel také o některé statky k němu přináležející,

¹⁰ Řád německých rytířů spravoval faru do roku 1233, to byla ještě u kostela sv. Jana Křtitele v osadě „Staré“ Jihlavy na české straně zemské hranice, kdy jí prodal želivským premonstrátům. Území pozdějšího města a okolí daroval král Václav I. v roce 1234 klášteru cisterciáků v Tišnově. Krátce na to došlo v okolí osady k nálezům stříbrných rud a po dohodě s tišnovským klášterem mu byly tyto statky roku 1240 vráceny. Antonín BOČEK (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II. (1200–1240)*, Olomouc 1839, s. 256; Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 350; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1997, s. 662. R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 44–45; Vlastimil SVĚRÁK, *K historii katolické církve v Jihlavě mezi husitstvím a Bílou horou*, in: Ivan HLAVÁČEK, Jan HRDINA (edd.), *Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*, Praha 2003, s. 265.

¹¹ J. Z. CHAROUZ, *K počátkům Jihlavy z pohledu církevních dějin*, in: Jihlavský archivní občasník 2003–2004, s. 29–39; Alois Josef PÁTEK, *Vlastivěda moravská. Okres Jihlavský*, Brno 1901, s. 89–90, Václav PETRŮ, *Klášter Želiv: cestopisná črta*, Praha 1898, s. 32; R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 227.

Listina potvrzující přenesení práv od kostela sv. Jana Křtitele ke kostelu sv. Jakuba. NA, Premonstráti Strahov, Listiny, inv. č. 59. <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RP/59/charter>

¹² F. HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, s. 134.

¹³ Pavel Speratus pocházel ze švábského Rötenu, kde se v roce 1484 narodil. Studoval na pařížské a několika italských univerzitách teologii, působil jako kněz v Augsburgu a Dinkbühl, poté v roce 1519 jako kazatel při katedrále sv. Kiliána ve Würzburgu, odkud v roce 1520 odešel do Salzburku. Velice záhy ho ovlivnilo Lutherovo dílo, jež přijal za své, díky čemuž byl donucen Salzbουργ opustit a rozhodl se odejít do Vídně, ze které byl rovněž záhy vypovězen. Na začátku roku 1522 pak přišel do Jihlavy i se svou ženou, se kterou byl ženatý již od doby svého působení v Salzburgu. CH. d'ELVERT (ed.), *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402–1607)*, Brno 1961, s. 46; Gustav TRAUTENBERGER, *Paulus Speratus, der Reformator in den mährischen Städten, und die evangelische Kirche in Iglau*, Jihlava 1868, s. 1–2.

¹⁴ Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006, s. 206.

¹⁵ K přesídlení do města z jejich sídla v Želivu došlo kvůli podpoře, kterou opat Martin věnoval Zelenohorské jednotě. Jiřímu z Poděbrad se nedostávalo financí k uhrazení dluhů svým příznivcům

kvůli čemuž se jejich hospodářské zázemí omezilo jen na několik vesnic v okolí Znojma, Kněžic, kláštera v Dolních Kounicích – včetně výkonu patronátního práva – a na příjmy z jihlavského farního dvora při kostele svatého Jakuba Většího, který se posléze stal hlavním zázemím komunity.¹⁶ Vzhledem k nedostatku kněžstva často docházelo ke splynutí funkcí v jedné ruce, kdy opat želivský byl zároveň i jihlavským farářem.¹⁷

Úpadek farní správy a klášterního života v 16. století se projevil i v Jihlavě a ve snahách městské rady o získání patronátního práva nad farním kostelem svatého Jakuba. Pokusy o převzetí celkové správy nad kostelem zesílily vždy, když zemřel dosavadní želivský opat. Městská rada v této souvislosti žádala o svěřeni tohoto práva do svých rukou. Komunikace ohledně této záležitosti s panovníky je dochovaná pro období po roce 1547, kdy zemřel opat Ondřej, po smrti následujícího opata Martina Stralického roku 1567, kdy se rada obracela k Maxmiliánu II. a také po úmrtí titulárního želivského opata, Kašpara Schöнауera v roce 1589, kdy žádala o předání patronátních práv Rudolfa II.¹⁸

Luteránský kněz Speratus přišel do Jihlavy v době, kdy v čele želivské komunity stál opat Bartoloměj (1518–1530).¹⁹ Speratova kázání měla v Jihlavě velký ohlas, a tak ho městská rada požádala, aby zde zůstal a převzal místo městského faráře po nedávno zemřelém Johannu Czererovi, což opat sám schválil.²⁰ Dění v Jihlavě nicméně neuniklo

v boji proti ní, a tak roku 1467 předal Želiv do rukou svého věrného podporovatele Buriana Trčky z Lupy a jeho dědiců s tím, že mají v klášteře ponechat tři místní premonstráty, kteří se budou nadále starat o tamní duchovní správu. Podmínka ale nebyla dodržena, zanedlouho byl opat s řeholníky z kláštera vyhnán a ti se usadili právě na jihlavské faře. Nicméně dle toho, co uvádí P. Oldřich Med ve svých Svatojakubských análech, se jeví, že po určité době, kdy se jednak uklidnily vztahy s Burianem Trčkou a jeho dědici (v následujícím roce po převzetí želivských statků totiž Burian zemřel), a také, jak píše P. Med, došlo na Moravě k „uklidnění, které nastalo Matyášovou (Korvín, pozn. autorky) smrtí“ se řeholníci, včetně samotného opata Petra III., do kláštera vrátili. Již jeho nástupce opat Wolfgang si ale na papeži vyprosil oficiální souhlas k přesídlení jeho a dvou či tří bratrů do Jihlavy z toho důvodu, že je klášter v důsledku poboření husity před čtyřiceti lety neobyvatelný. D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 350, O. MED, *Svatojakubské anály*, s. 11; V. PETRŮ, *Kláster Želiv*, s. 49–51; V. SVĚŘÁK, *K historii katolické církve v Jihlavě*, s. 267.

¹⁶ Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 204; V. SVĚŘÁK, *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba ve druhé polovině 16. století*, in: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských XV., Jihlava 2006, s. 31.

¹⁷ Jedná se o opaty Václava (1468–1489), Wolfganga (1502–1518) a Martina II. Stralického (1547–1567); Milan M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. II. díl, I. svazek: Řeholní kanovníci*, Praha 2003, s. 91–100; V. PETRŮ, *Kláster Želiv*, s. 51–53.

¹⁸ V. SVĚŘÁK, *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba*, s. 33.

¹⁹ Aspoň tento údaj uvádí Milan Buben ve své encyklopedii. Naopak oproti tomu Ferdinand Schenner ve svém článku o reformaci píše, že Sperata do funkce uvedl až jeho nástupce, opat Ondřej. Dle dat encyklopedie Milana Bubna byl v úřadě v letech (1530–1547). M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, II. díl, I. svazek: Řeholní kanovníci*, s. 99; Ferdinand SCHENNER, *Beiträge zur Geschichte der Reformation in Iglau*, in: Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mähren und Schlesiens 15, Brno 1911, č. 1–2, s. 222.

²⁰ CH. d'ELVERT, *Geschichte der Bergstadt Iglau*, s. 161; Alois KROSS, *Geschichte der Böhmisches Provinz der Gesellschaft Jesu*, Praha 1910, s. 288–289; Franz STREINZ, *Der Meistergesang in Mähren*, in: ZVGMS 26, č. 1–3, Brno 1924, s. 59; V. SVĚŘÁK, *Vztahy mezi dominikánským klásterem a městskou*

pozornosti vyšších míst. Na Pavla Sperata, jako na biskupem nepotvrzeného kazatele, a ještě ke všemu s pochybnou pověstí, byla jménem biskupství podána žaloba k Ludvíku Jagellonskému. Král vyzval Jihlavské, aby poslali svého kazatele před biskupův soud do Olomouce, protože mu chybělo církevní povolení a navíc byl potrestaný klatbou. I když se jihlavská rada zprvu snažila svého městského faráře zastat a soudu zabránit, nakonec ustoupila.²¹ Speratus požadoval, aby mu byla dána možnost veřejného slyšení, kde chtěl hájit svou pravověrnost, ale nestalo se tak. Přestože mu hrozilo obvinění z kacírství, vyvázl díky příznivcům z řad šlechty pouze s dvanáctitýdenním vězením. Byl propuštěn, vypovězen ze země.²²

Po Speratově odchodu se Jihlavští snažili získat nového kněze dle svých požadavků, a v tomto směru komunikovali i s želivským opatem Bartolomějem, který se jim snažil vyhovět. Vyhlédli si prosiměřického faráře, Simona Schuberta, jež je však i přes naléhavé žádosti ze zdravotních důvodů odmítl.²³ Pro dokreslení vztahů mezi opatem Bartolomějem a městskou radou je dobré na tomto místě zmínit, že právě opat Bartoloměj patrně v roce 1530²⁴ s radou uzavřel smlouvu, v níž jí svěřuje patronátní právo nad farním kostelem. Ferdinand I. nicméně tuto smlouvu neuznal – nepochybně i z konfesních důvodů, a patronátní právo potvrdil opět želivským premonstrátům.²⁵ Městská rada byla přesto nakonec ve své snaze úspěšná a brzo poté se jí podařilo získat řadu vyhovujících kazatelů, jejichž jména přináší mimo jiné kronika měšťana Martina Leupolda.²⁶

radou v Jihlavě v době reformace, in: Dominikáni v proměnách staletí, Jihlava 2012, s. 13; Ferdinand SCHENNER, *Beiträge zur Geschichte der Reformation in Iglau*, s. 85; Jan FRIED, *Česká kaple a čeští kazatelé v Jihlavě. Příspěvek ke sporům o kostely před českým povstáním*, in: VIII. Výroční zpráva Čsl. státního ref. reálného gymnasia v Jihlavě za školní rok 1926–1927, Jihlava 1927 s. 5.
²¹ V této době již v Jihlavě nekázal, odešel z ní do Velkého Meziříčí, kde působil konvertita Beneš Optát z Telče. Zatčen byl na příkaz olomouckého biskupa Stanislava Thurza ve Velké Bíteši; V. SVĚŘÁK, *K historii katolické církve v Jihlavě*, s. 269.

²² Poté odešel působit do Wittenbergu a později se stal luteránským biskupem v Marienwerderu (dnes Kwidzyn), kde také roku 1551 zemřel. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka. Dějiny Moravy II. Vlastivěda moravská*, s. 15. V. SVĚŘÁK, *K historii katolické církve v Jihlavě*, s. 269.
K dalším osudům Pavla Sperata viz Joseph ZELLER, *Neues über Paulus Speratus*, in: Württembergische Vierteljahreshefte für Landesgeschichte 23, Stuttgart 1914, s. 97–119.

²³ František HOFFMANN, Karel KŘESADLO, *Městská správa Jihlava. Inventář sv. I*, Jihlava 1971, s. 90.

²⁴ Anna Pečínková uvádí ve své diplomové práci období 40. let, Vlastimil SVĚŘÁK v článku Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba pak léta třicátá. Dle přehledu opatů v encyklopedii Milana Bubna byl opat Bartoloměj ve funkci v letech 1518–1530. Anna PEČÍNKOVÁ, *Moravské město, náboženství a jeho aktéři v době předbělohorské*. Diplomová práce, FF MU, Historický ústav, Brno 2014, s. 47; Milan M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, II. díl, I. svazek: Řeholní kanovníci*, Praha 2003, s. 99, V. SVĚŘÁK, *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba*, s. 31.

²⁵ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 258.

²⁶ Kroniku edičně zpřístupnil Christian d'Elvert. TÝŽ, *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402–1607)*, Brünn 1861.

Z doby správy fary a opatství Martinem Stralickým (1547–1567) byl jedním z kazatelů Albert Cruziger, doporučený městu samotným Filipem Melancthonem. Do Jihlavy přišel roku 1555 a ve městě začal záhy kritizovat katolické mše, které se zde ještě stále sloužily. Opat Stralický se pokusil vrátit sloužení mší ve farním kostele zpět před hlavní oltář a luteránské bohoslužby přesunout k vedlejšímu oltáři svaté Barbory. Městská rada s jeho krokem nesouhlasila a s opatem v této věci jednala. Po jednání s radou nakonec opat na sloužení katolických mší ve farním kostele rezignoval a na konci ledna 1556 je přesunul pro zbývající katolickou menšinu ve městě do kostela Povýšení svatého Kříže.²⁷

Na druhou stranu městská rada odmítala i přílišnou radikálnost ze strany svých farářů. Rada byla upozorněna, že Cruzigerovo chování je v rozporu s kompaktáty a mohlo by pobouřit krále, za což by mohla být potrestána i ona. Zachovala se pragmaticky, kazatele si pozvala k jednání na radnici, kde mu radní oznámili jeho propuštění.²⁸

Ještě za života Martina Stralického se v Jihlavě roku 1562 městská obec oficiálně přihlásila k augsburskému vyznání, a to přijetím článků augsburské konfese, což opat a poslední žijící člen želivského konventu odsouhlasil. Celá záležitost byla stvrzena na jednání z 2. listopadu 1562 opatem, kazateli Simonem Schönwaldem a Samuelem Hebeliem,²⁹ čtyřmi předměstskými faráři a zástupci městské rady.

Od této doby zde působil vždy hlavní, první kazatel, který byl nadřazený ostatním kazatelům a jako nejvyšší duchovní jednal jako zástupce ostatních kazatelů s městskou radou. Pod jeho dohled spadala také činnost učitelů v latinském gymnáziu. Duchovní tvořili společně s několika radními součást tzv. konzistoria či konventu, poradního sboru městské rady v otázkách života náboženské obce.³⁰ Městská rada pro své duchovní rovněž nechala vybudovat zázemí v podobě dvou domů blízko farního kostela.³¹

²⁷ Ferdinand SCHENNER, *Beiträge zur Geschichte der Reformation in Iglau*, s. 93–94.

²⁸ Odešel poté zpátky do Wittenbergu, později se stal superintendantem ve Waldsassen. Roku 1563 mu městská rada nabídla opět kazatelské místo a pozvala ho do Jihlavy. Cruziger odmítl, leč o tři roky později, když se jeho poměry změnily, znovu požádal o místo, které již ale bylo obsazeno.

²⁹ Hebelius na začátku svého působení v Jihlavě působil jako kazatel v minoritském kostele. Vzhledem k morové ráně, která roku 1562 v Jihlavě udeřila, požádala městská rada opata, jestli by kvůli lepším prostorovým podmínkám nemohl Hebelius dočasně kázat ve farním kostele, což opat schválil. Krátce nato byl Hebelius opatem a Schönwaldem obviněn z přívrženectví k Zwingliho učení. Městská rada se ale Hebelia zastala a roku 1563 ho jmenovala prvním kazatelem. A. PEČINKOVÁ, *Moravské královské město*, s. 51; R. PÍSKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 259.

³⁰ Kromě nejvyššího duchovního se pak setkáváme s funkcí druhého kazatele a kazatele v české kapli. Gustav TRAUTENBERGER, *Kirchenordnungen von Iglau in 16. Jahrhundert*, in: *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte der Protestantismus in Oesterreich*, Wien – Leipzig, 1881, s. 145, sekundárně A. PEČINKOVÁ, *Moravské královské město*, s. 39.

³¹ Byly pro ně vybudovány dva domy na parcele Veitha Michalka poblíž kostela sv. Jakuba, R. PÍSKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 259.

K roku 1562 se uvádí přestup posledního katolického měšťana k luterské víře.³² Dle mého názoru se spíše než o reálný fakt jedná o určitou tradici ve vyprávění protestantského příběhu v Jihlavě. O přítomnosti katolické menšiny, či přinejmenším jednotlivců, i po tomto svědčí například list³³ jihlavského měšťana Martin Šindlera zaslaný císaři, ve kterém si stěžuje na svoje sousedy, kteří mu činí nesnáze ze závisti a pro náboženství. Určitou přítomnost katolíků ve městě bychom mohli očekávat i díky nařízením jihlavských církevních řádů, které se vůči jim vymezovaly.³⁴

Počet premonstrátů mezitím neustále klesal a v této době v Jihlavě zbyli kromě opata pouze dva kněží a jeden novic. Postavení opata Stralického nebylo nejlehčí vzhledem k tomu, že se snažil vyhovět oběma konfesním skupinám³⁵ – katolíkům a zároveň i nekatolíkům.³⁶ Jeho smrtí (1567) se opět otevřela městské radě cesta k získání patronátního práva nad farním kostelem. Maxmilián II. prozatímně pověřil správou fary radního Hanse Leupolda a městského písaře Vavřince Reindlera, nicméně jako definitivního správce ustanovil roku 1568³⁷ probošta kláštera v Nové Říši, Kašpara Schönauera. Na jeho žádost k jeho rukám přenesl důchody jihlavské fary, patronátní právo k ní a jmenoval ho rovněž i titulárním opatem kláštera želivského. Maxmilián tak zamítl starší smlouvu uzavřenou mezi městem a opatem Bartolomějem o předání fary městu s odůvodněním, že dohodu neschválil už jeho otec Ferdinand I. neboť fara patřila vždy premonstrátskému opatu a konventu. Jihlavským nařídil, aby novému opatu vše vydali a zároveň jim oznámil, že opatovi nařídil respektovat a nebránit přijímání pod obojí ve farním kostele. Radní zpočátku proti tomuto postupu protestovali a žádali moravského podkomořího Jáchyma Zoubka, aby se za jejich zájem u opata přimluvil, aby se jménem krále za finanční odměnu patronátního práva nad farou vzdal. Byli mu ale ochotni ponechat farní hospodářství. Na situaci se přesto nic nezměnilo, nicméně opat městské

³² R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 259; V. ZODL, *Denkwürdigkeiten der Stadt-Pfarr-Kirche Skt. Jakob in Iglau*, s. 17.

³³ Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 4840.

³⁴ V níže uvedených církevních řádech bychom mohli najít i ustanovení týkající se vztahu ke katolíkům. Řád z roku 1575 říká, že jihlavská církev se necítí být povinna jim poskytovat církevní zaopatření a v otázce jejich pohřbů se má rada rozhodnout, jestli jim povolí pohřby před branami města a v doprovodu žáků městské školy. Městská rada se k tomuto vyjádřila v tom smyslu, že s ohledem na panovníka je potřeba se ke katolíkům chovat slušně, nicméně je proti poskytování církevních služeb katolíkům. Výjimkou byly děti, kterým se mohlo dostat jak křtu, tak i pohřbu. A. PEČINKOVÁ, *Moravské královské město*, s. 59–60.

³⁵ K podobné situaci v případě Horní Lužice rovněž Jan ZDICHYNEC, *Konfessionsstreitigkeiten unter dem Mikroskop. Beispiele aus der Oberlausitz vor und nach 1600*, in: Petr HRACHOVEC, Gerd SCHWERHOFF (edd.), *Böhmische Kronländer und Sachsen*, s. 511–549.

³⁶ Ch. d'ELVERT, *Geschichte der Bergstadt Iglau*, s. 181.

³⁷ V témže roce se Schönauer stal rovněž opatem zábrdovickým. R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 260.

radě alespoň slíbil, že hodlá dodržovat zvyky a jimi stanovená pravidla jihlavské církve. Opat Kašpar ale slib nedodržel a v rozporu s ním se pokusil ve farním kostele obnovit katolickou mši. Rada proti takovému jednání ostře vystoupila a s opatem vyjedнала, že správu převezme luterský farář Simon Schönwald, formálním správcem ale zůstal nadále Kašpar Schönauer. Ponechal zde alespoň správce farního dvora, který se měl starat o dodržování práv opata v jeho nepřítomnosti. A sám se pak od této doby zdržoval především v klášteře v Zábrdovicích, který nechal opravit a k čemuž také využíval příjmy jihlavské fary.³⁸

Během doby obsazení úřadu želivského opata Kašparem Schönauerem došlo v Jihlavě rovněž k formulování prvních dvou církevních řádů pro zdejší protestantskou obci.³⁹ Když Schönauer roku 1589 zemřel a správa fary byla králem dočasně svěřena knězi Urbanovi, proboštu novoříšskému, městská rada opět žádala krále, aby patronátní právo nad farním kostelem svěřil právě jí. Z příkazu Rudolfa II. bylo ale svěřeno roku 1589 Janu Loheliovu, strahovskému opatovi.⁴⁰ Ten se soustředil se na postupné obnovení postavení katolické církve ve městě – v čemž navázal spolupráci zejména s řádem dominikánů. Vzhledem k minimálnímu počtu katolíků, se aktivní rekatolizační působení premonstrátů ve městě – až na krátké působení Kašpara Questenberga jako kazatele v kostele sv. Kříže, jak vzápětí uvidíme, primárně soustředilo na obnovu hospodářského zázemí fary.⁴¹ S konsolidací pozemkové základny jihlavské fary začal Jan Lohelius roku 1600, kdy vykoupil zastavené pozemky Kašparem Schönauerem a které odkoupil od

³⁸ Korespondenci mezi císařem, městskou radou a dotčenými opaty zpřístupnil z fondů jihlavského okresního archivu ve svém článku o snahách jihlavských městských rad o získání patronátního práva nad farním kostelem Vlastimil SVĚŘÁK, *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba*, s. 31, 36–37.

³⁹ Církevních řádů vzniklo hned několik - v roce 1569, 1570 a 1604. Dochované jsou v SOkA Jihlava ve fondu Městská správa do 1848, Stará signatura. Dozvídáme se z nich o podobě luteránských bohoslužeb a vůbec celkového chodu „jihlavské církve“. Řád z roku 1569 například uvádí seznam držených svátků. Kromě tradičních velkých církevních svátků bychom zde našli i mariánské svátky Očišťování, Zvěstování a Nanebevstoupení Panny Marie. Mízi zde ale svátky Navštívení Panny Marie a Narození Panny Marie, které bychom našli v soupisu slavených svátků z roku 1557. Řád z roku 1604 se věnuje rovněž otázce patronátního práva nad městskou farou. Stojí v něm, že vzhledem k tomu, že držitelem patronátního práva je strahovský opat (v této době Jan Lohelius), není možné, aby jak opat, tak městská rada navrhovala kandidáty na jihlavského faráře. Proto si mají Jihlavští svého faráře obstarávat sami, čímž potvrdil dosavadní praxi. Město se rovněž v rámci těchto řádů vymezovalo vůči přítomnosti sekt ve městě, jako byli švenkfeldci, sakramentáři, novokřtění a příslušníci Jednoty Bratrské. A. PEČINKOVÁ, *Moravské královské město*, s. 55–65.

⁴⁰ V. SVĚŘÁK, *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba*, s. 38–41.

⁴¹ V případě, kdy nebylo možné obsadit místo jihlavského faráře, či alespoň kazatele v kostele sv. Kříže, byl ve městě ponechán alespoň správce farního dvora. A. J. PÁTEK, *Vlastivěda Moravská*, s. 94.

zástavního držitele pozemků Matěje Grüna ze Stürzenbergu za 960 kop míšeňských a v dalších letech počet nemovitostí ještě rozšířil.⁴²

1. 2. 1. Kaple sv. Václava při farním kostele sv. Jakuba a spory o ní

Centrum střetů městské rady s premonstráty byla tzv. České kaple. Nacházela se u severozápadní strany kostela svatého Jakuba, přiléhající k farnímu dvoru.⁴³

Spory a vzájemné provokace začaly zejména po svěření jihlavské fary do rukou Jana Lohelia v roce 1589. Pokládal kapli za součást farního dvora a snažil se z něho obnovit do kaple přístup. Vedly do ní totiž dva vstupy – ze hřbitova pro věřící a z farního dvora pro kněze, které byly ale v této době zazděné. Roku 1599 tedy nechal dveře do kaple prolomit, proti čemuž se městská rada ohradila a žádala vysvětlení. Lohelius vůči nim vystoupil velice sebevědomě s tím, že kapli užívali také jeho předchůdci, k čemuž měli k dispozici tento vchod, který on nechal obnovit, protože mu jakožto opatovi kostel i kaple patří.⁴⁴ Naopak nechal zazdít vchod, kterým do kaple mohli vcházet měšťané, na což si stěžovala městská rada, ale neúspěšně.⁴⁵

Další olej do ohně přilila událost z poslední lednové neděle roku 1599 (31. 1. 1599), kdy farní čeládka narušila právě probíhající luteránskou bohoslužbu v kostele svatého Jakuba tlúčením do sudů a střílením z ručnic ze sousedního farního dvora. Městská rada nato poslala k Loheliově posla s žádostí, aby příště již nic podobného své čeládce nepovolil a o věci zpravila rovněž podkomořího.⁴⁶ V následujícím osobním jednání se zástupci města opat opět konstatoval (24. 2. 1599), že kapli užívá právoplatně a co se týče nepokoje během bohoslužby, kterou měl dle městské rady vyvolat správce farního dvora páter Dominik Man, to že si před zemským hejtmanem a podkomořím zodpoví sám.

Opat Lohelius do Jihlavy povolal Kašpara Questenberga, který zde poprvé sloužil mši v kostele sv. Kříže v neděli 26. října 1603, jíž se Lohelius rovněž sám účastnil. Kromě

⁴² Stejněho roku Lohelius zakoupil za 2000 kop míšeňských tzv. Eckhoff, dvůr s příslušenstvím ležící na severní části Špitálského předměstí, roku 1601 následovala koupě pozemku Susanny Ziemmermanové ve výši 250 kop a roku 1604 zahrady Augustina Reisingera a Mathese Steidela za 201 kop. Oba tyto pozemky se nacházely poblíž Eckhoffu. V. SVĚŘÁK, *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba*, s. 33; V. ZODL, *Denkwürdigkeiten*, s. 34–35.

⁴³ Kapli založil roku 1400 řemeslník Řídal a sloužily se v ní bohoslužby pro české obyvatele města. Pro sledované období nelze vždy spolehlivě určit, zda bylo místo českého kaplana vždy obsazeno. K. KUČA, *Města a městečka*, 665; J. FRIED, *Česká kaple*, s. 2.

⁴⁴ J. FRIED, *Česká kaple*, s. 6.

⁴⁵ Tamtéž, s. 7–9.

⁴⁶ Tamtéž, s. 7.

něj ovšem na mši byla i řada „*lehkomyšlné svobodné řemeslné cházky*“,⁴⁷ která povykáním obřady narušovala. Další neděli nato pak Questenberg oznámil, že za týden bude kázat v České kapli a tam, že mají jeho posluchači přijít. Když se o plánu dozvěděla městská rada, poslala za páterem Dominikem Manem zástupce všech tří městských rad s tím, aby Questenberga od tohoto jednání zdržel a následovala přestřelka názorů obou sporných stran. Podle mínění rady byly strahovskému opatovi příjmy farního kostela císařem propůjčeny pouze s tím, že nebude zasahovat ve farním kostele a jeho kaplích do jejich náboženství. Dominik jim zase odpověděl, že se císař při tom domníval, že jsou dobří římsktí katolíci. Zástupci městské rady mu ale opáčili, že v Jihlavě císař Ferdinand I. často pobýval a musel tedy dobře vědět, jakého jsou vyznání, že nejsou římskými katolíky, ale pravými katolíky augsburského vyznání, při čemž je chránil a ponechal císař Maxmilián i Rudolf II. Nakonec k žádné mši a tudíž i přímé konfrontaci s měšťany nedošlo. Rada nadto poté pověřila čtyři měšťany, kteří měli v neděli sledovat situaci na místě a případně mši zabránit. Následujícího roku (1604) byl Kašpar Questenberg z města odvolán a místo něj Lohelius poslal pátera Jana.⁴⁸

Spor pokračoval dále roku 1608, kdy byl Dominik znovu žádán, aby zazděnou kapli otevřel. Odmítl, takže radní nechali vstup vypáčit (19. srpna) a na oplátku znovu zazdít vchod z farního dvora. Následující neděli v ní byla obnovena česká kázání. Na postup radních si následně Dominik stěžoval jak písemně, tak osobně na zemském sněmu v Brně, zemskému hejtmanu Karlovi st. ze Žerotína. Když se o jeho suplikaci dozvěděla městská rada, rovněž se obrátila na hejtmana s vysvětlením svého postoje, přičemž obě strany shodně tvrdily, že kaple patří jim, stejně jako právo užívat ji k bohoslužbám. Zejména zajímavá je reakce jihlavské městské rady, která v odpovědích na stížnosti premonstrátů odpovídá tím, že „*byla vždy a ještě jest v jejich jurisdikci a držení; že v ní jejich prarodiče i oni povždy vydržovali českého kazatele a pro obecný český lid, pod kteroužto kaplí také jejich kostnice od počátku stála a ještě stojí, na níž je také česká kaple vystavěna.*“⁴⁹ Kaple byla tedy nakonec ponechána v rukou luteránů, resp. městské rady, až do roku 1622, kdy farní kostel přešel do rukou premonstrátů – včetně České kaple.

Další konfliktní situací vyvolalo dle názoru městské rady podezřelé chování otce Dominika a příslušníků farního dvora, kteří v době ohrožení města v období vpádu Pasovských roku 1611 spustili z farního dvora přes hradby žebřík a manipulovali

⁴⁷ J. FRIED, *Česká kaple*, s. 9.

⁴⁸ Tamtéž, s. 8–10.

⁴⁹ Tamtéž, s. 15.

s podezřelými soudky – dle podezření rady měly obsahovat střelný prach. Farní dvůr byl k nelibosti otce Dominika obsazen vojskem, dle jeho slov tisícem vojáků bubnujících ve dne, v noci; následně prohledán a přítomná čeládka odvedena k výsledku na radnici. Městská rada naopak argumentovala, že nechala dvůr osadit vojskem kvůli lepší bezpečnosti jeho osazenstva v době nebezpečí a průtahů vojsk.⁵⁰

1. 3. Dominikánský klášter Povýšení sv. Kříže

V následujících dvou podkapitolách bych se chtěla krátce zastavit u poměrů klášterního života v Jihlavě, zastoupeného dominikánským a minoritským řádem. Jejich osudy v 16. století kopírují osudy většiny klášterů v českých zemích v této době, od ubývajících členů konventů, přes klesající morálku a řeholní disciplínu, upadající hospodářské poměry až po sekularizační tendence ze strany městské obce.⁵¹ To vše lze vysledovat i v případě jihlavských klášterů – ostatně podobný vývoj jsme mohli pozorovat už v případě výše popsaných osudů želivského konventu.

Dominikánský klášter hostil během své středověké existence mnohá důležitá diplomatická jednání – byla zde projednávána basilejská kompaktáta (1436), setkali se zde k rozhovorům členové a zástupci Jednoty poděbradské a Jednoty strakonické. Roku 1531 klášter hostil krále Ferdinanda I., který se účastnil zemského sněmu, jenž se v té době shromáždil a jednal právě v Jihlavě.⁵²

Postavení dominikánů ve městě, i přes výše uvedené významné události, které v klášteře probíhaly, rozhodně nebylo ve sledovaném období privilegované a jeho pověst upadala. V konventu, který byl až do doby příchodu luteránství do města bohatě fundován jihlavskými měšťany, totiž několikrát po sobě vypukl požár (1513, 1525, 1551), přičemž ten z roku 1513 postihl podstatnou část města. Za zavinění požáru byli jihlavští dominikáni z města vyhnáni a do kláštera přišli jejich spolubratři. Na Velikonoční pondělí roku 1526 si nadto cech kloboučníků z dominikánského kostela přenesl své lavice a korouhve do farního kostela.⁵³ O napjatých vztazích mezi dominikány a městem svědčí

⁵⁰ J. FRIED, *Česká kaple*, s. 11–16.

⁵¹ J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé*, s. 207.

⁵² Zemský sněm se v Jihlavě konal i v roce 1501, kdy probíhal rovněž v dominikánském klášteře. Milan B. BUBEN, *Encyklopedie řádů, III. díl, I. svazek: Žebravé řády*, s. 91, D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 341, K. KUČA, *Města a městečka*, 666.

⁵³ Tamtéž, s. 14.

rovněž i nařízení krále Ludvíka Jagellonského z roku 1526, aby se měšťané k dominikánům chovali pokojně.⁵⁴

Kláster se vlivem řádění živelné pohromy postupně dostával do hospodářských potíží, které začal řešit odprodejem svých pozemků. Neutěšený stav hospodářství se ale postupně prohluboval a klášter ve snaze řešit akutní nedostatek financí přicházel o další nemovitosti,⁵⁵ které kupními smlouvami přecházely do rukou měšťanů a městské rady, jež tak ve vztahu vůči klášteru získávala na převaze. Místo toho totiž, aby si měšťané či městská rada jednotlivé nemovitosti pronajala, a tím přispěla pravidelným příjmem ke zlepšení ekonomického stavu kláštera – nemovitosti by tak nadále zůstala v majetku kláštera, volili raději pro něj nevýhodnější možnost.⁵⁶

Zábor se netýkal pouze za městem ležících nemovitostí, ale i části samotného areálu kláštera - od roku 1559 bychom v něm našli i koňský mlýn, který nechala vybudovat městská rada a k jeho stavbě postoupil převor Leonard Hierspeckh podstatnou část nevyužitého klášterního dvora.⁵⁷ Krom toho tu byla stáj pro koně šrotýřů, kteří zde mleli obilí pro výrobu sladu, a dva obytné domky,⁵⁸ jež zde nechala městská rada postavit v rámci podpory chudých řemeslníků, kteří si nemohli dovolit koupit vlastní dům.⁵⁹ Rada jednala s dominikánským převorem o pronájmu zahrady, kde by si soukeníci mohli rozložit rámy, ale městská rada spíše než pronájem opět preferovala možnost koupě.⁶⁰

Na ústrky městské rady po hospodářské stránce si v polovině roku 1600 Rudolfovi II. stěžoval převor dominikánů, kněz Dominik de Verona.⁶¹ O čtyři roky později zase

⁵⁴ F. HOFFMANN, K. KŘESADLO, *Městská správa Jihlava. Inventář sv. I*, s. 96.

⁵⁵ Roku 1528 prodal klášter městu louku, požárem zničené poschodí v klášterním dvoře pak daroval převor Georg Behan roku 1530 městské radě, která je měla využít k obecnému dobrému – jako sýpku a skladiště. Měla zde být i zbrojnice; V. SVĚRÁK, *Vztahy mezi dominikánským klášterem a městskou radou v Jihlavě*, s. 15; F. HOFFMANN, K. KŘESADLO, *Městská správa Jihlava. Inventář sv. I*, s. 101, s. 103.

⁵⁶ Jak se na celou záležitost díval provinciál dominikánů Friedrich Boříkovský z Boříkova při jednom z dalších prodejů majetku kláštera v roce 1564, který na přístup městské rady měl poměrně jasný názor, můžeme vidět v dopise adresované právě radě: „Rozumím tomu, že byste rádi ten klášter k svému oužitku obrátili. K tomu bohda nepřijde, pokavadž rakouský dům panuje.“, E 73, Dominikáni Jihlava, 7/3; R. PISOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 262.

⁵⁷ F. HOFFMANN, K. KŘESADLO, *Městská správa Jihlava. Inventář sv. I*, s. 125, 133.

⁵⁸ Měšťané se pravděpodobně nezastavili jen u vyhrazené plochy, neboť z projednávání odpuštěné daně z komínů z let 1671–1689 vysvítá, že domky představili z kaplí dominikánské kláštera. E 73, Dominikáni Jihlava, 7/4.

⁵⁹ K roku 1550 se váže spor mezi dominikánským a minoritským klášterem na jedné straně a na druhé purkmistrem Janem Tanfelderem a Kryštofem Raumenschlüsslem, kteří v kláštorech měli byty. Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 1550

⁶⁰ Roku 1569 klášter prodal městské radě ještě louku u cihelny. D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 344; V. SVĚRÁK, *Vztahy mezi dominikánským klášterem a městskou radou v Jihlavě*, s. 16.

⁶¹ K tomuto sporu je zatím nepublikovaný spis, uložený v Národním archivu v Praze, ve fondu Morava, inv. č. 4280.

žaloval provinciál Michael Capella 26. května 1604 jménem kláštera u císaře městskou radu kvůli tomu, že si měla přivlastnit platy a čtyři sedláky náležící ke klášteru. Císař Jihlavským přikázal, aby se ke stížnosti provinciála vyjádřili a jeho obeznámili s tím, jakým právem a na základě jakého povolení nakládají s klášterními statky.⁶² Městská rada situaci vysvětlovala tím, že spor se týká jejich vlastních poddaných a statků, které mají zapsané v deskách zemských, a k nimž dle názoru rady dominikánský konvent nemá žádná práva. Argumentovala, že dříve jejich předkové z vlastní vůle klášteru věnovali určité platy a činže, které by rada dále z „*dobré vůle a do libosti*“ klášteru odváděla, jen kdyby jim současný převor nečinil „*tak velké protismyslnosti*“. Platy prý klášteru neodvádějí ne kvůli vlastnímu zisku, ale k obhájení svého vlastního práva.⁶³ Rudolf II. poté městské radě nařídil, aby do té doby než se ve sporu rozhodne, sporné platy neužívala.⁶⁴ Komise nakonec rozhodla ve prospěch dominikánského konventu, a rada sporné platy – včetně koní a hus, odvedla. Dle další stížnosti převora císaři si to ale po třech dnech rozmyslela a vzala věci zpět do svého držení.⁶⁵ Situaci v těchto majetkových záležitostech zbožných darů rovněž komplikoval ten fakt, že některé majetky byly sice odkazem poručeny do vlastnictví kláštera, ale zároveň do správy městské rady.⁶⁶

Jenže za rozporuplný vztah mezi městskou obcí a klášterem si mohlo i samo jeho osazenstvo, jež nebylo zrovna v nejlepším stavu, ani ne snad tak z početního,⁶⁷ jako

⁶² Koncept císařova listu z 16. ledna 1604 „*o té vši věci kdy a s čím dovolením na gruntech téhož kláštera stavěli, ano, i vrata kostelní s vokny zadělali...a dostatečnou a pravdivou zprávu do kanceláře naší české dvorské neprodleně učinili.*“ Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 4613, fol. 6–7.

⁶³ List městské rady s městskou pečeti ze dne 31. ledna 1606. Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 4613, fol. 9r–10r.

⁶⁴ Koncept listu z 16. listopadu 1604. Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 4613, fol. 5v.

⁶⁵ Dopis provinciála dominikánů ze dne 28. října 1604. Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 4613, fol. 11r–12r.

⁶⁶ Jednalo se zejména o odkaz Markéty, vdovy po rychtáři Prokopovi Pilgramerovi, která klášteru darovala příjmy ze vsi Rantířov, zatímco správu nad vsí převedla na městskou radu. Toto nadání stálo za sporem mezi klášterem a radou vedeným na počátku 17. století. F. HOFFMANN, K. KŘESADLO, *Městská správa Jihlava. Inventář sv. I*, s. 69.

⁶⁷ Z vizitační zprávy dominikána Feliciána Ninguardy z roku 1574 vyplývá, že v konventu tehdy žil již pouze převor a vedle toho několik světských nájemníků. Ani vizitační zpráva holandského provinciála Valentina Sahiera nebyla o mnoho příznivější. V rozmezí let 1610–1613 navštívil jihlavský klášter dominikánů a našel zde pouze dva řeholníky. Tato situace nebyla v ostatních dominikánských konventech v českých zemích vůbec neobvyklá. Zmíněný Ninguarda, který vizitoval kromě jihlavského kláštera další vybrané dominikánské konventy v Čechách a na Moravě, zjistil, v jak žalostném stavu se řádové domy nacházejí. V pražském dominikánském konventu u blahoslavené Anežky zůstali pouze tři řeholníci. Zdejší převor před vizitátorem raději utekl a zavřel. V plzeňském konventu žil v rozvalinách pouze převor, žijící poněkud svobodným životem, než by se na jeho úřad slušelo. V konventu v Litoměřicích nežil nikdo už od roku 1571. V Jablonném dominikánům vzalo majetky město a sami řeholníci žili v bídě; František KAVKA, Anna SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na konciliu tridentském a původní koncepce habsburské rekatolizace Čech*, s. 183; Tomáš ČERNUŠÁK, *Emerich Langenwaller – příběh jihlavského dominikána z 18. století*, In: *Dominikáni v proměnách staletí*, s. 24. D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 342.

zejména z hlediska disciplíny. K jeho zhoršení přispělo několik excesů, kdy několik dominikánských mnichů – v jednom případě dokonce sám převor – uprchli s ženami pryč z města.⁶⁸ V rámci diecéze se nicméně nejednalo o ojedinělý případ – například v Opavě se roku 1540 oženil komtur řádu německých rytířů s purkmistrovou dcerou. Vzpomeňme rovněž případ světicího biskupa a jihlavského rodáka Martina Göschla.⁶⁹

Na chování svých spolubratrů v Jihlavě si roku 1562 císaři Ferdinandovi I. stěžoval sám provinciál řádu a převor kláštera svatého Michala v Olomouci, který je obviňoval z toho, že se kláštera zmocnili a všechnu hotovost utratili.⁷⁰ Po útěku převora Martinise roku 1574 byl do jihlavského řádového domu uveden nový převor. Ještě roku 1613 byla v konventu provedena vizitace, která zjistila přítomnost pouze dvou bratrů a vikáře.⁷¹ Poté klášter fungoval ještě jeden rok, než se městské radě podařilo donutit dominikány, aby z města odešli úplně.⁷²

I přes své dílčí problémy se konvent Povýšení svatého Kříže až do svého odchodu z města stal oporou katolíků ve městě.⁷³ Želivský opat Martin Stralický sem přesunul po zaboru farního kostela městskou radou konání katolických mší. Po jmenování Jana Lohelia titulárním opatem kláštera želivského sem povolal roku 1603 dva premonstrátské kněží, mimo jiné zde působil i Kašpar Questenberg. Proti jeho působení se v té době zdvihla vlna nevole stran měšťanů. V kronice Martiny Leupolda je doložený pohled nekatolíků na jeho kázání. Questenberg v nich totiž nekatolíky napadal, ti si to nenechali

⁶⁸ Roku 1527 utekla s mnichem Matheusem Früauffem Klára, manželka Symona Melczera. V roce 1574 utekl převor Thomas de Martinis s dcerou měšťana Františka Schmilauera. V obou případech byli uprchlíci dopadeni, jak s nimi bylo naloženo v druhém případě, není známo, první kauzu ale zachycuje Setzenschragenova kronika. Mnich byl dán do vězení v klášteře sv. Kříže a Klára do solné komory na radnici, posléze propuštěna za 50 stříbrných grošů a vydána manželovi, mnich byl ale vyprovozen z městské brány ven. Další pohled na tento příběh přináší Martin Leupold, který ve své kronice píše, že Frühauf s Klárou z města neutekl, ale vzal ji do bývalé hornické jámy za cihelnou, kde se nechoval zrovna nepočeštněji. Poté se mnich do kláštera vrátil, měšťané – potažmo městská rada se ale o jejich jednání velice záhy dozvěděla, Frühaufa zbili a oba zavřeli do příslušných cel. Anton MAYER, *Die ateste uns erhaltene Iglauer Chronik*, In: ZVGMS 40, Brünn 1938, s. 18; V. SVĚŘÁK, *Vztahy mezi dominikánským klášteřem a městskou radou v Jihlavě*, s. 17.

⁶⁹ Tomáš BALETKA, *Morava a nástup reformace. Obrazy a postřehy ze života kněžstva olomoucké diecéze v 1. polovině 16. století*, in: Lenka BOBKOVÁ, Jana KONVIČNÁ (edd.), *Korunní země v dějinách českého státu IV. Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny českého ve 14.–17. století*, Praha 2009, s. 301.

⁷⁰ Pověstí kláštera rovněž nepomohlo, když poskytl útočiště dlužníkům, kteří se zde schovávali před svými věřiteli. Maxmilián II. roku 1565 městskou radu napomínal, aby tyto nepořádky odstranila a provinilce dle práva potrestala. Podkomořího markrabství pak pověřil dohledem nad nápravou. Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 335, č. 745 a č. 756.

⁷¹ Jakub ZOUHAR, *Dominikánský konvent v Jihlavě ve světle raně novověkých pramenů*, in: Dominikáni v proměnách staletí, Jihlava 2012, s. 32; D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 34.

⁷² Zákazem almužen v roce 1604, který zavedla městská rada, byla značně omezena hospodářská soběstačnost bratrů dominikánů, kteří tak město vzhledem i ke zdejší pro ně nepříznivé náboženské situaci opustili. Ch. d'ELVERT, *Geschichte der Bergstadt Iglau*, s. 182, R. PISKOVÁ a kol., s. 36.

⁷³ D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 341.

líbit a mše záměrně rušili – podobně jako činili katolíci z farního dvora během luteránských bohoslužeb v kostele sv. Jakuba. „*Když však tento kněz konal první kázání, dostavilo se k němu mnoho lehkomyšlné svobodné řemeslné chásky do kláštera a dobrého popa řádně vyhučeli a vysmáli se mu.*“⁷⁴ Ve svém druhém kázání v neděli 2. listopadu téhož roku Kašpar Questenberg posluchačům oznámil, že má v úmyslu příští neděli kázat v „české kapli“ u farního kostela a tam že mají přijít.⁷⁵ Městská rada se s ním pokusila domluvit, aby se v kázáních mírnil, ale bez většího úspěchu. Zároveň městská rada obdržela v listu z 19. prosince 1603 od Rudolfa II. příkaz, aby Jihlavští kněžím nečinili překážky, ale všemožně je naopak podporovali.⁷⁶ Vzhledem k narůstající agresí vůči Questenbergovi ho Lohelius po necelém roce působení z Jihlavy odvolal.⁷⁷

Loheliovy počáteční rekatolizační snahy ke zlepšení postavení dominikánů ve městě zdaleka nepomohly a Jihlavští tak zůstávali vůči nim nadále v negativním naladění. V roce 1607 si císaři na chování jihlavských během mší opět stěžoval převor Benedikt Bardinský. „*Mše svaté ve dny sváteční s pokojem vykonávati nemohu, neb jak jednou kostel odevřen jest, místo náboženství tancování, křiky, pískání, tlučení, smíchy, po zemi šustání a mnohý jinší rozpustilosti, kterých se pro hanbu Vaší Milosti se psáti nehodí.*“⁷⁸

1. 4. Minoritský klášter Nanebevzetí Panny Marie

Podobně jako farní kostel byly i kláštery obou žebavých řádů ve městě budovány se založením královského města Jihlavy na počátku 13. století, o čemž svědčí i jejich rozmístění v rámci městského opevnění. V případě minoritů⁷⁹ se toto opatření vyplatilo v roce 1402, kdy se klášter stal hlavním místem útoku skupiny loupežící šlechty z okolí. Díky včasnému upozornění mnichů na hrozící nebezpečí pomohl klášter výraznou měrou ubránit město.⁸⁰ Na památku této události, a snad také jako poděkování, byla na epistolní straně presbytáře vymalována nástěnná malba zobrazující přepadení Jihlavy a zároveň

⁷⁴ Citováno dle překladu Jana Frieda. TÝŽ, *Česká kaple*, s. 9.

⁷⁵ Tamtéž, s. 9.

⁷⁶ Koncept císařova listu z 19. prosince 1603. Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 5047.

⁷⁷ Jakub ZOUHAR, *Dominikánský konvent v Jihlavě ve světle raně novověkých pramenů*, s. 33.

⁷⁸ V. SVĚRÁK, *Vztahy mezi dominikánským klášteřem a městskou radou*, s. 20.

⁷⁹ První zmínky o klášteřu, stejně jako v případě dominikánů, pocházejí z roku 1257 a souvisejí s vysvěcením farního kostela sv. Jakuba, kde tuto událost ve svědečné řadě výše zmíněné listiny vedle dominikánského převora stvrzuje i minoritský kvardián Bertold; D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 345.

⁸⁰ J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 280.

každoročně vedeno procesí od kostela Nanebevzetí Panny Marie.⁸¹

Navzdory všeobecnému úpadku klášterního života, hrál ještě na počátku 16. století určitou společenskou roli v životech zdejší obce, když se ve dvacátých letech v čele s kvardiánem Hansem Hoffmanem společně s ní stal centrem odporu proti městské radě. Jeho příčinou se stala událost z 5. října 1520, kdy došlo k protržení hrází rybníků u města a v důsledku toho také úmrtí třiceti měšťanů a obyvatel města.⁸²

V následující době již ale minoritský klášter stál mimo hlavní dění ve městě a naopak musel čelit jak hospodářským problémům, tak i zásahům městské rady do jeho života. Od poloviny století zůstával takřka prázdný, na okraji zájmu měšťanů.⁸³ Tak jako sladovníci odnesli své lavice a korouhve z kostela sv. Kříže, i odsud si přenesli příslušníci cechu bednářského své lavice do farního kostela.⁸⁴

Oba kláštery, ať už více či méně postižené důsledky požárů a hospodářskou tísní, se postupně staly pro měšťany předmětem zájmu spíše obchodního než duchovního rázu, přičemž v centru jejich pozornosti převládal kostel farní kostel sv. Jakuba. Roku 1566 si na jihlavské měšťany stěžoval minoritský provinciál Jiří Benigni, protože k nelibosti jeho a jemu svěřené klášterní komunity dali totiž měšťané v kostele zbourat varhany a místo nich postavit krámk.⁸⁵ Stížnosti na počínání si Jihlavanů se objevují i v dalších letech.⁸⁶

Jak dominikáni, tak i minorité řešili neutěšený stav klášterního hospodářství prodejem svých pozemků. První prodej se uskutečnil roku 1536, kdy bratři s povolením svého provinciála uzavřeli s městskou radou smlouvu o prodeji dormitáře se zahradou, kde rada měla v úmyslu postavit obecní sýpku a za to měla na oplátku minoritům postavit nový dormitář.⁸⁷ Roku 1564 žádal klášter císaře Maxmiliána o povolení prodeje klášterního rybníka, aby takto získané peníze mohli dále investovat a půjčit pod úrokem.⁸⁸ Klášter se svolením provinciála také rozprodával další své pozemky – ať už ležící za

⁸¹ Husitskými válkami byly klášterní budovy poničeny a opraveny až v prvním desetiletí 16. století, kdy v kostele postupně vznikly vedlejší kaple Panny Marie a sv. Anny a kaple sv. Wolfganga. Vzápětí po dokončení stavebních úprav byl ale roku 1523 znovu poničen požárem. D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 349–350.

⁸² F. HOFFMANN, *Listy a obrazy*, s. 70.

⁸³ Ani stav minoritského kláštera u sv. Jakuba v Praze, kde sídlil provinciál, nebyl lepší. Vizitátor zde kromě něj našel ještě kvardiána a jednoho řeholníka. Pro jejich neřádný život musel dva z této trojice dát do vězení. František KAVKA, Anna SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepce habsburské rekatolizace Čech, Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561–1580*, Praha 1969, s. 183.

⁸⁴ F. SCHENNER, *Beiträge zur Geschichte der Reformation in Iglau*, s. 87.

⁸⁵ Národní archiv, Fond Morava, inv. č. 893.

⁸⁶ Tamtéž, inv. č. 1287.

⁸⁷ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 261.

⁸⁸ Národní archiv, Fond Morava, inv. č. 609.

městem, či v bezprostředním sousedství kláštera, které odkoupili měšťané jako stavební parcely.⁸⁹ Jednalo o pozemky ležící nedaleko za městem, ale také o klášterní zahrady. Rozprodávání pozemků okolo kláštera mělo také za důsledek zahrnutí kostela Nanebevzetí Panny Marie do blokové zástavby v dnešní podobě.

Dlouhotrvající nepříznivé podmínky⁹⁰ řeholníky donutily přemýšlet o radikálnějším kroku. Roku 1574 provinciál řádu nabídl městské radě pronájem celého klášterního areálu. Rada nicméně projevila zájem o prodej a nikoliv jen o pronájem, takže zůstalo při starém. Dva mniši zde setrvali do začátku stavovského povstání,⁹¹ kdy byli z města vyhnáni. Po roce 1620 se nicméně minorité do města opět vrátili.⁹²

1. 5. Špitály jako duchovní instituce

Špitály byly obecně zřizovány při kláštorech, sídlech biskupů a kapitul, od 12. století pak také z iniciativy panovníků, šlechticů a rovněž měšťanů jako instituce zajišťující péči o potřebné, jako výraz křesťanského milosrdenství.⁹³ V městském prostředí pak často sloužily krom zdravotnického také sociálnímu účelu v péči o chudé a staré obyvatele města.

Na předměstích se nacházely špitální kostely – sv. Alžběty a sv. Jiří a také původní farní kostelík sv. Jana Křtitele. Než našel špitál sv. Alžběty stálé místo u hradeb na konci Špitálské ulice, kde je doložen k roku 1400, jeho umístění se v průběhu předešlé doby v rámci města měnilo.⁹⁴ U špitálu se rovněž nacházel hřbitov s kaplí svaté Anny.⁹⁵ Jednalo se původně o hornický špitál založený tehdejšími mincmistry a co je důležité – krátce po jeho založení byl předán do správy želivskému opatovi, tedy jihlavské faře.

⁸⁹ 1563 prodal klášter pozemek ke stavbě domu italskému staviteli Melchiorovi, 1590 pozemek u hřbitova Jakubovi Gastelatiovi. F. HOFFMANN-K. KŘESADLO, *Městská správa – inventář*, s. 130. Další pozemky byly prodány městské radě roku 1580, 1594 a 1606. D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 350.

⁹⁰ Podobně jako v případě premonstrátů a dominikánů i zde se musel císař klášterní komunity zastat a městu v roce 1573 přikázat, aby mnichům nečinilo žádná příkoří. Národní archiv, *Fond Morava*, inv. č. 1762.

⁹¹ Oldřich Med uvádí ještě k roku 1610 odchod minoritského kvardiána, který byl z města vyhnán kvůli tomu, že odmítnul složit nějakou přísahu. Karel Kuča naopak uvádí, že minorité klášter zcela opustili v roce 1564 a odešli do Jindřichova Hradce. O. MED, *Svatojakubské anály*, s. 13, K. KUČA, *Města a městečka*, s. 666.

⁹² D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 347; O. MED, *Svatojakubské anály*, s. 13.

⁹³ Petr SVOBODNÝ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999, s. 7.

⁹⁴ Z. JAROŠ klade vybudování špitálu svaté Alžběty do 70. let 15. století. O existenci špitálu mimo hradby města máme zmínky již z roku 1257, kdy jej mincmistři prodávají nové faře při sv. Jakubovi. Z. JAROŠ – K. KŘESADLO, *Jihlava. Kulturněhistorický průvodce městem*, Jihlava 1996, s. 110–111; F. HOFFMANN, *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*, s. 148; K. KUČA, *Města a městečka*, s. 664–665, 669; R. PISOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 68; <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RP/11/charter>

⁹⁵ A. J. PÁTEK, *Vlastivěda moravská. Okres Jihlavský*, s. 101.

Jeho hospodářské zázemí bylo zajištěno nadací skládající se z jednoho poplužního a dvou dalších dvorů, ovčína, polností a rybníka. Další příjmy špitálu plynuly z darů a zbožných odkazů jihlavských měšťanů.⁹⁶ Ačkoliv byl jako celek pod správou premonstrátské fary, listinou papeže Bonifáce IX. z roku 1400 bylo jihlavským měšťanům umožněno ve špitálním kostele zřídit oltářní nadace, k nimž jim udělil i patronátní práva. Změnu správy instituce přineslo 16. století. Postupně klesající autoritu jihlavské fary využila městská rada, která si špitál vzala pod svou správu a obnovila ho po opakujících se požárech zaviněných dominikány.⁹⁷

Totéž co pro předchozí, platí v obecné rovině i pro špitál s kaplí sv. Jiří, který se nacházel nedaleko od prvně jmenovaného, neležel uvnitř hradeb, ale severněji na Špitálském předměstí – zhruba v polovině cesty mezi kostelem svatého Jana Křtitele a městem, což bylo dáno také jeho zaměřením. Byl určen pro malomocné, či jinak nakažlivé nemocné.⁹⁸ V pramenech ho najdeme označený rovněž jako Siechhof.⁹⁹

Z uvedeného vývoje vztahu klášterů, fary a městské obce, potažmo městské rady v 16. a na počátku 17. století v Jihlavě vyplývá následující: pokles autority zdejších církevních institucí zapříčinil přechod výkonu správních a majetkových kompetencí původně jim svěřených statků a ústavů do rukou městské rady. Popisovaný proces byl v nemalé míře podpořen přijetím reformačních myšlenek luteránství, jež našly ohlas u většiny městské obce, kterou dále inspirovaly v posilování komunálních svobod, mezi něž patřila kontrola nad institucemi, jako byla právě fara, škola a charitativní ústavy dříve spadající pod církevní dohled či správu.¹⁰⁰ Otřes politického sebevědomí v důsledku potrestání protihabsburského odboje roku 1547, jež neminulo ani Jihlavu vlastníci některé

⁹⁶ Typově se většinou jednalo o tzv. věčné platy váznoucí na domě darovatele. Nechyběla ale ani hmotné odkazy, především v podobě vikutálií pro špitálníky. R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 68 a 82.

⁹⁷ Viz příklad již zmíněných pražských měst Petr SVOBODNÝ, *Pražské špitály a nemocnice*, s. 14–18.

⁹⁸ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 153.

⁹⁹ Další špitál bychom pak našli od počátku 16. století při kapli Božího těla. Bývalou synagogu darovala městská rada měšťanu Merbotovi k vybudování kaple se špitálem roku 1511, ale už z předchozích let jsou ke kapli dochované donace budoucímu oltářníkovi, je tedy možné, že špitál fungoval již dříve a teprve až roku 1511 došlo k jeho oficiálnímu schválení městskou radou. Krom několika zbožných nadání ze začátku 16. století o něm v pramenech pozdější doby nejsou zmínky. Pavla JIRKOVÁ, *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1624. Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii*, disertační práce, Univerzita Karlova, Praha 2011, s. 44.

17. října 1505 Prokop Maringer a jeho žena prodávají 0,5 kopy grošů věčného ročního platu na svém domě kapli Božího těla. NA, Premonstráti Strahov, Listiny, inv. č. 169. <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RP/169/charter>

24. dubna 1507 Alžběta, vdova po Prokopu malíři, prodává 0,5 kopy grošů ročního věčného platu na svém domě oltáři 14 svatých pomocníků v kapli Božího těla v Jihlavě. Tamtéž, inv. č. 74. <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RP/174/charter>

25. ledna 1515 věnoval kapli Božího těla řemenář Wolfgang a jeho žena Kateřina 0,5 kopy grošů věčného platu na svém domě. Tamtéž, inv. č. 199. <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RP/199/charter>

¹⁰⁰ Josef VÁLKA, *Myšlení a obraz v dějinách kultury. Studie, eseje, reflexe*. Brno 2009, s. 131.

své statky na území Českého království, se město snažilo vykompenzovat soustředěním se na rozvoj ekonomických a kulturních aktivit na lokální úrovni. Z kulturní oblasti uvedme založení bratrstva meistersängerů či vybudování latinského humanistického gymnázia. Škola byla vedle hlavního městského kostela a radnice v předbělohorských městech přece jen záležitostí reprezentace celé obce.¹⁰¹ Z hospodářské oblasti můžeme jmenovat renesanční přestavbu města, rozšíření majetkové základny, ať už samotného městského panství či jednotlivých patricijů. Pozoruhodnými podniky byly nápad na založení obilního monopolu Mathese Stubika z Königsteinu na výkup obilí a prodej obilí pro oblast celé Moravy¹⁰² či soukenická kompanie, společenství soukeníků a obchodníků se sukem.¹⁰³ Na jedné straně měly tyto aktivity sice posílit sebevědomí městské obce, na druhé ovšem s sebou přinášely i do určité míry dezintegrační tendence v podobě privátních snah některých příslušníků špičky městské elity o sociální vzestup o stupeň vyšší, vystupující tak z městského společenství.¹⁰⁴ Příklad Jihlavy nebyl ovšem osamoceným jevem, ale v podstatě obecným fenoménem vývoje měst v 16. století nejen v českých zemích, ale i v oblastech Říše.

Opětovné získání sebevědomí založeného na vzrůstající prosperitě města v souvislosti s rozvojem soukenictví, umožnilo městu vytvářet hospodářský nátlak na zdejší církevní instituce, jež ztrácely v obci autoritu kvůli katastrofálním poměrům uvnitř vlastních komunit a jejich nešťastné interakci s obcí. K opětovnému získání jejich dřívějšího statutu nepomohla ani přítomnost a působení nových duchovních správců z generace potridentských katolíků, jimž se podařilo alespoň napravit některé nedostatky v hospodářství institucí a uhájit tak jejich dosavadní postavení. S provedením důkladné reformy a napravení dosavadní pro ně nevýhodné situace tak museli počkat až na příznivější dobu, jež nastává až po Bílé hoře a jejíž rozbor bude předmětem následujících řádků.

¹⁰¹ Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle...“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

¹⁰² Pavla JIRKOVÁ, *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578-1624. Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii, disertační práce*, ÚČD FFUK, Praha 2011, s. 181.

¹⁰³ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 214–215; František HOFFMAN, *Nové listy a obrazy*, s. 87–89.

¹⁰⁴ Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. Všední dny kulturního života*. Praha 1993, s. 50–63.

2. Jezuitská kolej a seminář v Jihlavě - koncepce a přípravy založení instituce

V archivech je dochována řada dokumentů, které sice v obecné rovině poměrně dobře popisují založení jezuitské koleje v Jihlavě, při jejich hlubší analýze ale zjistíme, že o praktickém provedení tohoto zakládacího procesu a jeho realizaci neříkají zdaleka vše. Je sice v obecné rovině známo, že fundaci podporovaly osoby z okruhu císařského dvora, ba přímo samotný Ferdinand II., z praktické stránky známe jména statků, jimiž byla kolej nadána a po teoretické zase víme o doporučení Petra Canisia,¹⁰⁵ jak postupovat při výběru vhodného místa pro stavbu kolejí. Jak takový mechanismus založení konkrétní koleje probíhal v praxi – v tomto případě na příkladu Jihlavy, se pokusím načrtnout na následujících stránkách.

2.1. Rekatolizace Moravy a kardinál František z Dietrichštejna

Počátky koleje sv. Michala a semináře téhož patrocinia můžeme hledat v okruhu tří až pěti osob, jejichž jména jsou více či méně propojena s císařským dvorem. Spojením jejich dílčích aktivit mohlo dojít k založení jihlavské koleje. Začít pátrat můžeme u tehdejšího gubernátora Moravy kardinála Dietrichštejna,¹⁰⁶ který 11. ledna 1621 v rámci své rekatolizační koncepce Moravy přednesené před císařem, nejvyšším kancléřem a císařskými rady oficiálně vyzval k založení jezuitské koleje v Jihlavě. V této době ještě kardinál předpokládal uvést jezuitu do prázdného dominikánského kláštera.¹⁰⁷ Jak patrně, o výstavbě budoucí koleje a semináře sv. Michala v Jihlavě se začalo ve dvorských kruzích uvažovat již velmi brzy po porážce stavovského vojska na Bílé hoře.

Dále jeho plán obsahoval požadavek, aby stavové navrhli kandidáty na nejvyšší zemské úřady, na císaři pak bylo, aby je buď schválil, nebo odmítl. Ferdinand II. měl přijet na Moravu, stavové mu jakožto markraběti moravskému měli přísahat věrnost a na oplátku on měl přísahat na zemské výsady. Stejně jako v Čechách všichni ti, kteří se účastnili stavovského odboje, měli být potrestáni. Těm, kdo přísahali věrnost Fridrichu

¹⁰⁵ Michael SIEVERNICH, *Die urbane Option des Ignatius von Loyola am Beispiel der Metropole Prag*, in: Petronilla ČEMUS (ed.) *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Praha 2010, s. 173–192.

¹⁰⁶ Jeho biografii zpracoval Pavel BALCÁREK, Kardinál František z Dietrichštejna (1570–1636), Kroměříž 1990. O jeho funkci olomouckého arcibiskupa jako správce Moravy napsal stěžejní práci také Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011. O podmínkách na Moravě v této době napsali klíčové práce: František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Praha 1992; Josef VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, Praha 1995.

¹⁰⁷ František SNOPEK, *Disarmace města Jihlavy roku 1621*, in: Časopis Matice moravské 33, Brno 1909, s. 272.

Falckému, měla být uložena roční daň tři tolarů z tisíce a jejich statky proměněny na manské. Odbojným městům měly být zkonfiskovány statky, měšťanům odebráno právo várečné a právo šenku. Případně navrhoval jim tato práva ponechat, ale s ročním poplatkem. Měštům věrným císaři měla být ponechána všechna práva, privilegia a majetky. Zkonfiskované statky měly být částečně prodány a částečně ponechány v majetku komory. Dlužní úpisy věřitelů, kteří se postavili do odboje proti císaři, měly ztratit svou platnost. Potvrzena měla být práva olomouckého biskupa. Olomoucké kapitole nařizoval vést slavnostní mši v den císařova vítězství nad rebelanty a měšťanům nařizoval účastnit se slavnostního průvodu. V rámci náboženské výchovy měli být podporováni sirotci na studiích, ti, co by se chtěli věnovat nějakému řemeslu, tak měli činit pouze u katolických mistrů. Sbory jednoty bratrské měly být zbořeny a kostely v nekatolické správě měly být vráceny katolíkům. Měštům měly být odebrány zbraně, Brnu a Znojmu odebrány jejich hrady a dále do těchto dvou měst, stejně jako do Olomouce, Jihlavy a Uherského Hradiště měla být poslána císařská vojska a tato města opevněna.¹⁰⁸

Dle zpráv papežského nuncia při vídeňském dvoře, Carla Carafy, tak měl Dietrichštejn na Moravě vycházet ze stejných příkazů, jako byly použity v Čechách. Císaře o to Carafa výslovně požádal a zároveň doufal v kardinálovu horlivost a autoritu při jejich zavádění do života.¹⁰⁹ Jak tento proces probíhal v Jihlavě?

Z kardinálova pověření přijeli 1. dubna 1621 do města dva císařští komisaři Václav Morkovský ze Zástřízl a Jan Jiří Humpolecký Osovec z Rybenska, aby od měšťanů převzali jejich zbraně a obnovili městskou radu – v ideálním případě složenou z katolických měšťanů. Jak uvidíme později v jedné z dalších kapitol, byl tento požadavek, v doposud převážně luteránském městě, poněkud problematickou záležitostí. Plně katolickou radu se zde podařilo dosadit až roku 1624.

Nedlouho před příchodem komisařů do města v březnu téhož roku byla navracena fary sv. Jakuba osobou správce Erharda Leisse zpět premonstrátskému řádu. Událo se tak ale zatím pouze neveřejně vzhledem k napjaté situaci ve městě.¹¹⁰ Slavnostně pak převzal

¹⁰⁸ František SNOPEK, *Disarmace města Jihlavy roku 1621*, s. 272–284. V širším kontextu též František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Praha 1992; Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy. Díl 2. Morava reformace, renesance a baroka*, Praha 1995.

¹⁰⁹ Hynek KOLLMANN, Antonín HAAS (edd.), *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemias Illustrantia*, Tom. II, Pragae 1950, s. 274.

¹¹⁰ Slavnosti roku 1623 byl mimo jiné přítomen olomoucký biskup Jan Arnošt Platejs z Platenštejna. Na celou akci ale vzhledem ke stále ne příliš optimistické náladě ve městě dohlíželo vojsko. R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 340.

do svých rukou správu fary, špitálů sv. Alžběty a sv. Jiří, zádušního domu, obecné pokladny, Bürgerstiftu a latinské školy strahovský opat Kašpar Questenberg 1. října 1622¹¹¹ a fara dostala po mnoha letech opět katolického kněze – ze Strahova sem byl poslán jako nový katolický kněz Ioannes Hlauschek. Nejpozději do 3. října měli z nařízení kardinála město opustit protestantští kazatelé Paul Schubert a Augustin Pauspertl.¹¹² Do konce roku musel odejít také korektor latinské školy, Paul Austerlitzer,¹¹³ gymnázium jako takové bylo uzavřeno na podzim roku 1623.¹¹⁴ Ještě v říjnu byli zplnomocnění tři delegáti města k přednesení žádosti týkající se blíže nespecifikovaných záležitostí ve věci náboženství. Výsledek suplikace není znám, ale můžeme odhadnout, že zástupci města být odkázáni zpět na správce farnosti, strahovského opata.¹¹⁵

Questenberg obdržel v listopadu roku 1622 od kardinála instrukce, jak si má v rámci duchovní správy počínat ve městě počínat. Pokyny se týkaly zejména obřadů křtu, uzavírání svátosti manželské a pohřbů. Po vzoru Brna a Olomouce mohli jihlavští měšťané nadále uzavřít sňatek či nechat pokřtít svého potomka pouze pod vedením katolického kněze. Dále byla zakázána pohřební procesí a je doprovázející vyzvánění zvonů a zpěv hudebníků.¹¹⁶ V tomto ohledu a také v záležitostech odškodnění jihlavské fary bylo mezi strahovským opatem, jako kolátorem fary a radou učiněno narovnání.¹¹⁷

Městská rada se ale nadále snažila s kardinálem vyjednat ve směru duchovní správy lepší podmínky, zkoušela kardinála pohnout, zejména aby povolil pohřbívání nekatolíků alespoň ve hřbitovním kostele sv. Ducha a špitálním kostele sv. Jiří. Opat jim

¹¹¹ Pamětní kniha fary sv. Jakuba uvádí datum 22. října 1622, matrika narozených vedená tamtéž v úvodním slově pak datum 1. října. Veronika NEKVINDOVÁ, *Analýza rukopisu A1–3 Rkp. č. 172 v Archivu města Brna a edice vybraných pasáží*, Magisterská práce, ÚPVHA FFMU, Brno 2017, s. 64; MZA, E 67 Matriky, inv. č. 6400.

¹¹² Koncept listu, dáno 2. října 1622 v Jihlavě, SOKA, Zlomky staré registratury, A II 9, Sameš 1391.

¹¹³ J. Wallner uvádí, že rektor Eberhard se svými kolegy musel město opustit už ke konci října 1623. J. WALLNER, *Geschichte des k.k. Gymnasiums zu Iglau, II. Theil*, Iglau 1884, s. 14.

¹¹⁴ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 340; Dopis Austerlitzera radě ze dne 16. prosince 1622, SOKA, Zlomky staré registratury, A II 10, Sameš 1387.

¹¹⁵ Nedlouho poté se do Vídně vypravila delegace města ve složení advokáta Jana Kentlina a měšťanů Daniela Kruma a Lucase Ruckenzauna, kteří měli císaři přednést žádost města týkající se blíže nespecifikovaných záležitostí ve věci náboženství. Originál plné moc s městskou pečeti ze dne 5. října 1622, SOKA, Zlomky staré registratury, II A 9, Sameš 1368.

¹¹⁶ *Eadem autoritate nostra Iglaviensibus inhibemus, ne pro baptismo, copula aliisque ecclesiasticis ministeriis alio excurrant, sed haec a legitimo parcho suo percipiant; per hoc autem medium, denegati videlicet baptismi, copulae aut benedictionis novorum coniugum, donec religionem catholicam amplectantur procedendum penitus non esse consultum iudicamus. Porro quod attinet funebres processiones, campanarum pulsus, cantorum symphoniae et similia, sequendam hoc temporis iudicamus Olomucensis et Brunensis parochialium ecclesiarum consuetudinem*. František SNOPEK, Akta kardinála Dietrichštejna, s. 115–116.

¹¹⁷ Vlastnoručně psaná Questenbergova žádost kardinálovi, aby přiměl Jihlavské dodržovat narovnání o odškodnění strahovského kláštera z roku 1623 SOKA, Zlomky staré registratury, II A 4, Sameš 1275.

odpověděl, že by sice rád vyhověl jejich žádosti, ale že nemůže dělat nic proti církevnímu řádu a nařízením a tak se provinit proti svému svědomí. S odkazem na verš ze Zjevení Janova argumentuje, že by nebyl ani studený ani horký, stolujíc tak současně jak u stolu Božího, tak u stolu Baalova, kdyby na jedné straně požadoval staré a pravé katolické obyčeje a zároveň svolil k tomu, oč ho žádají radní. Svolil ale k pohřbům nekatolíků na hřbitově pod podmínkou, že toto povolení může být v budoucnu odvoláno, zejména tehdy, pokud by se k němu a jeho nástupcům městská obec chovala nepřátelsky a jednala proti spravedlnosti. Potvrdil zákaz procesí a vyzvánění zvonů během v případě pohřbů nekatolíků, proti čemuž si dle opatových slov městská rada nemusí stěžovat, protože se přece tímto zůstává u stávajícího narovnání; mimo to stanovil obci taxy za pohřby.¹¹⁸

Ve stejném roce od léta do podzimu v Brně probíhalo soudní řízení s moravskými povstalci – toto se rovněž týkalo Jihlavy, jelikož zde byli obviněni z urážky majestátu a odsouzeni k trestu smrti stětím její měšťané – Jan Hynek z Velínova a Martinou Leupold. Dle Tomáše Parmy ale pravděpodobně z toho důvodu, že buď zapojení Moravy do povstání nebylo tak veliké, či snad díky osobnímu vlivu kardinála jako předsedy přípravné komise pro potrestání provinilců, nebyly provedeny, resp. z hrdelních trestů byly zlehčeny na majetkové vydáním generálního pardonu Ferdinandem II. v listopadu 1622.¹¹⁹

Podobně jako v Čechách se i na Moravě setkáme s navracením zabraných církevních majetků a obnovení správy jejich původními institucemi. Rovněž byli do země povoláni zpět jezuité (1621) a bylo očištěno jejich jméno, vzhledem k tomu, že za povstání byli provoláni buřiči, podněcovací vzpoury a zemskými škůdci, jak o nich hovoří ostatně i Konfederace českých stavů.¹²⁰ Ještě v roce 1622 byl vydán patent na vypovězení novokřtěnců ze země a v listopadu 1624 došlo i na vypovězení nekatolických kněží nejen pouze z města, ale i z celé země.¹²¹ A stejně jako v Čechách zde asistovali při důležitých ceremoniích předávajících správu institucí z dosavadních správců do katolických rukou vojáci, kteří byli rovněž umisťováni do domácností obyvatelů měst ke stravování a noclehu jako určitý prostředek nátlaku formující měšťany ke konverzi ke katolictví, což

¹¹⁸ Nařízení sepsané neznámým písařem a podepsané vlastnoručně opatem z 5. února 1623, SOkA, Zlomky staré registratury, II A 4, Sameš 1272.

¹¹⁹ O hrdelní povaze rozsudků bylo rozhodnuto ve Vídni v případě Moravy 11. února 1621, v době, kdy byl kardinál snad již na cestě do Říma na konkláve po smrti papeže Řehoře XV. V té době již ovšem věděl nebo tušil, že tyto tresty sice budou vyneseny, ale nakonec budou zaměněny za mírnější postihy, zejm. majetkového charakteru. Tomáš PARMA, *Sociálně-právní aspekty života katolické církve na Moravě 16. a 17. století*, Disertační práce, CMTF UPOL, Olomouc 2019, s. 92.

¹²⁰ Tomáš PARMA, *Sociálně-právní aspekty života katolické církve na Moravě 16. a 17. století*, s. 94.

¹²¹ Tamtéž, s. 95.

bylo dále posíleno další ekonomickou zátěží v podobě série půjček císaři na válečné úsilí a opakováním kontribucí a mimořádných válečných daní.

2.2. Dar panovníka – Ferdinand II.

Osobou, která se v neposlední řadě podílela na vzniku jihlavské koleje, byl sám císař. V pramenech ostatně vystupuje jako ten, z jehož vůle a autority vstoupili jezuité do Jihlavy.¹²² Před svým zpovědníkem obnovil slib (25. březen 1624), jež složil již dříve v Loretě a který spočíval v jeho odhodlání a poslání upevnit katolickou víru v zemích, v jejichž čele stál jako panovník.¹²³ V souvislosti s tímto symbolickým činem byla nedlouho poté vydána nařízení pro Čechy (29. březen 1624) a Moravu (9. duben 1624) povolující jako jediné náboženství katolické.¹²⁴ Postoupíme-li dále v císařových nařízeních z úrovně zemské k úrovni městské – konkrétně tedy Jihlavy, tak v listech z 5. a 17. května téhož roku císař kardinálu Dietrichštejnovi nařídil, aby vybral a nechal ocenit majetky vhodné pro kolej a zároveň mu přiznal právo využít k fundaci jezuitské koleje zkonfiskované domy v Jihlavě a statky v okolí.¹²⁵ Kardinál na základě těchto císařových nařízení neprodleně pověřil taxační komisaře, kteří měli ocenit statky, o kterých bylo uvažováno jako o budoucím zázemí koleje.¹²⁶

Je třeba zmínit ještě ty nejpodstatnější nemovité majetky, bez nichž by nemohla samotná kolej vzniknout, totiž samotné městské domy. Jak vycházelo z obecně platných

¹²² Nedatovaný koncept informace o fundaci jihlavského semináře. MZA, E 27 Jezuité Jihlava, sign. SE – Seminář, inv. č. 32, Korespondence o zřízení semináře, fol. 207r-v.

¹²³ Robert BIRELEY, *Ferdinand II. Counter-Reformation Emperor 1578–1637*, New York 2014, s. 142; Johannes WRBA, *Die Rolle Wilhelm Lamormainis SJ in Geschichte Böhmens im 17. Jahrhundert*, in: *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Praha 2010, s. 282.

¹²⁴ V této souvislosti se kardinál Dietrichštejn obrátil na Pavla Michnu z Vacínova, aby mu oznámil, jakým způsobem byla v Čechách prováděna katolická restaurace: „...abychom všechny a všelijaké predykanty, kteří se až posavad v kterýchkoliv místech markrabství tohoto Moravského zdržují a náboženství katolického následovati chtějí nebudou, ven z země tak, jak se jest v království Českém stal, vypověděli, V. M. za to přátelsky žádáme, ...nám správu učiniti, jaký v tom způsob a proces v tomž království Českém zachován byl, a pokudž se to skrze zjevné patenty stalo, nám takovýto přípis odeslati.“ František SNOPEK, *Akta kardinála Dietrichštejna*, s. 120; J. WRBA, *Die Rolle Wilhelm Lamormainis SJ in Geschichte Böhmens im 17. Jahrhundert*, s. 283.

¹²⁵ J. WALLNER, *Geschichte des k.k. Gymnasiums zu Iglau, II. Theil*, s. 17.

¹²⁶ Na návrh kardinála z Dietrichsteina byla 22. července 1622 zahájena činnost moravské komise oceňující zkonfiskované statky. V průběhu své existence měla několik členů, kteří jezdili po daných statecích, jejichž majetek inventarizovali a vyčíslili jejich hodnotu. Nejdetailněji probádal téma konfiskací na Moravě Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006, s. 106. Dle datace vydaných protokolů o odhadní ceně nemovitostí byla komise k odhadu panství Knínice ustanovena 8. května a meziříčská komise 15. května 1624 a jejími členy byli Friedrich z Vlašimi, Jan Matyášovský z Matyášovic a Jiří Pfefferkorn z Otopachu. G 11, *Sbírka rukopisů Františkova muzea, Kniha 409, Historia collegii Iglaviensis Societatis Iesu*, p. 418 a 424. Oproti tomu J. Wallner klade vznik oceňovací komise do dne 20. května 1624, tedy až po té, co kardinál císaři píše, jaké statky uznává za vhodné pro jezuitu. J. WALLNER, *Geschichte, II. Theil*, s. 17.

nařízení Ferdinanda II., propadly majetky měšťanů pro jejich účast na povstání či nesrovnání se ve víře s císařem, a tedy následné emigraci, královskému fisku. Nicméně, jak uvádí Christian d'Elvert,¹²⁷ převedl císař část těchto majetků z Jihlavy odešlých měšťanů ve výši 90.000 zlatých zpět Jihlavě, jakožto splátku jeho dluhu vůči městu, ale pouze za podmínky, že na nich bude postavena jezuitská kolej s kostelem, což potvrzuje i darovací listina koleji.¹²⁸

Jak směna zkonfiskovaných, opuštěných a pro kolej vyklizených domů probíhala, není zatím jasné a byla by zajímavá analýza městských knih testamentů a knihy radních zaznamenávající převod majetkové držby v předešlé době, což bohužel poněkud přesahuje omezený rozsah této práce.¹²⁹ V městské knize radní, zachycující majetkové změny, se nachází pouze seznam koleji darovaných domů. Pro období sledované v této kapitole, tzn. první a druhé desetiletí 17. století, se zachovala jen jedna městská sbírka, a to z roku 1616 k termínu sv. Jiří, což rovněž znesnadňuje přesnější srovnání majetkové situace ve městě.¹³⁰

Zřejmé je, že císařova splátka dluhu městu v podobě vrácení části zkonfiskovaných nemovitostí umožnilo snazší hledání vhodné parcely pro jezuitskou kolej. Zajímavé je, že na počátku tohoto procesu kardinál v rámci své rekatolizační koncepce počítal s tím, že budou jezuité uvedeni do dominikánského kláštera. Pravomoc

¹²⁷ Christian d'ELVERT, *Die Geschichte der königlichen (Berg) Stadt Iglau*, s. 280; též Karl WERNER, *Urkundliche Geschichte der Iglauer Tuchmacher Zunft*, Leipzig 1861, s. 75.

¹²⁸ [...] *Collegium in urbe Iglavia de benigno Ferdinandi II. Romanorum Imperatoris, ut Boemiae Regis ac Marchionis Moraviae item Illustrissimi ac Reverendissimi D[omini] Francisci Cardinalis et Principis de Dietrichstein, ut Episcopi Olomucensis at[que] Ordinarii consensu et gratia instituisse fundasse at[que] erexisse, pro ut hisce instituo fundo at[que] erigo in hunc qui sequitur modum pro fabrica templi, Collegii ac Seminarii (quo quidem aliunde gaudet sua piorum fundatione ac dotatione) inprimis insulam totam ac liberam quae ab oriente habet moenia civitatis a meridie plateolam ac domum angularem versus curiam a septentrione templum ac monasterium R[everendissimorum] P[atrum] Dominicanorum, ab occidente forem una cum domibus areis, omnibus[que] adiunctis et in praedicta insula contentis, in qua excitentur scholae sive auditoria una cum aula Gymnasii templo et aliis habitationibus et locis secundum idem Institutum comodis et necessariis (quae omnia ob enorme Rebellionis crimen In Suae M[ajestatis] potestatem reciderant) areis hortis, quam Insulam in hunc ipsum finem Pius et Gloriosus Imperator (cui aeterna sit merus in caelis) cum supradicti ordinarii approbatione donavit munificentissimo et Patres in eius possessionem tam suam quam Ordinarii auctoritate legitime indui iussit ac induxit [...].* Velkoformátová listina nese Althanův podpis a pečeť a také podpis jeho manželky, která ovšem v té době již nežila, a tak jejím jménem listinu podepsal její syn Michael Johann z Althanu. MZA, E 27, Jezuité Jihlava, sign. AF – Založení koleje a potvrzování jejích privilegií, inv. č. 3, Michal Adolf hr. Althann dává koleji světské statky, fol. 1.

¹²⁹ Zdá se, že směna byla patrně komplikovaná vzhledem k tomu, že domy koleji byly oficiálně vyhrazeny a do městské knihy zapsány až o rok později 29. srpna 1625. K. VALIŠOVÁ, *Počátky a vývoj jezuitské koleje v Jihlavě v 17. století*, bakalářská práce, ÚČD FFUK, Praha 2014, s.51–56; E 27, Jezuité Jihlava, AF 21, fol. 1v.

¹³⁰ Více se problematice výzkumu tohoto typu pramenů v Jihlavě věnovala Pavla Jirková. TÁŽ, *Měšťané obývající jednu z jihlavských ulic na přelomu 16.–17. století*. In: *Vlastivědný sborník Vysočiny*, oddíl věd společenských XVI., Jihlava 2008, s. 3–18.

nad těmito císařem po konfiskacemi vrácenými domy ležela částečně v rukách městské rady, na její rozhodování ale v konečném důsledku dohlížel a schvaloval je panovník, hlídaje si tak příjmy z městských daní. Na tento postup se i o několik let odvolávala městská rada v odpovědi Hynku Ladislavovi Krabici z Veitmile, jenž byl takřkajíc sousedem města – od roku 1626 totiž držel statek Batelov nedaleko Jihlavy. Městská rada mu odpovídá, že by mu sice ráda jako líbeznému sousedu vyhověla ohledně zakoupení domu ve městě, ale že: „...můžem V[aší] M[ilosti] v gruntu pravdy v známost uvést, že my žádného gruntu a neb domu na újmu důchodů losunku i jiných Contributi a daní obce bez nejmilostivější vůle a vědomí J[eho] M[ilosti] C[ísařské] P[ána] P[ána] nás všech nejmilostivějšího odprodávati té moci nemáme a nesmíme. Jakož pak takoví příkladové se zde nacházejí, že před některým málo létem jisté osoby domy k službám Božím odkupovati a připojovati oumysla byly, jim toho sme dovoliti podobně sami od sebe sme nesměli, ale na J[eho] M[ilosti] C[ísařské] Milostivé poručení tu věc odkládati musili.“¹³¹

2.3. Dar aristokrata (konvertity) – Michael Adolf z Althanu a fundace koleje v Jihlavě

Další ohnisko úsilí o založení koleje najdeme u osoby pozdějšího fundátora této instituce, hraběte Michaela z Althannu, který poté, co založil jezuitskou kolej v Křemži,¹³² jménem svým a své manželky Alžběty ze Stotzingu v roce 1622 oslovil generála jezuitského řádu Mutia Vitelleschia s nabídkou založení další jezuitské koleje, a sice v Jihlavě – tak jak požadovala rekatolizační koncepce kardinála Dietrichštejna z roku 1621.¹³³

Trvalo sice další tři roky, než původní idea začala nabývat zásadnějších rozměrů, ale na jaře roku 1624 se zdálo být skoro vše připraveno. V odpovědi na dopisy z 5. a 17. května, kterými císař kardinálovi nařizuje vyhledat vhodné nemovitosti pro kolej, Dietrichštejn již 20. května 1624 císaři vypočítává jím vybrané statky. Prozatím šlo pouze

¹³¹ SOkA Jihlava, Městská správa do roku 1848, Kopiář česko-německý (1627–1638), inv. č. 348, v Jihlavě 8. 7. 1637, fol. 212v.

¹³² Další kolej hrabě založil rovněž v Komárně a Spišské Nové Vsi, dále uvažoval o uvedení piaristického řádu do Oslavan. Dana TOUFAROVÁ, *Cum horrore arripio calamum, daturus indium laboriose Historia Collegii Znoymensis. Výstavba jezuitské koleje ve Znojmě a přestavba kostela sv. Michala od založení koleje ve Znojmě v roce 1624 do počátku 18. století*, Magisterská práce, SDÚ FFMU, Brno 2010, s. 39.

¹³³ Julius WALLNER, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau, II. Theil*, s. 16.

o Knínice a Meziříčko s příslušnými vesnicemi – jejich ocenění taxační komisí proběhlo na začátku měsíce – 5. května.¹³⁴

Kromě statků pro budoucí jihlavskou kolej zde již vystupují i statky pro kolej znojenskou, jelikož současně se zřízením jihlavské koleje bylo uvažováno rovněž o zřízení koleje ve Znojmě. Nicméně ve výše zmíněné Dietrichštejnově rekatolizační koncepci Moravy z roku 1621 znojenská kolej ještě chybí.¹³⁵ Nalezneme zde ale předpokládanou výši částky 90.000 rýnských zlatých, která byla poté rozdělena pro obě koleje napolovic a za kterou měly být statky pro obě koleje zakoupeny.¹³⁶ Než se tak stalo a hrabě Althann je z královského fisku zakoupil a koleji oficiálně předal, uplynuly mezitím dva roky (29. září 1626).¹³⁷ Jak ještě uvidíme, jezuité na nich ale hospodařili už dříve.

Suma 45.000 zlatých byla poměrně slušnou částkou rovnající se hodnotě menšího panství, jako byly například v okolí Jihlavy ležící Myslibořice či Křižanov.¹³⁸ K pozastavení vede hospodářské zázemí či Althanova schopnost sehnat věřitele ochotné mu půjčit a projekty tak financovat. Hrabě krom toho půjčoval i císaři, který pak na oplátku za projevené služby nad Althanem držel ochrannou ruku před věřiteli.¹³⁹ Pro ilustraci zmiňme například půjčku 619.000 zlatých, za které císař hraběti ručil městy Pelhřimovem, Tábořem, Domažlicemi a Slavkovem se všemi jejich statky.¹⁴⁰

Otázkou rovněž zůstává, jak a kdo se staral o takto zkonfiskovanou nemovitost, která byla v majetku císaře. V případě jezuitských statků se jednalo od května 1624 o něco málo přes rok, než na výše jmenované statky dorazili první jezuité. Často se stávalo, že se na statcích snažili zůstat a hospodařit ještě předešlí majitelé. Pokud se jednalo o významné a pro zámožné šlechtice zajímavé nemovitosti a hospodářské celky, často se

¹³⁴ Ke Knínicím přináležely vesnice Radkov, dříve patřící Václavu Koniášovi z Vydří, k Meziříčku vesnice Řehořov a Věžnice, které byly dříve majetkem Hynka Grüna ze Stürzenbergu. K. VALIŠOVÁ, *Počátky a vývoj jezuitské koleje v Jihlavě v 17. století*, s. 61–62.

¹³⁵ František SNOPEK, *Disarmace města Jihlavy roku 1621*, s. 272–278.

¹³⁶ Prostý opis původního dokumentu. MZA, E 27 Jezuité Jihlava, sign. AF, inv. č. 1, Přípis kardinála Dietrichsteina o zřízení kolejí v Jihlavě a Znojmě, Mikulov 20. května 1624, fol. 1v; tamtéž, sign. AF, inv. č. 3, fol. 1. Okolnosti založení a o rozporech v literatuře a pramenech týkající se znojenské koleje viz Dana TOUFAROVÁ, *Cum horrore arripio calamum, daturus indium laboriose Historia Collegii Znoymensis. Výstavba jezuitské koleje ve Znojmě a přestavba kostela sv. Michala od založení koleje ve Znojmě v roce 1624 do počátku 18. století*, Magisterská práce, SDÚ FF MUNI, Brno 2010, s. 12–13.

¹³⁷ MZA, E 27 Jezuité Jihlava, sign. AF, inv. č. 3, fol. 1r.

¹³⁸ Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 784 a 786.

¹³⁹ K tomuto tématu se nacházejí podklady ve fondu MZA Brno, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, například - inv. č. 415, sign. 210/c listopad 1622.

¹⁴⁰ K půjčce došlo 15. května 1623 – viz Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova*, Díl 5., část. 1, Praha 1970, s. 30. Císař ale již v předešlém roce uznal jiné Althanovy pohledávky, když jako náhradu za splátky přidělil některé konfiskované statky. Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 190.

stávalo, že se o takové panství či statek ucházelo více zájemců, kteří se snažili ve svém zájmu proces převodu nemovitostí urychlit tak, aby je mohli mít pod správou a ochranou nedošlo tak ještě k větším ztrátám už tak způsobeným válečnými kontribucemi, průtahy a ubytováním vojsk.¹⁴¹ Vzhledem k typu statků co do jejich velikosti, jež obdrželi jihlavští jezuité, a tak i poměrně zanedbatelnému významu – na rozdíl od těch větších, ekonomicky zajímavějších, se dá téměř s jistotou předpokládat, že v tomto mezidobí jednoduše pustly - jak ještě dále uvidíme na příkladu jedné z jezuitských nemovitostí, statku Jeclova.

Mandátem z 15. června 1624 císař oficiálně sdělil svůj záměr založení koleje městské radě v Jihlavě.¹⁴² V tomto roce se také původně počítalo s tím, že jezuité budou uvedeni slavnostně do města – tak jak se stalo v případě „sesterské“ koleje ve Znojmě. Do cesty tomuto plánu se ale postavila morová rána, která celý tento proces přibrzdila. Zakládací proces byl tedy tímto posunut až do léta příštího roku, kdy císař dopisem z 23. srpna 1625 vyzval nyní již oficiálně kardinála, aby uvedl do města otce Tovaryšstva Ježíšova, jejichž práci a neúnavné úsilí čištění království a provincií (tj. i markrabství) od hereze chce posílit, protože kromě toho, že podporují nejenom rozkvět katolické víry, ale starají se také rozvoj svobodných umění. Oficiálně dává k dispozici domy z císařského fisku, další se pak mají vyměnit, a to i pod pokutou tak, aby se našlo dostatečně vhodné místo pro kolej. Nařizuje otevřít školy pro vzdělávání mládeže a ty obdařit všemi privilegii a svobodami, kterými oplývají i jiné školy v Čechách a na Moravě.¹⁴³

Nato pak byly vybírány, oceňovány a směňovány domy pro kolej (26. červen 1625),¹⁴⁴ přičemž k završení procesu došlo o měsíc později – v srpnu, kdy byli jezuité již slavnostně uvedeni do města. Místo toho ale budoucí jihlavští jezuité působili na svém venkovském statku v Knínicích, kde jak se píše v kronice domu – z rozhodnutí provinciála řádu konali misii, aby mírnili herezí zasažený venkovský lid. Nejdříve zde působili otcové Blasius Slanina s Janem Odstrczilem, jež o několik měsíců později vystřídal Jiří Ferus. „*Pater Blasius Slanina cum Ioanne Odstrczil coadjutore voluntate R[everdissimi] P[atris] provincialis Gregorii Rumer Küncium missus ibidem agrestem et*

¹⁴¹ O této problematice zejména Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 121–122.

¹⁴² Opis tohoto císařova nařízení je uložen v archivu koleje viz MZA, E 27, Jezuité Jihlava, sign. AF, inv. č. 2, Císař Ferdinand II. potvrzuje zřízení jezuitské koleje v Jihlavě, fol. 1v.

¹⁴³ Opis originálního dokumentu pořízený jihlavským archivářem Emanuelelem Schwabem. SOkA, Písemná pozůstalost JUDr. Emanuela Schwaba, *Historia collegii Iglaviensis incompecta (1624–1675)*, inv. č. 565, p. 1.

¹⁴⁴ Úřední opis seznamu domů potvrzený městskou pečeti. MZA, E 27, Jezuité Jihlava, sign. AF, inv. č. 21, Soupis domů odevzdaných koleji, fol. 2 r-v.

ab haeresi feram plebem mitescere docuit post aliquot menses loci superior Pater Georgius Ferus spiritu ac opere servans succederet.“¹⁴⁵

Slavnosti uvedení jezuitů do města, která se konala na svátek Stětí Sv. Jana 29. srpna 1625, byli osobně přítomni jak kardinál Dietrichštejn a rektor vídeňské koleje, otec Vilém Lamormain. Poté, co byly na Horním náměstí přečteny dopis císaře a listiny o založení jihlavské koleje, byly tyto předány na místě jezuitům. Jednalo se především o domy určených pro kolej, darovací listina nese datum totožné s uvedením otců do města – tedy 25. srpna.¹⁴⁶ Následovalo kázání, jež vedl sám kardinál Dietrichštejn chráněný množstvím stráží. Zdůraznil v něm úkoly, význam i zásluhy Tovaryšstva Ježíšova, přičemž neopomněl přítomným členům městské obce připomenout jejich protihabsburské postoje z předchozích let. Zároveň vyzval všechny měšťany, kteří stále zůstávali u luteránství, aby se co nejdříve navrátili k pravé víře. Po kardinálově kázání následovala řeč Gregora Rumera, v letech 1623–1627 provinciála české řádové provincie, který byl v předchozích letech rovněž provinciálem rakouské provincie (1618–1623). První představené nové koleje¹⁴⁷ uvedl sám rektor vídeňské jezuitské koleje a zpovědník císaře Ferdinanda II., Vilém Lamormain.¹⁴⁸ Po skončení slavnosti byli všichni přítomní jezuité pozváni kardinálem k tabuli. Téhož dne také vydala městská rada dokument, ve kterém svolila ke stavbě jezuitské koleje a k ustanovení řádu domovní komplex osvobozený navždy ze všech městských dávek.¹⁴⁹

Je důležité ale zmínit, že v době uvedení otců do koleje ještě zdaleka nebyla Althanova fundace naplněna. Z uvedené částky pro kolej určené, tedy polovice z 90.000 zlatých stále totiž zbývalo několik tisíc. Pravděpodobně jako první bylo zakoupena panství Knínice a Meziříčko, která jsou rovněž uváděna jako první majetky, o kterých kardinál uvažoval jako hospodářské základně koleje. Dle jezuitské kroniky bylo panství Knínice zakoupeno za 18.666 zlatých a 44 krejcarů, Meziříčko za polovic, tedy za 9.333

¹⁴⁵ SOkA, Písemná pozůstalost JUDr. Emanuela Schwaba, Historia collegii Iglaviensis, p. 1-2.

¹⁴⁶ SOkA, Městská samospráva do roku 1848, Městská kniha radní XVII (1609-1737), inv. č. 13, fol. 138r.

¹⁴⁷ Prvním rektorem byl jmenován Caspar Pasternak, jenž v čele jihlavské koleje stál až do roku 1630. Kazatelem byl jmenován Mathias Seifried, učitelem v základních předmětech Jan Fischer a hospodářem koleje se stal Jan Odstrčil. Superiorem byl jmenován Georg Ferus-Plachý, spisovatel a překladatel, který před příchodem do Jihlavy působil jako kazatel a správce klementinské knihovny a tiskárny, viz Trunte HARTMUT, *Orbis Apostolorum. Jiří Plachý-Ferus und seine „Mappa Katolická“*, in: Studien zum Humanismus in den Böhmischen Länder bis zur Zeit Balbíns, Böhlau 1993, s. 51–87; Jiří LINKA, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nejzáhadnějšího českého autora 17. století*, in: Listy filologické. Časopis pro studia klasická, středověká a raně novověká 128, Praha 2005, s. 145–180.

¹⁴⁸ J. WALLNER, *Geschichte II. Theil*, s. 19.

¹⁴⁹ J. WALLNER, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau, II. Theil*, Iglau 1884, s. 18–20.

zlatých.¹⁵⁰ V taxačním protokolu z května 1624 komisaři první ze statků odhadli na 28.000 zlatých, Meziříčko na 11.500 zlatých.¹⁵¹ Další statek tvořící fundaci koleje k nim přibyl s největší pravděpodobností až za rok, někdy v letních měsících roku 1625, v souvislosti s připravovaným uvedením jezuitů do města. Dá se tak usuzovat z příslušného provedeného odhadu s datem 23. 6. 1625, kdy komise prohlédla vesnice Jamné a Rybné, zkonfiskované Danielu Neumayerovi z Winterberka a zakoupené rovněž za 9.333 zlatých. V témže roce také rozhodl kardinál Dietrichštejn o přidělení dvora Jáchyma Topinky a Jana Neumayerova z Winterberka koleji.¹⁵² Statky zkonfiskované měšťanům Topinkovi a Neumayerovi byly zakoupeny každý za 2.333 a 20 krejcarů.¹⁵³ Dvory ležely v lokalitě na brtnickém předměstí, kterou jihlavské městské knihy uvádí jako Stangendorf,¹⁵⁴ samotná zahrada pak na Panenském předměstí.¹⁵⁵

Ze 45.000 tisíc zlatých, které pro kolej určil Dietrichštejn s Althanem, ale stále chybělo zhruba 3.000 zlatých nevyužitých fundačních peněz. V tomto období se tedy ještě hledala vhodná nemovitost, která by doplnila stávající soubor nadání jihlavské koleje. Byl vybrán a zakoupen statek Jeclov, původně patřící jihlavskému písaři Janu Hynkovi z Velínova. Listina pořizující pro jihlavskou kolej až doposud zmíněné statky – včetně zkonfiskovaných domů, byla Althanem jménem svým, jeho manželky Elisabethy ze Stötzingu, kterou listina nazývá spoluzakladatelkou, a jeho syna Michaela Johanna vydána ve Vídni 29. září 1626.¹⁵⁶

K úřednímu převodu majetkových práv došlo ale až 25. září 1627, kdy byly tyto nemovitosti zapsány do desk zemských jako majetek jihlavské koleje.¹⁵⁷ Fundace ale ještě nemohla být potvrzena oficiálně panovníkem – stalo se tak až v roce 1641. Menší komplikací se totiž ukázal být majetkový převod v případě původně měšťanských nemovitostí. Toto se ovšem netýkalo domů určených pro kolej, které byly do městských knih zapsány takřka bezprostředně po uvedení otců do města 6. listopadu 1625 a tento

¹⁵⁰ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 2.

¹⁵¹ Prostý opis úředních protokolů pravděpodobně jako podklad pro pozdější sepsání kroniky koleje. MZA, G 11 – Sbirka rukopisů Františkova muzea, kniha 409, *Historia Collegii Iglaviensis*, p. 430.

¹⁵² MZA E 27, Jezuité Jihlava, sign. PS – Kolejní statky, inv. č. 2.

¹⁵³ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 2.

¹⁵⁴ Adresář města z roku 1847 uvádí Stangendorf na brtnickém předměstí i s dějepisnými odkazy na Topinkův a Neumayerův dvůr. Johann RIPPL, *Häuser-Verzeichniss der königlichen Kreis- und Bergstadt Iglau mit den Namen ihrer Besitzer, Benennung der öffentlichen Plätze und Gassen sammt historischen Bemerkungen über die Ableitung derselben und einigen statistischen Notizen*. Iglau 1847, s. 36.

¹⁵⁵ Zahrada ležela v lokalitě Ziegelteuch, tedy „Cihelného“ rybníka, dnešním parku u ulice Na Hliništi. SOKA, Městská kniha radní, inv. č. 13, fol. 150r-151r.

¹⁵⁶ MZA E 27, Jezuité Jihlava, sign. AF, inv. č. 3, fol. 1r.

¹⁵⁷ MZA, E 27 Jezuité Jihlava, sign. AF, inv. č. 7, Císař Ferdinand II. nařizuje kard. Dietrichštejnovi, aby dal vložit do desk fundační listiny nových kolejí v Jihlavě a ve Znojmě, fol. 1v.

zápis napaden nebyl.¹⁵⁸ Problém se týkal dvou hospodářských dvorů zkonfiskovaných měšťanům a vyvstal, když původní majitelé či jejich dědicové vznesli na některé z těchto majetků vlastnické nároky. Jednalo se o Topinkův a Neumayerův dvůr.

Vdova po Joachimu Topinkovi, Catharina znovuprovdaná Herschová, podala se svým manželem Paulem proti tomuto stavu odpor. Jezuité tuto námitku stran dědiců ve své kronice okomentovali následovně: „*Pan Pavel Hirsch, jihlavský radní, muž jinak katolický, který nedávno přijal za manželku Kateřinu pozůstalou vdovu po Jáchymu Topinkovi, kacířském nepříteli, se pokusil žádat zpět lstí předměstský statek z císařského fisku daný koleji, ale kromě prudkého pokárání od knížete kardinála ničeho nezískal.*“¹⁵⁹ V březnu roku 1627 pak požádal císaře o milost a restituci statků, jež mu byly zkonfiskovány, Hans Neumayer. Nejednalo se jenom o statek na předměstí se zahradou, ale žádal o vrácení i již koleji zapsaných vesnic Jamné a Rybné.¹⁶⁰ Vzhledem k důležitosti, které jezuitské koleji v Jihlavě císař přikládal, ale oba nemohli doufat v kladné vyřízení jejich žádostí.¹⁶¹ Z císařského rozhodnutí ze dne 27. února 1628 byly oba hospodářské dvory a Neumayerova zahrada s konečnou platností připsány jezuitské koleji 14. března roku 1628 zápisem do městských knih.¹⁶²

Samotná fundační listina koleje byla vydána 21. listopadu 1627 v Praze. Její text je v podstatě stejný jako u výše jmenované, avšak datované 29. zářím roku 1626 ve Vídni. Tato je navíc ještě stvrzena svědky – Adolfovým synem Michaelem Johannem z Althanu, hrabětem Filipem st. ze Solmsu, Jindřichem Michaelem Hýzrlem z Chodů a Dominicem Asaltem. Období a místo předání fundační listiny v Praze shodně uvádí i kolejní kronika.

Proces zakládání koleje, úsilí všech aktérů v hledání vhodných nemovitostí pro ni a zajišťování tak jejího úspěšného usazení a zaopatření po hmotné stránce bylo, alespoň tedy v oficiální a právní rovině, završeno roku 1641, kdy císař Ferdinand III. vydal konfirmaci Althanovy fundace koleje a nadto k ní přidal mlýn Petra Schmilauera, jež ho jezuitské koleji odkázal a té přešel do vlastnictví po jeho smrti roku 1637, a k tomu ještě prázdný dvůr v Řehořově se vším, co k nim náleží. Potvrdil rovněž nadaci Evy Marie Fleischové na podporu studentů gymnázia. Zároveň stanovil, aby v případě, že by se kolej

¹⁵⁸ SOKA, Městská kniha radní, inv. č. 13, fol. 138r.

¹⁵⁹ Překlad autorky z latinského originálu. SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 4.

¹⁶⁰ MZA, G 140, *Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov (1222–1944)*, inv. č. 467, sign. 222/c.

¹⁶¹ O přístupu císaře k těmto situacím, které se v souvislosti s vydáním generálního pardonu vyskytly, píše Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 250–253.

¹⁶² Převod dvorů a zahrady SOKA, Městská kniha radní, inv. č. 13, fol. 150r-151r.

nemohla ve městě udržet, měla celá tato jím potvrzená fundace přejít do vlastnictví Tovaryšstva Ježíšova a jeho generála.¹⁶³

„Ad perpetuam rei memoriam...et Nostro, haeredem[us] Nostrorum Successorum, ... ad quos hae literae pervenerint, praesentibus, ac futuris, intimamus, et nostrum facimus, Nobis Patrem Rectorem, cum toto Collegio Patrum Societatis IESU Iglaviae humiliter, religioseq[ue] supplicem accidisse et tam primam foundationem dicti Collegij, a[b] Generosos, fidei, nobisq[ue] dilecto Michäele Adolpho Comite ab Althaim, ..., speciali ad hoc, partim a[b] Dilectissimo Augustissimae memoriae Parente nostro, partim ab Episcopo, et Ordinario loci, impetrato consensu factae, cum omnibus suis iurib[us], Privilegijs, et immunitatib[us], quam etiam Caetera omnia, quae hoc temporis decursu, ad Collegij maius incrementum, emptione, pijs legationib[us], Donationib[us], aliisq[ue] honestis fitulis, aucssère Autoritate Nostrâ Caesareâ, Regioq[ue], pro innata nobis benignitate, ac Clementia, gratiose ac inviolabiliter, approbare, ratificare, et confirmare dignaremur.“¹⁶⁴

Právě uvedená ukázka z konfirmace fundace jezuitské koleje v Jihlavě potvrzuje součinnost mezi císařem, kardinálem z Ditrichštejna, a donátorem koleje při jejím zakládání. Ferdinand III. v ní ze své autority předává rektorovi Atlhanovu fundaci koleje se všemi právy, privilegii a imunitami, jež odsouhlasil jak jeho otec z titulu markraběte moravského, tak olomoucký arcibiskup. Jak uvidíme na v následující kapitole, jejich úsilí bylo podpořeno aktivitami další osobnosti – otcem Vilémem Lamormainem.

2.4. Dar rektora jezuitské koleje a zbožné vdovy – Vilém Lamormain a abatyše Eva Fleischová

Jihlavskou kolej neopomněl obdarovat ani výše zmiňovaný Vilém Lamormain, jenž je jedním ze stěžejních aktérů, stojících za jejím vznikem. Lamormain přišel do Vídně roku 1622, jako rektor koleje zdejší koleje, a později po smrti dosavadního císařova zpovědníka Martina Becana (1624) nastoupil na jeho funkci Lamormain. S císařem, tehdy ještě s arcivévodou Ferdinandem Štýrským, spravujícím rakouské vnitřní země,

¹⁶³ *Praeterea ex speciali Nostro favore, et gratia, volmus, statuimus, et ordinamus, ut si casu quopiam (a quo Deus praservet) dictum Collegium Iglaviense ita fundatum, et a nobis confirmatum, futuris temporibus, in Civitate Iglaviensi consistere non posset, nihilominus haec eius fundatio et Confirmatio, cum omnibus, pradijs, agris, domibus, iuribus, et caeteris pertinentij, penes Societatem IESU, eiusque Generalem maneat.* MZA, E 27, sign. AF, inv. č. 14, Císař Ferdinand III. potvrzuje fundační listinu jez. koleje v Jihlavě, fol. 4r-v.

¹⁶⁴ V archivu koleje se dochoval jak ověřená kopie Ferdinandovy konfirmace českou dvorskou kancelář s Ferdinandovou pečeti dle listiny uložené tamtéž z 15. září 1642 a druhý opis z 27. dubna 1678 - tento však byl uložen mezi dokumenty jihlavské městské rady. MZA, E 27, sign. AF, inv. č. 14, fol. 1r.

byli v určitém kontaktu již během jeho působení ve funkci rektora koleje ve Štýrském Hradci v letech 1613–1621. Z jeho pozice zpovědníka císaře a zároveň příslušníka jezuitského řádu se mu nabízela jistá možnost, jak usměrnit vývoj událostí při formování nejen jihlavské koleje. V rámci své funkce se měl nicméně řídit dle instrukcí pro zpovědníky panovníků, které sestavil generál řádu Claudius Aquaviva roku 1602. Dle nich měl být zpovědník panovníkovi podporou, lidu přinášet povznesení mysli a neměl poškozovat Tovaryšstvo Ježíšovo. Měl se starat pouze o záležitosti svědomí a zbožných skutků a držet se stranou světských a politických záležitostí. Zejména posledně jmenované doporučení ovšem Lamormain tak zcela nevyslyšel.¹⁶⁵ Jeho aktivity u vídeňského dvora činěné ovšem z jeho pohledu pro blaho katolické církve a panovníkova domu, ze svého stanoviska poměrně rázně zhodnotil papežský nuncius, Carlo Caraffa když v dopise kardinálu Barberinimu píše (22. 7. 1628), že Lamormain chce u dvora rozhodovat o všem, ne vždy s maximálním pochopením dané situace.¹⁶⁶

O jeho činnosti v souvislosti s jihlavskou kolejí si můžeme ale udělat představu sami. Z pramenů týkajících se založení jihlavské koleje, uložených jak v archivu této instituce, tak v zápisech její kroniky, opravdu vyplývá horlivá aktivita otce Lamormaina, snažícího se maximálně zabezpečit dle naskytnuvších se mu možností jihlavskou kolej. Toto platí zejména v případě zaopatření ke kolejí semináře příslušného.

V období, kdy se pro kolej hledala poslední nemovitost (první polovina roku 1626), si pro budoucí jihlavské jezuity Lamormain vyhlédl statek v Jeclově, o který intervenoval prostřednictvím císařského rychtáře Jana Haidlera z Bukové u kardinála Dietrichštejna a pravděpodobně i u samotného císaře Ferdinanda II. Můžeme se o tom přesvědčit ve dvou zachovaných konceptech dopisů císařského rychtáře kardinálovi.

V dopise z 9. února 1626 Haidler Dietrichštejnovi oznamuje, že byl osloven otcem Lamormainem, aby jménem Tovaryšstva Ježíšova poprosil a nabádal kardinála, aby statek v Jeclově, i když nepropadl císařskému fisku, nechal v jejich prospěch vyklidit. Fundace nebyla po finanční stránce ještě maximálně naplněna a kolej má ještě zbytek peněz na koupi statku. Potvrzuje, že i přesto, že nebyl konfiskován, je přesto opuštěn. Sám se o tom a o stavu nemovitosti přesvědčil na místě.¹⁶⁷ V dalším dopise z 5. března

¹⁶⁵ J. WRBA, *Die Rolle Wilhelm Lamormainis SJ in Geschichte Böhmens*, s. 278.

¹⁶⁶ Pavel BALCÁREK, *Z korespondence Carla Caraffy, nuncia na císařském dvoře v letech 1621-1628*, in: Ivan HLAVÁČEK (ed.), *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 42.

¹⁶⁷ Koncept dopisu psaný pravděpodobně rukou Haidlerovou. MZA, E 27, sign. SE, inv. č. 9, Seminář jihl. kupuje dvůr Jeclov od jezuitské koleje jihlavské, fol. 40r.

1626 od císařského rychtáře, který na Dietrichštejnovu žádost jel prohlédnout dvůr, o jehož stavu kardinálovi podal následující zprávu. „...*Vaše knížecí milost [bude] bez pochyby vědět, bez toho, aby si milostivě rozpomenula, že Vaše knížecí milosti jsem již dříve psal (9. února) na žádost pana pátera Lamormaina a zdejších otců Tovaryšstva Ježíšova. Jestli ale takové moje psaní Vaše knížecí milosti přišlo, mi není známo, protože jsem na to od Vaší knížecí Milosti neobdržel žádnou odpověď nebo doporučení a vedle toho výše zmiňovaného dvora, učinil vlastně zprávu o [jeho] stavu. Tento je totiž zcela a úplně v ruinách, pole jsou pustá a zarostlá dřívím a stavení se rozpadá. Také z větší části neřádní poddaní dovezené dřevo odvezli pryč a dohromady není vidět žádného hospodáře. Ale jestli také na něm visí dluhy, po tom jsem se pečlivě ptal a nemohl jsem se nic dozvědět. Protože mám ale na paměti, že Vaši knížecí milost v této záležitosti dříve poslušně prosil ve Vídni přítomný pan páter Lamormain, který by chtěl tento dvůr vyklidit pro zdejší Tovaryšstvo Ježíšovo, protože jim ovšem ještě v jejich fundaci nebylo učiněno za dost, zcela se na mne spoléhá, abych Vaší knížecí Milosti taktéž co nejpoddaněji poprosil, aby obdarovala klidem tohoto místa Tovaryšstvo Ježíšovo.*“¹⁶⁸ Do Jeclova byli vysláni dva přísežní konšelé – Paul Waidhoffer a Tobias Kauffman, kteří statek ještě jednou prohlédli a ocenili ho na 2.000 zlatých, načež ho kardinál jezuitům přidělil mandátem.¹⁶⁹

Otec Lamormain rovněž zajistil pro seminář chudých studentů při koleji nadaci ve výši 23.000 zlatých vázanou na vyplacení úroků z této sumy. V rukopisné historii jihlavské koleje se zachoval ocitovaný dopis otce Lamormaina z 28. března 1629, kde v souvislosti s touto nadací píše, že si klidně tento dlužní úpis, který sám opatřil, mohl ponechat a připsat koleji vídeňské pro její potřeby, jako její rektor. Nicméně ho tedy dává koleji jihlavské a ta ať vzdává za toto díky.¹⁷⁰

Nadace byla pořízena rovněž zásluhou Evy Marie Fleischové, jež od obchodníka s vínem koupila dlužní úpis města Jihlavy na víno ve výši 23.000 zlatých a prostřednictvím pátera Lamormaina ho věnovala právě semináři sv. Michala.¹⁷¹ Eva Marie Fleischová byla manželkou císařského rady a podkomořího uherských báňských

¹⁶⁸ Překlad autorky z německy psaného konceptu dopisu. MZA, E 27, sign. SE, inv. č. 29, Přípisy koleje kard. Dietrichštejnovi a P. Lamormainovi o zabaveném „Hynkovském“ dvoře, fol. 151r.

¹⁶⁹ SOKA, Emanuel Schwab, Historia collegii Iglaviensis, p. 3.

¹⁷⁰ SOKA, Emanuel Schwab, Historia collegii Iglaviensis, p. 4.

¹⁷¹ Pod tímto inventárním číslem se nachází originál seminární fundace pečetěný a podepsaný jeho zakladatelkou a úřední opis stvrzený císařským rychtářem Haidlerem. MZA, E 27, sign. SE, inv. č. 1, Eva Marie Fleischová postupuje koleji svou pohledávku 23 000 zl. u města Jihlavy na zřízení semináře, Vídeň 31. srpna 1631, nefol.

měst, Georga Fleische z Lergenbergu. Jako vdova vstoupila do benediktinského řádu, stala se jeptíškou v salzburském klášteře Nonnberg, kde byla roku 1625 zvolena abatyší.¹⁷²

Dle zakládací listiny měl jezuitský jihlavský seminář ze svěřených peněz vychovávat a živit tolik mladíků (*so viel Jüngling*), kteří se po dokončených studiích měli stát duchovními a být vlasti k dobru a nápravě duší.¹⁷³ Mohli bychom se pozastavit nad tím, jestli vlastní byla myšlena Jihlava, Morava či snad Země Koruny české. Tato formulka se objevila i v jiných měšťanských nadacích, ze kterých taktéž neplyne jasný závěr v této otázce.¹⁷⁴

Městská rada, na jejíž někdejší dluh za koupi zmíněného vína byla nadace navázána, se 1. ledna 1626 zavázala odvádět semináři každý měsíc z celkové dlužné sumy 23.000 zlatých 6 % úrok, tzn. ve výši 115 zlatých měsíčně, celkem tedy 1380 zlatých ročně.¹⁷⁵ Dle přehledu v součtu vydaných kvitancí jezuitskou kolejí vyplývá, že město začalo úrok vyplácet minimálně již od října roku 1625.¹⁷⁶ Vzápětí se z tohoto závazku nicméně snažili Jihlavští, vzhledem ke své tíživé finanční situaci, vyvázat. Jmenovaný spor o placení tohoto úroku jsem se již pokusila načrtnout v bakalářské práci, proto bych zde jen pro úplnost uvedla nezákladnější fakta.¹⁷⁷ Město, které se kvůli účasti ve stavovském povstání, následným konfiskacím a nezaplaceným dodávkám sukna armáde či půjčkám císaři zadlužilo do astronomické výše 760.000 zlatých, se dostalo do finančních potíží, které se pokusila vyřešit roku 1636 tzv. reasumační komise.¹⁷⁸ U věřitelů se snažila dohodnout snížení úvěru u města, které ve vztahu k jezuitské koleji a semináři žádalo o placení úroku pouze ze fleischovské nadace. K této nadaci měla být ještě připojena další nadace, tzv. *Bürgerstift*, jejíž výnos si jezuité také nárokovali, ale jejich žádost nebyla nakonec naplněna.

¹⁷² Osobě fundátorky semináře se věnovala v disertační práci Anna von Bolschwing, bohužel vzhledem ke stavu pramenné základny zachycuje až její působení v rámci benediktinského řádu a více informací o jejím životě před vstupem do něho nepřináší. Anna von BOLSCHWING, *Eva Maria Fleisch von Lerchenberg, gb. Rettinger, Äbtissin des Benediktinerinnenstiftes Nonnberg in Salzburg (1625–1638)*, Disertační práce, Vídeň 1949.

¹⁷³ MZA, E 27, sign. SE, inv. č. 1, nefol.

¹⁷⁴ Martin HOLÝ, *Vzdělanostní mecenát v zemích České koruny*, Praha 2016, s. 357.

¹⁷⁵ Úředně ověřená kopie z roku 1678 s pečeti města. MZA, E 27, sign. SE, inv. č. 3, Město Jihlava se zavazuje platit činži z 23000 zl., fol. 18r; Julius Wallner uvádí rok 1629, jedná se ale pouze o ověřený opis téže listiny na pergamenu. MZA, E 27 Jezuité Jihlava, sign. AF, inv. č. 12.

¹⁷⁶ Stručná informace o seminární fundaci. MZA, E 27, sign. SE, inv. č. 32, fol. 190r.

¹⁷⁷ K. VALIŠOVÁ, *Počátky a vývoj jezuitské koleje v Jihlavě v 17. století*, s.61–62.

¹⁷⁸ SOKA Jihlava, Městská správa do roku 1848, Reasumační komise, inv. č. 88.

2.5. Konfiskace latinské akademie a spory o ní – Bürgerstift

Jak již bylo řečeno, kromě fleischovské nadace měl být jezuitský seminář obdařen ještě tzv. Bürgerstiftem, nadací založenou roku 1573 v rámci bývalého latinského gymnázia – tj. školy, která byla dříve pod správou místního faráře.¹⁷⁹ Škola a její nadace měla sloužit studentům z Jihlavy (zejména v případě nadace), kteří studovali na zahraničních univerzitách a poté měli působit ve prospěch města.¹⁸⁰

Ve fundační listině se doslova praví toto: „...wenn sie wohl zuberaittet auf höhere schul vnnd von danen zu kirchen auch Politischen ämptern gefordert werden möchten.“¹⁸¹ Stipendisty bychom posléze našli mezi kazateli působícími ve městě a jeho rektory zdejšího latinského gymnázia jejich zástupce a učitele. Stipendium dostal také Petr Schmilauer, pozdější městský lékař, rektor školy, ale také dobrodinec jezuitské koleje, o němž ještě v této práci mnoho uslyšíme

Bürgerstift se skládal z několika subnadací. Jednou z hlavních byl dar roku 1596, kdy jihlavský měšťan Balthasar Neumayer věnoval studentům ve škole 100 kop grošů a těm nejlepším učitelům v hodnotě 800 kop grošů - správci jim z těchto částek dále postoupených měli zajistit úroky k jejich dobru. Další významnou podporou bylo založení tzv. alimentačního domu v roce 1617. Dům měl studentům zajišťovat odpovídající péči poskytováním pravidelné stravy tak, aby si nemuseli obstarávat obživu žebrotou sami, jak doposud bývalo zvykem.¹⁸²

Tyto nadační peníze, společně s dispozicemi dalších duchovních a charitativních institucí ale byly z císařského rozkazu kardinálem Dietrichštejnem předány strahovskému a želivskému opatovi, jako věčnému patronovi fary, v říjnu za přítomnosti olomouckého biskupa Jana Arnošta Platejze z Platenštejna a plukovníka Jana Kryštofa Löbela. „Anno 1622 den 22 octobri ist die hirige pfarrkirchen so ihne hoch wurden hern Casparus von Questenberg durch das recht als perpetune colator er halten auß kais[erliche] benehl von ihr hoch fistl gnad[ige] her [her] cardinalen von Dietrichstein durch den hern und hochwurdigen hern prelaten Plateiß und hern Obristem Löbeli etc. Wie auch d[as] spital

¹⁷⁹ Městská škola byla umístěna za kostelem sv. Jakuba. Roku 1561 byla kvůli nevyhovujícímu stavu přestavěna a povýšena na gymnázium. Ve městě měly být minimálně ještě dvě další školy, ale s němčinou jako vyučovacím jazykem místo latiny. Pisková, s.303–304.

¹⁸⁰ V případě, že by do služeb města nenastoupili, stipendium po nich mohlo být požadováno k proplacení. Julius WALLNER, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau, Theil II.*, s. 68–70.

¹⁸¹ Julius WALLNER, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau, Theil II.*, s. 69.

¹⁸² J. WALLNER, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau, Teil II.*, s. 67.

sieghoff seelhauf gemeiner casten burgerstiftt schuhl und was dem anhengig eingehendigt und uber antworttet worden etc.“¹⁸³

Tak o osudu Bürgerstifttu hovoří pamětní kniha farního kostela sv. Jakuba. Julius Wallner o tomto podává zprávu v tom smyslu, že se opat Questeneberg zmocnil dokumentů Bürgerstifttu, stejně jako jeho disponibilního majetku, přičemž si městská rada netroufala proti tomuto konání klást námitky, a tak přešla dosud nekatolická fundace do rukou katolických.¹⁸⁴

Domnívám se, že Questenberg tak učinil z toho důvodu, že školu se stále považoval za správce této školy-latinského gymnázia, původně školy pod správou fary. Na nadaci si činili nárok ovšem i jezuité, kteří byli do města povoláni rovněž z toho důvodu, aby byli městu a celému království nápomocni k obecnému dobrému, rozvoji katolického náboženství a zbožnosti, ale také podporovali rozkvět vzdělanosti.¹⁸⁵ Vzhledem k tomu, že se kromě koleje počítalo i s provozováním gymnázia, předpokládali jezuité, že se prostředky zrušeného gymnázia přesunou k rukám jejich nového gymnázia.

Ještě před tím ale byli správci tohoto nadání, tzv. Schullherrn, v roce 1621 rovněž vyslýcháni a vyšetřováni císařskými komisaři v souvislosti s podezřením na defraudaci nadace. Jednalo se zejména o Jana Hynka z Velínova, jehož výpověď se zachovala v kolejním archivu. Uvádí, že mu městská rada pod přísahou svěřila jako správci školy příjmy školy. Dle tohoto dokumentu byly kapitálem školy na úroky půjčované peníze, či postoupené pohledávky. K 11. listopadu 1622 byl součet těchto „peněz“, fakticky ale dlužních úpisů ve prospěch školy, 4750 kop grošů. Mohli bychom to chápat tak, že škola, resp. její správci, aby zabezpečili příjem peněz pro stipendijní fond, úvěrově podnikali. Jak bylo uvedeno výše, škola mohla dostat jako dar hotovost, kterou mohla dále půjčit a z této půjčky jí pak plynuly úroky (6%), jako zdroj příjmů nad původní darovanou částku. Dále škola mohla obdržet jako dar dlužní úpis, založený na závazkovém vztahu dárce a jeho dlužníka, který byl posléze povinný škole - šlo tedy o tzv. cesi dluhu. Úspěšnost tohoto typu financování ovšem závisela mimo jiné na platební morálce dlužníka, což bylo obecně – jak ještě dále uvidíme – kamenem úrazu takového podnikání a hospodaření.

Podporování studentů a vyplácení jejich stipendií trvalo až do roku 1623, kdy mezi posledními stipendisty byli Tobias Weistadt, Wenzel Klug, Paul Brimsleber, August

¹⁸³ Veronika NEKVINDOVÁ, *Analýza rukopisu A1–3 Rkp. č. 172 v Archivu města Brna a edice vybraných pasáží*, Magisterská práce, ÚPVHA FFMU, Brno 2017, s. 64.

¹⁸⁴ J. WALLNER, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau, Teil II.*, s. 42.

¹⁸⁵ MZA, E 27, sign AF, inv. č. 14, fol. 4v.

Neuwirt a Tobias Wemdl.¹⁸⁶ Ještě 11. listopadu roku 1622, tedy tři týdny poté, co by dle jiných pramenů měla být nadace v Questenbergových rukou, přijali správci školy dlužní úpis do této nadace, z čehož vyplývá, že si fond strahovský opat vyžádal až o něco později.

Otec Lamormain jednal o tomto „zabavení“ nadace s kardinálem Dietrichštejnem na žádost provinciála – Gregora Rumer, potažmo tedy jezuitské koleje už roku 1627.¹⁸⁷ Sám Rumer odejel dle kroniky do Brna, kde se snažil tuto nadaci pro kolej získat, během pobytu zde ale zemřel.¹⁸⁸ V průběhu několika dalších let se v situaci ohledně postoupení nadace očividně nic zásadního nezměnilo, jelikož představenému koleje otec Lamormain roku 1635 psal, že o tom sice s kardinálem jednal, ale že prozatím nevidí mnoho nadějí na příznivé vyřízení žádosti, a že je třeba počkat. Poslední žádost dochovaná v archivu kolej pochází z roku 1637, kdy rektor kolejje Hubert Holichter žádal císaře o potvrzení a připojení této měšťanské nadace k jihlavskému semináři, jehož společně s kolejí do města uvedl jeho otec.¹⁸⁹

O navrácení Bürgerstiftu žádala městská rada císaře ještě v roce 1638. Odkazovali se na císařovu rezoluci z roku 1636, kdy měl kardinál Dietrichštejn v této věci sestavit komisi, která by vyslechla jak radu, tak zástupce premonstrátů, prošla předložené dokumenty a obě strany vyslechla a porovnala. Dle této suplikace císaři se jednání se měli účastnit i jezuité, kteří ale brzo od toho upustili. Zástupce premonstrátů, administrátor fary sv. Jakuba Erhard Leiss se měl odvolat k opatovi Questenbergovi, a tak byla záležitost rok co rok odročována. Nikdo jiný než premonstrátský duchovní, kteří vlastní její dispozice, tj. peníze a dlužní úpisy, se nesmí s nadací odvážit hospodařit. Městská rada císaře prosila o narovnání v této věci, s poukazem na to, že se administrátor fary nechová plně dle jeho nařízení, které dříve učinil, aby pomohl finanční situaci města, když zavedl povinnost měšťanům, ale i duchovním institucím odvádět půl krejcaru z vyšenkovaného vína. Tohoto správce fary dlouhodobě nedbá, ačkoliv je na to radou přátelsky upozorňován. Zároveň si stěžují, že fara bez svolení císaře před několika lety zabrala dům městské zbrojnice a učinila z něho konvikt.¹⁹⁰

¹⁸⁶ J. WALLNER, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau, Teil II.*, s. 78.

¹⁸⁷ Dopis Lamormaina rektorovi kolejje Casparu Pasternakovi z 12. září 1627, MZA E 27, sign. SE, inv. č. 32, fol. 169r.

¹⁸⁸ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 5.

¹⁸⁹ Dva nedatované koncepty dopisu rektora Huberta Holichtera z června 1637 císaři, tj. MZA, E 27, sign. SE, inv. č. 32, fol. 168r-169r.

¹⁹⁰ V kolejním archivu je uložený prostý opis této suplikace. MZA, E 27, sign. SE, inv. č. 32, fol. 160–162.

Vzhledem k tomu, že se v pramenech na rozdíl od mnoha jiných kvitancí – v tomto případě zejména za fleischovskou nadaci, zatím neobjevila žádná, která by dokládala převzetí úroku z měšťanské nadace představenými jezuitské koleje v Jihlavě, předpokládám, že tato měšťanská nadace zůstala nadále v rukou správců jihlavské fary. To by potvrzovala i uvedená suplikace městské rady císaři, kde se uvádí, že jezuité od dalších jednání v této záležitosti upustili.

Jako jsme byli svědky aplikace strategií hospodářského nátlaku ze strany jihlavské městské obce vůči tamním církevním institucím k posílení svých mocensko-správních pozic uvnitř městské komunity v době předbělohorské, došlo k témuž po změně poměrů na celozemské úrovni, které dřívější přístup ač s výhradami na této komunální úrovni umožňovaly. Poměrně logicky se posléze uplatnil podobný postup po Bílé hoře při úsilí o nápravu těchto pořádků a posílení autority moci císařské a správy katolické církve.

V rovině správy města a správy církevních institucí byla užita široká škála nástrojů k uvedení stávajících poměrů do panovníkem požadovaného stavu, ačkoliv vzhledem ke stálému válečnému stavu přinášejícímu nejistotu a počátečnímu odporu dříve nekatolických měst s těmito snahami bylo postupováno opatrně. Kromě byrokratického tlaku a snah dosadit do městské rady a úřadů pravověrné katolíky, na něž by bylo spolehnutí v rámci prosazování další změn v dosavadní správě do jejího původního stavu, šlo o předání dispozic dosud městem řízených duchovních a charitativních institucí jako byl především farní kostel, oba špitály, zádušní dům, ale také škola a její nadace, navazující na dřívější existenci farní školy, zpět do rukou strahovského opata. Do zanedbaných a městem znevýhodňovaných institucí, klášterů dominikánského a minoritského, se postupně vrátily a obnovily tamní komunity. Vše bylo podpořeno ekonomickým nátlakem jako určitou formou potrestání a donucení obyvatel k poslušnosti císaři, v podobě ubytovávaných vojáků, půjček pro císaře na vedení války, vybírání kontribucí pro vojsko a neméně podstatnými majetkovými tresty za provinění se svou neposlušností proti věrnosti císaři. V neposlední řadě byl tento proces podpořen uvedením nových církevních institucí do města – jezuitů a kapucínů.¹⁹¹

¹⁹¹ Reformy katolictví v Českém království na pozadí biografie pražského arcibiskupa a jeho úřadu zpracovali Alessandro CATALANO, Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách, Praha 2008

Práce o rekatolizačním procesu v Čechách vydali: Eliška ČÁŇOVÁ, Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671), in: Sborník archivních prací 35, č. 2, Praha 1985, s. 486-560; Olga FEJTOVÁ, *Rekatolizace na Novém městě pražském v době pobělohorské. „Já pevně věřím a vyznávám“*, Praha 2012; Josef KADERÁVEK, *Nerovný boj o víru. Páni z Martinic a rekatolizace města Slaný*, Praha 2018; Jaroslava MENDELOVÁ, *Dekrety reformační komise pro Nové Město pražské z let 1627-1629*, Praha 2009; Jiří MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, Praha 1992;

Zároveň je třeba zdůraznit partikulární zájmy a rozpory na vítězné straně. Mám na mysli zejména výše uvedený střet mezi správcem farnosti a jezuitou o předání nadace určené na podporu vzdělávání, tj. Bürgerstiftu. Vystává rovněž i otázka, jak se měšťané nadále vztahovali k jezuitskému gymnáziu, jako určité pokračatelky tradic vzdělanosti, jež přinášela latinská humanistická škola, či se cítili vázáni spíše ke škole, již provozovala fara, byla podporována z jejich nadace, ale rozhodně nedosahovala takových kvalit jako škola jezuitská. Je tedy otázka, do jaké míry tedy novou instituci přijali za svou jako součást městského prostředí a dále se k ní vztahovala.

Antonín PODLAHA (ed.), *Dopisy reformační komise v Čechách z let 1627-1629*, Praha 1908; Dějinám tohoto období se na příkladu správy polabských měst věnoval Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013.

Z ekonomického hlediska problematice ve vztahu k rekatolizačnímu procesu se věnoval v publikaci o hospodaření královských měst na příkladu Sušice Jan LHOTÁK, *Město Sušice a jeho poddaní. K úloze a významu vrchnostenského hospodaření*, Praha 2018; z hlediska válečných útrap bylo tématu věnováno vydání časopisu *Historie-Otázky-Problémy, Turek, Švéd a Praž. Vojenský živel versus město a venkov českého raného novověku*, HOP 3, č. 1, Praha 2011, dále také Jan KILIÁN na příkladu věnného města Mělníka, TÝŽ, *Mělník*, Praha 2010; a Josef DOBIÁŠ ve svém několika svazkovém detailním díle o starších dějinách města Pelhřimova, TÝŽ, *Dějiny královského města Pelhřimova. Díl 5.*, Praha 1970.

3. Vztah měšťanů k jezuitské koleji na příkladu jihlavské knihy testamentů (1624–1682)

V jihlavském archivu se zachovalo celkem osm knih testamentů, zachycujících časový úsek let 1544–1682 a 1728–1850. Výzkumu testamentů v období 16. století se ve své (nejen) disertační práci věnovala Pavla Jirková, která se zaměřila na perspektivu rodinných struktur, historické demografie a sociotopografie. Pro období sledované v této diplomové práci zachycující působení jezuitů v Jihlavě se zachovala jediná kniha měšťanských testamentů, která obsahuje zápisy z let 1624–1682,¹⁹² přičemž zápisy zde začínají teprve počátkem července – období prvního půl roku je zaneseno v předcházející knize testamentů zahrnující léta 1578–1624.¹⁹³

3.1. Testamentární právo a jeho praxe v Jihlavě – právní rovina

Testamentární kniha obsahuje nejen sepsané poslední závěti, ale také tzv. *Donatio mortis causa*, tedy darování pro případ smrti.¹⁹⁴ Výše zmíněné pojmy jsou dvěma typy jednostranného právního jednání s tím rozdílem, že darování v případě smrti odvolat nelze, poslední závěť ale bylo možné vždy pozměnit a nahradit novou verzí. Co se týče závaznosti, tak v rámci právního institutu donace po úmrtí dárce přechází na obdarovaného pouze předmět daru. V podstatě totéž se dalo vytvořit v rámci poslední vůle prostřednictvím jednotlivých odkazů, které pak většinou jako výminky podstatné pro naplnění nebožtíkovy vůle spravoval určený dědic. Poslední závěť tedy nabízela zůstaviteli v tomto směru mnohem komplexnější prostor pro vypořádání své pozůstalosti.

Dědické právo se v Jihlavě v této době ještě řídilo dle městského jihlavského práva, Koldínův zákoník byl na Moravě s definitivní plaností zaveden až v roce 1682. Oba právní soubory nesou podobné rysy, vždyť Koldínovo právo vycházelo a recipovalo mnohá ustanovení daná vývojem v brněnsko-jihlavské právní oblasti. Nejdůležitějším

¹⁹² SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, inv. č. 535, Kniha testamentů (1624–1682).

¹⁹³ SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, inv. č. 534, Kniha testamentů (1587–1624).

¹⁹⁴ Edičně bylo jihlavské právo obsahující ustanovení dědického práva zpřístupněno Jaromírem Čelakovským a Františkem Hoffmanem. Jedná se ale o právo vývojově starší, zaznamenané Vitem Tasovským z Lipoltic o století dříve, než vznikl Koldínův zákoník. Dědického práva se zde týká celkem 10 článků. Ve srovnání s později vydaným a prosazeným Koldínovým zákoníkem je to notný rozdíl, co do komplexnosti postihujících fenoménů tak, jak se právo obecně vyvíjelo a rozrůstalo. František HOFFMANN, *Jihlavské právo*, Havlíčkův Brod 1959; Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Sbírka pramenů práva městského Království Českého Díl 2. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1225–1419*, Praha 1895.

článkem jihlavského práva bylo privilegium svobodného kšaftování, od kterého se pak odvíjela následující ustanovení. S Koldínovým zákoníkem se tyto články shodují v tom, že osoba chtějící pořídit poslední vůli má být duševně způsobilá k tomuto úkonu a má tak učinit za přítomnosti hodnověrných svědků.¹⁹⁵ Na rozdíl od zákoníku nabízí možnost aby „*cožkolivěk o věciech svých zřiedil*“ i „*před svým farářem*“. Není ale blíže specifikováno, má-li mu svěřit spíše tu duchovní stránku věcí svých či je zde kněz kladen na roveň ostatních hodnověrných svědků, jejichž počet zde není jasně specifikován tak, jako v Koldínově zákoníku.¹⁹⁶ Pokud se ale podíváme do knihy testamentů, zjistíme, že bylo skutečně možné za svědka závěti požádat kněze, ačkoliv se tak nedělo často. Za uvedené období (1624–1682) k tomuto došlo pouze dvakrát, a to v případě závěti, respektive jejího dodatku, Marka Haidlera z Budišova z roku 1673, kdy byl kněz Severin Conradt jedním z dvou svědků,¹⁹⁷ a Hanse Wiltsche¹⁹⁸ z roku 1677. V tomto případě byl jediným svědkem otec Hermann Hoffmann, premonstrát, strahovský profes a kaplan na jihlavské fari.

Jihlavské právo se rovněž nevěnovalo otázce zdravotního stavu kšaftujícího po fyzické stránce a nevypočítává jako Koldín jednotlivé okolnosti fyzického zdraví, jako hluchota či němota, které by bránily nebo naopak neodporovaly pořízení závěti. Přesto, že se kšaftující v mnoha případech svěřovali ve svém posledním pořízení se svou slabostí po fyzické stránce, v absolutní většině případů na začátku závěti mezi invokací, intitulací a arengou, tedy zdůvodněním, proč testament pořizují, neopomněli vložit formuli (tzv. Sana-Mente) o tom, že jsou přesto stále zdravého rozumu, což byl jeden z právně-formálních důležitých bodů závěti.

Její znění mělo několik variant, nejběžněji se v knize setkáme s podobou „*...bei gueter Vernunft, Witz und Sinn*“, „*...bei gueter Vernunft, Witz undt gueten Verstand*“, případně „*bey rechten Verstand und guter Vernunft*“, „*bey guter Vernunft, Witz, Verstand und wohl bedachten Muth*“ či „*...mit guetem Verstand unndt wohl bedachtem Muth*.“

Závěti v knize jsou zpočátku označeny pouze jménem zůstavitele, od roku 1644 jsou pak systematicky nadepisovány jako „*testamentum*“, v několika případech pak

¹⁹⁵ V naučení z přelomu 15. a 16. století Jihlavští stanovují počet svědků na dva až tři. JIRKOVÁ, SAP s. 45.

¹⁹⁶ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Sbírka pramenů práva městského Království Českého Díl 2.*, s. 12.

¹⁹⁷ Státní Okresní Archiv Jihlava, Městská správa do roku 1848, Úřední knihy a rukopisy, Kniha testamentů (1624–1682), inv.č. 535, p. 293-299.

¹⁹⁸ SOKA Jihlava, Kniha testamentů, p. 340.

v německé variantě „*Letze Wille*“. Od 60. let můžeme rovněž pozorovat rozlišení „obyčejné“ psané a závěti ústní „*testamentum nuncupatium*“. Před rokem 1660 se s tímto termínem nesetkáme vůbec, což ale neznamená, že by k ústní závěti nedocházelo, ačkoliv ji jihlavské městské právo výslovně nezmiňuje.¹⁹⁹

Podle jihlavského práva v případě, že by zemřel svobodný muž bez ženy a dětí a nezanechal po sobě kšaftu, měli po něm dědit nejbližší dědici. Pokud by žádné takové neměl, jeho pozůstalost se měla rozdělit na tři díly takovým způsobem, že první připadla na jeho pohřeb a zádušní mši, druhá na stavbu cest a mostů a třetí k nespecifikovaným potřebám města. V případě, že by se nejednalo o jihlavského měšťana, ale jinou osobu mající možnost kšaftovat, měla jeho věci po dobu jednoho roku a šesti týdnů u sebe v úschově městská rada. V případě, že by se o jeho dědictví nikdo nepřihlásil a jeho majetek nevyzvednul, propadly městu. A to tak, že byl rozdělen na tři díly a postupovalo se stejně, jako v případě nebožtíka zesnulého bez jakýchkoli dědiců a zanechané závěti. Jihlavské městské právo takovému člověku rovněž umožňovalo svobodně si vybrat místo posledního odpočinku.²⁰⁰

Za situace, že by zemřel manžel a otec dětí bez testamentu, měla se jeho pozůstalost rozdělit rovněž na tři díly tak, že jedna třetina připadla vdově a zbylé dva díly ostatním dědicům.²⁰¹ Pokud se za svého života nebožtík majetkově vypořádal se svými dětmi, které již vstoupily do svazku manželského, v případě že by zemřel, aniž by po sobě zanechal závěť, právo na dědictví zůstávalo pouze dětem doposud svobodným.²⁰²

V případě uzavření testamentu měla vdova právo na třetinu majetku a děti na zbylé dvě, ale až toho, co zbylo po odečtení vymíněných částek ostatním dědicům a jim určeným odkazům. Právo na vdovský podíl nemohlo být upřeno ani tehdy, když po zaplacení všeho dluhů zůstal jen majetek určený na spásu duše obou manželů, tedy na zádušní mše či jiné duchovní odkazy. I tehdy byl z tohoto zbytku udělen příslušný podíl vdově. Kdyby se ale chtěla vdát, měla jí připadnout pouze čtvrtina majetku v případě, že by se nedohodla na rozdělení majetku s manželovými příbuznými jinak. Co se týče případu vydědění, z výzkumu Pavly Jirkové vyplývá, že se tak dělo ustálenou formou

¹⁹⁹ Takovými příklady mohou být závěti Mathese Schleichena (1624), Tobiasse Große (1624), Daniela Gabriela (1624), Daniela Beckha (1625), Susanny Gsellin (1625), Anny Homesen (1627), Jacoba Mühenschitze (1632), Mathese Peterßela (1632), Salomona Habermana (1634), Gregora Hoppenmessera (1635) nebo Petra Schmilauera z roku 1637. Kniha testamentů, pp. 2-3, 5, 13-14, 36, 38, 46-47, 72-73, 75-76, 87-88, 100-101 a 113-115.

²⁰⁰ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Sbírka pramenů práva městského Království Českého Díl 2.*, s. 12.

²⁰¹ Tamtéž, s. 12.

²⁰² SOKA, *Drobné pozůstalosti*, Letscherova kronika, 3v.

odkazu ve výši 2 kop grošů vyděděnému.²⁰³ V rámci vlastního bádání jsem se ale setkala i s variantou žádného odkazu, a sice v poslední závěti Hanße Mehrdla, který se se svou manželkou vypořádává takto: „*Meinen Weib Schaffe Ich nichts, dieweil Sie Sich Meiner nicht hatt gehalten Undt Mich in meinen Elendt Undt Kranckheit gantz Undt gar Verlassen.*“²⁰⁴

Jihlavské právo rovněž pamatovalo na případ dědicem dříve učiněných dluhů a jejich splácení z nově nabytého dědictví. Pokud by dlužník neměl závazek z ničeho splácet a obdržel by dědictví, měl věřitel možnost držet rok a den toto dědictví, než by se v této lhůtě dlužník nevyplatil. Pak věřitel mohl předstoupit před soud a toto dědictví prodat a dosíct požadované dlužné částky.²⁰⁵

3.1.2. Testamentární právo a jeho praxe v Jihlavě – náboženská rovina

K následující analýze měšťanských závětí bylo využito 293 zápisů²⁰⁶ z výše uvedeného období, přičemž až na jednu výjimku byly všechny napsány v německém jazyce.²⁰⁷ Nejvíce posledních vůlí bylo sepsáno v roce 1624, a to dle mého názoru v souvislosti s propuknuvším morem ve městě. Bohužel není z této doby dochována matrika, ze které bychom si mohli udělat představu, nakolik bylo město touto morovou ránou postiženo a srovnat tak kauzální vztah mezi mortalitou a četností zápisů v knize testamentů. Další morová rána, která město zasáhla, přišla dle Christiana d'Elverta až v roce 1679.²⁰⁸ Roku 1690 měla do města přijít morová rána s tím, že se uvádí, že jí podlehlly dvě třetiny města.²⁰⁹ Co se tedy souvztažnosti mezi propuknuvším morem a počtem testamentárních odkazů týče, morová rána z roku 1624 podnítila za šest měsíců

²⁰³ P. JIRKOVÁ, *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578-1624. Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii*, s. 46–50.

²⁰⁴ SOKA Jihlava, *Knihy testamentů*, p. 75.

²⁰⁵ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Sbírka pramenů práva městského Království Českého Díl 2.*, s. 16.

²⁰⁶ Do analýzy nebyla zahrnuta závěť Thobiase Materna, jejíž zápis do městské knihy nebyl dokončen. SOKA Jihlava, *Městská správa Jihlava do roku 1848*, inv. č. 535, *Knihy testamentů (1624–1682)*, p. 33–34.

²⁰⁷ Testament Kryštofa Vožického z roku 1653. SOKA Jihlava, *Knihy testamentů*, p. 211–214.

²⁰⁸ CH. d'ELVERT, *Geschichte und Beschreibung*, s. 317, R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 375.

²⁰⁹ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 375 dle Františka Hoffmanna, *Listy a obrazy*, s. 204 zprostředkovaně dle Christiana d'Elverta, *Geschichte*, s. 317, který tuto informaci čerpal z vydané řeči, kterou k příležitosti tisícího založení města držel strahovský premonstrát Johann Nepomuk Grün. „*Diese Strafruthe fühlten unsere Väter auch im siebenzehnten Jahrhundert noch zweymal, in den Jahren 1624, und 1690.*“ Milo GRÜN, *Rede bey der tausendjährigen Jubelfeyer von der Erbauung der königlichen Kreis- und Bergstadt Jglau im Markgrathume Mähren. Gehalten am 24sten Brachmonats im Jahre 1799. in der Hauptpfarrkirche zu S. Jakob, Iglau 1799*, s. 23 a 41.

celkem 61 měšťanů k sepsání závěti, kdežto z roku 1679 se zachovalo pouze 5 zápisů.²¹⁰ Domnívám se tedy, že se pravděpodobně jedná o d'Elvertovu mýlku, vždyť i vzhledem k přihlédnutí ke statistice vycházející z analýzy matriky zemřelých vychází jako nadstandartní rok 1680, který byl v tomto směru fatální i pro velkou část Čech a Moravy.²¹¹ Roku 1690 však byl jako poděkování za ochranu před morovou ranou z roku 1679 postaven městskou obcí mariánský sloup na náměstí, který byl 2. února vysvěcen.²¹²

Pro tuto dobu – tedy rok 1690, kdy město měla zasáhnout epidemie moru a postihnout dvě třetiny městského obyvatelstva, není matrika testamentů bohužel dochována, takže nemůžeme rovněž učinit přesnější srovnání mezi četností učiněných posledních vůlí a mírou úmrtí v daném roce. Ze zápisu v matrice zemřelých města Jihlavy²¹³ nicméně vyplývá, že v tomto roce počet zemřelých nijak nepřekročil průměr pozorovaný nejen pro okolní roky, ale i pro celkové období zápisů v matrice zemřelých (1626–1700). Naopak nejvíce zápisů pochází z roku 1680, kdy se blíží k hodnotě 600 zápisů, přičemž průměr se pohybuje okolo 200 zápisů, jež vykazuje i předchozí rok 1679, kdy mělo být město taktéž postiženo morovou ránou. Naopak rok 1690 vykazuje spíše podprůměrná data – okolo 180 zápisů. Dle těchto matričních záznamů by pak mělo být město postiženo morovou ranou v roce 1680. Toto ovšem na druhou stranu nepotvrzuje četnost testamentárních zápisů. Z měsíce března 1680 se ovšem zachovala závěť soukeníka Balzera Müllera – označená jako „*Testamentum tempore Pestis confectum*“, kterou za dobré paměti nadiktoval na smrtelném loži svému synovi, čemuž byl svědkem přítomný městský lazebník, toho času „*Pestbeschauer*“.²¹⁴ Mor v Jihlavě musel pravděpodobně propuknout někdy na přelomu září a října předchozího roku, přičemž nejhorším obdobím ze zběžného srovnání vychází měsíc květen roku 1680. Sám Müller zemřel 13. října 1679, jeho manželka a syn o tři dny později. Na konci října mu nadto zemřely další dvě děti.²¹⁵ Časově by to navíc souhlasilo i s informací uváděnou

²¹⁰ SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, inv. č. 535, Kniha testamentů (1624–1682).

²¹¹ V Rakousku a samotné Vídni řádl mor v plné síle již v roce 1679. Do Rakouska se epidemie přesunula z Uher, kde propukla v roce 1678. Dále se pak šířila obchodem, stěhováním dvora a dalšími běžnými styky mezi zeměmi. Nejhorší situace byla v blízkosti tehdejší hlavní cesty z Vídně do Prahy, tedy v okolí Kutné Hory, Kolína, částečně Chrudimi, dále Německého Brodu a právě Jihlavy. Viz Eliška ČÁŇOVÁ, Mor v Čechách v roce 1680, in: Sborník archivních prací, roč. 31, č. 2, Praha 1981, s. 275 – 278. Nejnovější prací k tematice moru v Čechách vydala Pavla Jirková, která mimo jiné rovněž sleduje cesty, po kterých se do země dostal, Pavla JIRKOVÁ, „*Větší-li se či menší mor*“: Raně novověké morové epidemie v českých zemích, Praha 2019, s. 82-93.

²¹² d'ELVERT, Geschichte, s. 451.

²¹³ MZA Brno, E 67 Matriky, Jihlava – sv. Jakub, Matrika zemřelých (1626–1743), inv. č. 6510.

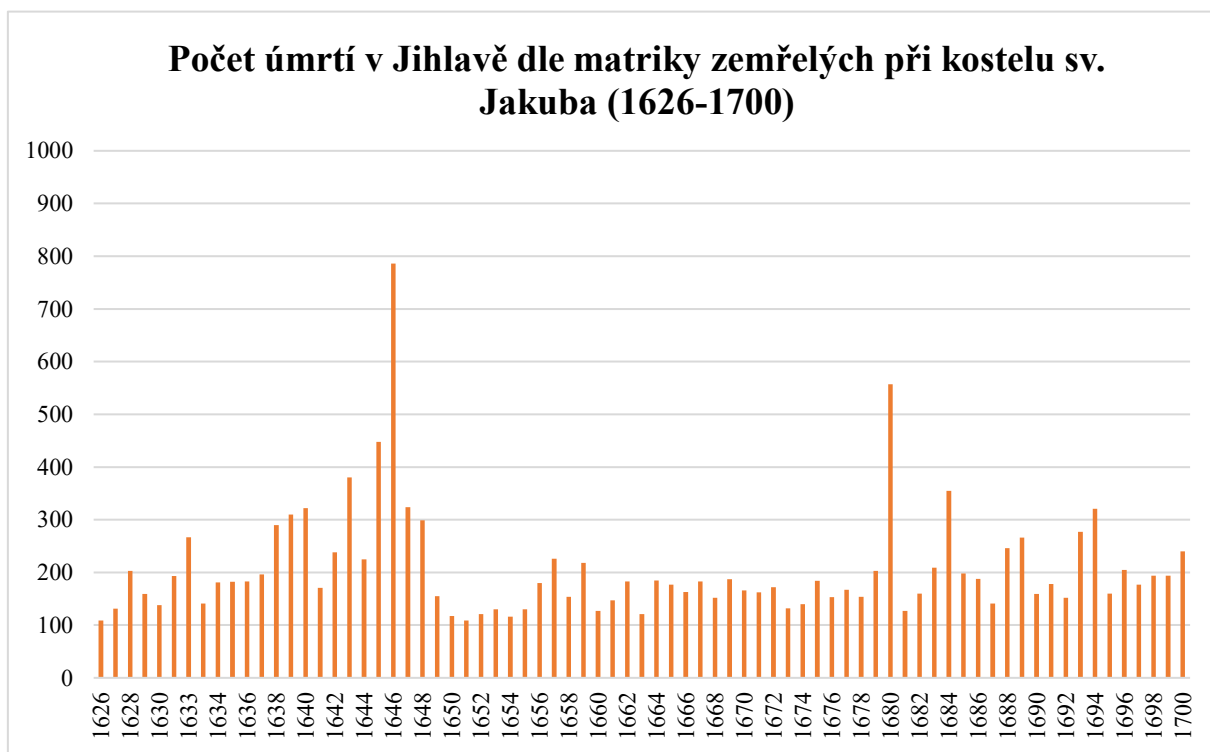
²¹⁴ SOkA Jihlava, Kniha testamentů, p. 367.

²¹⁵ Na konci listopadu rovněž zemřeli v jednodenním odstupu dva lazebníci tovaryši. MZA Brno, E 67 Matriky, Jihlava – sv. Jakub, Matrika zemřelých (1626-1743), inv. č. 6510, s. 456–458.

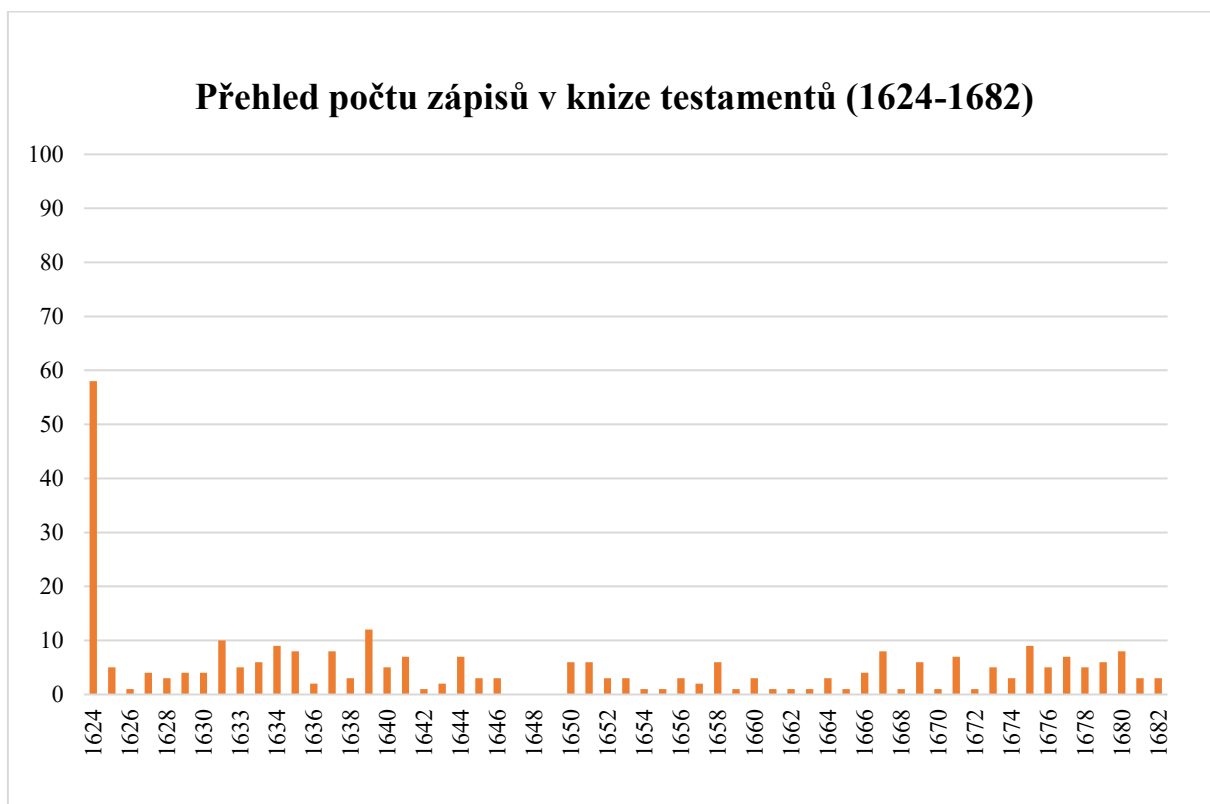
v souvislosti s návštěvou císaře Leopolda I. v roce 1679 v Brtnici, přechajícího před morovou nákazou z Vídně do Prahy, což bylo příčinou vypuknutí morové rány v tomto městečku ležícím nedaleko Jihlavy.²¹⁶

²¹⁶ „Léta Páně 1679 jeho císařská a královská Milost Leopold, I. toho jména císař, byl v brtnickém zámku přes noc, když z Vídně do Prahy před morem ujížděl, a zde svého jednoho dvořanína již morovou raní nakaženého ve špitále zanechal, z kterýhožto v městys Brtnici veliký mor se strhl a mnoho lidí pomřelo a trval až do roku 1680 přes celý rok.“ Ukázka pochází z Pamětní knihy městečka Brtnice z 18. století edičně zpřístupněné v rámci závěrečné práce. Lucie KOURKOVÁ, *Pamětní kniha městečka Brtnice z 18. století*, Diplomová práce, FF JČU, ÚAPVH 2011, s. 93.

Příloha č. 2 – Počet úmrtí v Jihlavě dle matriky zemřelých při kostelu sv. Jakuba (1626-1700)

Příloha č. 3 – Přehled počtu zápisů v knize testamentů (1624-1682)

Pokud se krátce podíváme na podobu úvodní invokační formule, 56% testamentů žádnou neobsahuje. Nejvíce takových případů pochází z roku 1624, kdy ovšem bylo učiněno poměrně nejvíce zápisů – celkem 58, z nichž 81% případů nevyjadřuje žádnou invokaci. Často se jednalo o vysvědčené ústní závěti.

V jihlavské tradici měla invokace podobu vzývání jména Boha Otce, Syna a Ducha Svatého v několika variantách. Nejčastější byla v podobě: „*In Nahmen der heiligen Dreyfältigkeit, Gottes des Vatters, Sohnes undt der heiligen Geistes*“²¹⁷ či jednodušší variantě „*In Nahmen Gottes des Vatters und Gottes des Sohnes des Heiligen Geistes*“.²¹⁸ Byla vzývána také pouze Svatá Trojice: „*Im Nahmen der heiligen hochgelobten Dreifältigkeit*“,²¹⁹ či v jednotlivých případech se objevily tyto formulace: „*Gnade undt Sterck durch Christung im heiligen Geist*“, „*In Gottes Namen*“, „*Gnade undt Stärck durch Iesum Christum und heiligen Geistes*“ a „*Gott allein die Ehr.*“ Pouze ve dvou případech se objevila formule volající Pannu Marii – v testamentu Judithy Langin z roku 1674: „*In Gottes und Unser Lieben Frauen Namen*“²²⁰ a v případě Marie Proksin z roku 1677: „*Jesus und Maria sey mein Trost an meine Letzten ende*“.²²¹

Jak píše Michaela Hrubá ve své práci o pozůstalostním řízení – nicméně pro předbělohorskou dobu a prostředí severozápadních Čech, rozdíly mezi katolíky a protestanty se v invokační formuli, která je považovaná za určitý výraz zůstavitelova náboženského vyznání, uvádí jen minimálně. Změny se zde projeví až od třicátých let, kdy ale stále jen výjimečně setkáme s vyzváním jména Panny Marie, jako specifického vyjádření katolické zbožnosti.²²² Na příkladu Jihlavy změnu – alespoň v této části závěti, vidíme až od 70. let 17. století.

Všichni testátoři začínají výčet jednotlivých odkazů porучením toho nejcennějšího, co člověk má – své duše – Bohu všemohoucímu. V několika případech se lze setkat i s odkázáním se Ježíši, případně i Panně Marii. Právě v dispoziční části testamentu lze postupnou změnu projevu náboženského citění zaznamenat. Děje se tak

²¹⁷ Ve variantách „*Im Nahmen allerheiligsten Dreifältigkeit, Gottes des Vatters, Gottes des Sohnes und Gottes der heiligen Geistes*“, „*Im Nahmen der heiligen Einigkeit, Gottes des Vatters, Sohnes und heiligen Geistes*“ či „*Im Nahmen der heiligen und untheilbaren Dreifältigkeit, Gottes des Vatters, des Sohns undt heiligen Geistes*“

²¹⁸ „*Im Nahmen Gottes des Vatters, des Sohns und des heiligen Geistes*“

²¹⁹ „*Im Nahmen des heiligen unzerteilten Dreifältigkeit*“, „*Im Nahmen der heiligen Dreifältigkeit*“.

²²⁰ SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, inv. č. 535, Kniha testamentů (1624–1682), p. 308.

²²¹ SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, inv. č. 535, Kniha testamentů (1624–1682), p. 338.

²²² Michaela HRUBÁ, *Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle jest*, s. 119.

pozvolna, od poloviny 30. let 17. století, a od 60. let 17. století stále častěji, není to však pravidelným jevem. Co se týče sociálního původu testátorů, kteří použili tyto formulace, jednalo se především o městské radní či sladovníky, tedy příslušníky městské elity.²²³

3.2. Kniha testamentů a zbožné odkazy měšťanů ve prospěch jezuitské koleje

Co se týče již vlastních odkazů v rámci testamentů zapsaných v městské knize v letech 1626–1682, v této době zanechalo odkaz ve prospěch jezuitů celkem 15 měšťanů, což jsou 4 % z celkového počtu testátorů kšaftujících v této době. Měšťané v rámci svých testamentů odkazovali nejen obecně „otcům Tovaryšstva Ježíšova“, ale i výslovně jezuitskému kostelu, měšťanskému bratrstvu Očišťování Panny Marie či účelně na zádušní mše za svou osobu konaných v jezuitském kostele.

První odkaz ve prospěch jezuitské koleje pochází poněkud překvapivě ještě z doby, než byli jezuité oficiálně uvedeni do Jihlavy – tzn. před datem 29. srpna 1625.²²⁴ Dobrodincem byl Hans Georg Weidhoffer z Vogelsbergu, který koleji ve své závěti sepsané 23. dubna 1625 odkázal 350 kop grošů. Kromě takto brzkého obdarování je zajímavá i jeho formulace „...so schaffe ich solches geldt also 350 s[chock] zue dem Jesuiter Collegium, so alhier soll gebaut werden: in fall aber solches Verhindert möchte werden, so schaffe ich solches Zum Spittal welches es ohne dieß zum Pfahrhoff kehren thuett...“²²⁵ Opravdu se tak zdá, že v této době postavení jezuitské koleje ve městě nebylo ještě zcela pevně dané, pokud testátor uvažuje o tom, že by se kolej nemusela ve městě udržet. Mluvíme totiž o období, kdy jsou pro kolej rezervována z císařského fisku pouze panství Knínice a Meziříčko s příslušenstvím a do doby než císař oficiálně městské radě v Jihlavě oznámí, že do města bude uveden jezuitský řád, zbývaly necelé dva měsíce. Weidhofferova závěť byla nicméně v následujícím roce napadena jeho bratrancem Paulem.²²⁶

²²³ Jedná se o testamenty Hanse Siegla (1634), Jacoba Aichorna (1639), Tobiae Moderera (1644), Tobiae Tonnpergera (1646), Matheses Scherera (1652), Judithy Hoffstadlerin (1652), Daniela Eberhertla (1660), městského písaře Sigmunda Norberta Hadmera (1664), Jacoba Kautzmana (1664), Lucase Adalberta Riesenfeldera von Riesenfeldt (1664), Judithy Steidlin (1666), Augustina Fellenbauma von Mannheldtfellenbaum (1666), Marianny Senstin (1667), Cathariny Kerberin (1670), Georga Prayera (1671), Marie Habermannin (1673), Daniela Tschepaneho (1676), Gregera Siegla (1679). kde jsou zapsány? Všechny v té jedné knize? Tak alespoň globální odkaz.

²²⁴ Do koleje příbuzné fundace ve Znojmě byli jezuité uvedeni 24. května 1624. D. TOUFAROVÁ, „Cum horrore arripio calamum...“, s. 38. líp vysvětlit souvislost

²²⁵ SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, inv. č. 535, Kniha testamentů (1624–1682), p. 43.

²²⁶ SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, inv. č. 535, Kniha testamentů (1624–1682), p. 44–46.

Pro kontext vzniku tohoto odkazu je důležité zmínit, že se Hans Georg Weidhoffer z Vogelsberku, dle svých vlastních slov uvedených v textu jeho závěti, rozhodl dát do služeb španělského krále jakožto voják, musel – patrně za tímto účelem – z Jihlavy odjet, a proto sepsal tento testament.²²⁷ Weidhofferova závěť jednak neobsahovala formální náležitosti nutné pro platnost závěti – opomněl uvést, že závěť sepisuje s plným rozumem a vědomím, dále pak jeho bratranec Paul rovněž upozorňoval na fakt, že Hans Georg v některých případech odkazoval věci a peníze, jež mu nenáležely. Žádal proto o její celkové zneplatnění.²²⁸ Ačkoliv přímý doklad o zrušení platnosti této poslední závěti se nezachoval, vzhledem k faktu formální neplatnosti a žádnému dochování zmínky o tomto odkazu v jiných pramenech, se dá předpokládat, že vskutku byla zrušena – a s ní i odkaz ve výši 350 kop grošů pro jezuitskou kolej. Pro prostředí bývalého, většinově luteránského města Jihlavy je to ale, dle mého soudu, poměrně nečekaně brzká donace – i když nebyla naplněna.

V době, kdy kolej již existovala, jezuité obdaroval měšťan Michael Waldthausen odkazem závěti z roku 1631, kdy jim daroval 30 zlatých. Stejnou částku stanovil i farnímu kostelu sv. Jakuba, kostelu kapucínů, dominikánů a minoritů, přičemž všechny byly určeny na údržbu jednotlivých kostelů. „*Solches soll den KirchVättern allerseits zuegestellt undt Zue erhaltung des gebäudts der Gottesheuser von Ihnen angewendet werden.*“²²⁹ V letech 1625, 1627 a 1629 byl členem městské rady – tedy jedné z prvních plně katolických rad.²³⁰ Po jeho smrti se stal členem městské rady Michaelův bratr Matthias. Jeho syn Daniel Ignatius byl o několik let později, jakožto student práv, členem studentské legie, kdy se při obléhání Prahy švédskými vojsky roku 1648 vyznamenal jako styčný důstojník mezi legií a císařskými generály, načež byl roku 1646 povýšen do

²²⁷ „Nach dem ich anjetzo von Iglau nachreisen hab müeßen, und dem König in Spania zue gesagt zue dienen, und auch meinem Kriegsfürsten treuen und glauben halten hab müeßen,....“ SOkA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Kniha testamentů (1624–1682), p. 43.

²²⁸ SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, inv. č. 535, Kniha testamentů (1624–1682), p. 44–46.

²²⁹ SOkA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Kniha testamentů (1624–1682), p. 64.

²³⁰ Zemřel 17. dubna 1631. SOkA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Matrika radních, nefol.

šlechtického stavu s přídomkem von Trattenheimb.²³¹ Michaelův synovec Ferdinand byl v letech 1700-1703 provinciálem české provincie.²³²

Třetím kšaftujícím ve prospěch jezuitů byl jihlavský lékař Petr Schmilauer, jenž jezuitům zanechal závratně vysokou částku, která v této době (1637) v Jihlavě mezi měšťanskými odkazy vyčnívá svou hodnotou nad jakékoliv odkazy, ať už církevním či městským institucím. Pocházel z jihlavské patricijské rodiny Schmilauerů ze Smilova. Absolvoval studia na jihlavské latinské škole a na univerzitě ve Wittenbergu. Na studiích byl podporován ze stipendia latinské školy, tzv. Bürgerstiftu, a stal se později i jejím rektorem. Zanedlouho se své funkce vzdal, protože se chtěl věnovat studiím medicíny, která absolvoval na univerzitách v Basileji, Jeně, Štrasburku a Wittenbergu, kde získal roku 1609 doktorát. Po návratu do Jihlavy se stal druhým městským lékařem. Aby i nadále mohl zůstat v Jihlavě, konvertoval spolu se svou manželkou roku 1626 ke katolictví.²³³

Jezuitům Schmilauer v roce 1631 nejdříve daroval mlýn; tento dar byl koleji potvrzen roku 1641 Ferdinandem III., a dvůr.²³⁴ Nadto měl dle literatury odkázat jezuitské koleji sumu ve výši 24.000 zlatých. V jeho testamentu z 23. února 1637 tato částka není přesně vyčíslená, koleji odkazuje dlužní úpis hraběnky Biancy Polyxeny Collalto v hodnotě 5.500 zlatých a kromě toho další pohledávky, které by se našly ve prospěch koleje.²³⁵ Bylo to mimo jiné 375 kop grošů upsaných na domě Lucase Gärtnera v Křížové ulici, 770 kop na domě v Brtnické ulici, polovinu dalšího domu v Brtnické ulici za 1 000

²³¹ Vedle Daniela Ignáce byl do šlechtického stavu povýšen ještě jeden Jihlavan – Mathias Waidhoffer. Byl posluchačem filozofie práv a v rámci obrany sloužil jako mušketýr bránící Horskou a Koňskou bránu. Šlechtický stav s predikátem von Adlersberg obdržel roku 1650. Jihlavská jezuitská matrika ho vzhledem k počátečnímu mezerovitému zapisování žáků mezi svými studenty uvádí pouze v letech 1626 a 1629 jako syntaxistu, jako člen jejich semináře je uveden v roce 1627. Nekompletní dochování zpočátku fungování instituce je kamenem úrazu rovněž pro zachycení studia výše zmíněného Daniela Ignáce – gymnázium navštěvoval mezi 6 a 13 lety, v období 1629-1635, a sice tři nejnižší třídy. Waidhofferův otec Bartl byl v Jihlavě lékárníkem a jako měšťan přijat mezi lety 1612-1614. Mimo jiné byl Mathiasovým kmotrem Paul Schmilauer, který jakožto městský doktor k lékárníkovi poutal minimálně profesní vztah.. Jan ŽUPANIČ, Michal FIALA, *Praha 1648. Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648*, Praha 2001, s. 51-52; SOkA Jihlava, Album studiosorum, nefol.; SOkA, Kniha přijatých měšťanů, fol. 78v; SOkA, Zlomky staré registratury, II A11; MZA, G 11, Historia collegii iglaviensis, fol. 1; MZA, Matriky, inv. č. 6400, s. 486.

²³² Mathiasův syn Ferdinand se narodil 28. prosince 1642, na jihlavském gymnáziu studoval v letech 1650-1655 a 1657-1657. SOkA Jihlava, Album studiosorum, nefol.; MZA, Matriky, inv. č. 6400, s. 93. <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dil?hal~1000100578> (náhled 7. 7. 2021)

²³³ Julius WALLNER, *Geschichte des Gymnasiums zu Iglau: bis zum Übergange desselben in die Staatsverwaltung im Jahre 1773. II. Theil Geschichte des Gymnasium unter den Jesuiten 1625–1773*. Iglau 1884, s. 63.

²³⁴ T. V. BÍLEK, *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 112.

²³⁵ Kniha testamentů, p. 113–115.

kop. Prvně jmenovaný dům od jezuitů odkoupila městská rada smlouvou z 1. prosince 1638 a zavázala se splácet každoročně na den sv. Jiří částku 50 kop grošů, až do úplného zaplacení sumy v roce 1657. Zbylé dva domy byly rovněž odkoupeny za měsíční splátky ve výši 4 kop grošů.²³⁶ Dále se v archivu jezuitské koleje zachoval dlužní úpis Davida Marcharta ve výši 50 tolarů z 18. února 1615.²³⁷

Thobias Moderer, v pořadí čtvrtý měšťan, jehož závěť obsahuje odkaz jezuitům, jako první z kšaftujících věnoval roku 1644 menší částku (30 zlatých) měšťanskému jezuitskému bratrstvu Očišťování Panny Marie. Kromě bratrstva podpořil i kolej, které věnoval 60 zlatých.²³⁸ V letech 1635, 1638 a 1642 byl městským radním.²³⁹

Ve stejném roce jako Moderer odkázala závětí z 6. června Elisabetha Tünkhlin Hansi Albrechtovi, který byl už v té době členem jezuitského řádu, 100 kop grošů, jež byly vázány na domě v Brtnické ulici.²⁴⁰ První, kdo si přál, aby jezuité sloužili za jeho duši zádušní mši a toto své přání zmínil i ve svém posledním pořízení, byl roku 1656 Balthasar Ignatius Braidtnickl z Zornsteina, jenž pro tento účel věnoval jezuitům, 5 zlatých.²⁴¹ I on byl členem již plně katolické městské rady, a to hned té první, obnovené roku 1624.²⁴²

Kromě donací finančních byly jezuitům přiznány i hmotné odkazy. V případě Augustina Fellenbauma von Mannheldtfellbaumu²⁴³ (1666) to byl korec obilí, Marianna Senstin (1667) darovala dokonce stříbrný pás.²⁴⁴ Rovněž si přála být pohřbena v jezuitském kostele, kde za ni měla být sloužena zádušní mše. Jihlavské koleji odkázala libru vázící stříbrný pás. Vyjma zahrady a dalších menších odkazů poručila všechnu svou pozůstalost – jmenovitě 180 zlatých a tucet stříbrných lžic, svým synům, které společně se svými dvěma dcerami stanovila za dědice.²⁴⁵ David, Mathias²⁴⁶ a Johannes Senst se

²³⁶ MZA, E 27 Jezuité Jihlava, DA Výpůjčky a pohledávky, D 2 Staré pohledávky, fol. 42–43.

²³⁷ MZA, E 27 Jezuité Jihlava, DA Výpůjčky a pohledávky, D 2 Staré pohledávky, fol. 21.

²³⁸ SOKA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Kniha testamentů (1624–1682), p. 179–181.

²³⁹ SOKA Jihlava, Matrika radních, nefol.

²⁴⁰ Albrecht se narodil roku 1627 a v letech 1678–1681 působil v rámci řádu jako rektor koleje v Jihlavě. Jejich příbuzenský vztah či bližší důvod učiněného odkazu se zatím nepodařilo zjistit. MZA, E 27 Jezuité Jihlava, DA Výpůjčky a pohledávky, D 2 Staré pohledávky, fol. 40r; SOKA Jihlava, Kniha testamentů, p. 176.

²⁴¹ SOKA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Kniha testamentů (1624–1682), p. 219–221.

²⁴² Byl stálým členem jedné ze tří městských rad, a tak se ve funkci střídal zhruba po třech letech až do roku 1655. SOKA, Matrika radních, nefol.

²⁴³ SOKA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Kniha testamentů (1624–1682), p. 258–259.

²⁴⁴ SOKA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Kniha testamentů (1624–1682), p. 259–261.

²⁴⁵ SOKA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Kniha testamentů (1624–1682), p. 259–260.

²⁴⁶ Mathias byl v letech 1673–1676 rektorem koleje v Telči, kde byl iniciátorem a pravděpodobně i autorem katalogu zdejší knihovny. Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Hedvika KUCHAROVÁ, *The Telč Jesuit Library*, in: Jakub ZOUHAR (ed.), *Monastica historia volume 5. Monastic Libraries in East*

stali postupně členy jezuitského řádu. Všichni chlapeč rovněž studovali na jihlavském gymnázium. David v období 1635–1644, Mathias²⁴⁷ v letech 1637–1640, 1642–1649 a nejmladší Johannes ve školním roce 1638–1639 a pokračoval po jednoroční přestávce v letech 1640–1650.²⁴⁸

V protikladu k tomuto naopak stojí postoj Hanse Strobacha, jenž v závěti (1669) ze svých tří synů, kteří postupně vstoupili do jezuitského řádu – Johanna, Augustina a Tobiasse, zmiňuje pouze posledně jmenovaného. Bratři taktéž navštěvovali gymnázium v Jihlavě – nejstarší Jan do něj nastoupil ve svých šesti letech roku 1649 a absolvoval zde dva školní roky v nejnižší třídě. Patrně z toho důvodu, že byl na studia ještě maličký, měl od dalšího vzdělávání zde tři roky pauzu a znovu nastoupil až ve školním roce 1654–1655 a absolvoval 1659–1660. Augustin,²⁴⁹ pozdější misionář a oběť povstání domorodců na Mariánských ostrovech, studoval v letech 1654–1662 a nejmladší Tobias v letech 1661–1667 a 1669–1700.

V době sepsání otcovi závěti bylo Tobiasovi teprve osmnáct let, zrovna dokončoval studium na jihlavském gymnázium. Zbylí dva bratři byli již v této době členy řádu. Ze strany Hanse Strobacha se jednalo především o vypořádání se s jeho manželkou a třemi prozatím nezabezpečenými dětmi, kde každému z nich stanovoval pro případ uzavření jejich manželství 30 kop grošů.²⁵⁰

Central and Eastern Europe between the Middle Ages and the Enlightenment, Brno – Hradec Králové – St. Pölten 2020, s. 28.

²⁴⁷ David a Mathias ve studiích pokračovali na Univerzitě Karlo-Ferdinandově. David zde studoval od roku 1644, roku 1646 se stal bakalářem a o rok později magistrem filozofie. Mathias byl na univerzitě od roku 1650, dosáhl bakalářského gradu v roce 1651, magisterského rovněž o rok později. David byl členem semináře sv. Václava a Mathias byl alumnem nadace císaře Ferdinanda II. Karel BERÁNEK, *Mistři, bakaláři a studenti pražské filozofické fakulty 1640–1654*, Praha 1998, s. 226.

²⁴⁸ Roku 1651 ho najdeme mezi studenty vysokého učení v Olomouci. Libuše SPÁČILOVÁ, Vladimír SPÁČIL (edd.), *Nejstarší matrika olomoucké univerzity z let (1569) 1590–1651*, Olomouc 2016, s. 184.

²⁴⁹ Po ukončení studií na jihlavském gymnázium studoval mezi lety 1664–1667 na univerzitě najednou větší písmo v Olomouci filozofii a teologii. Roku 1667 tamtéž vstoupil do jezuitského řádu, roku 1674 byl Jan Josefem Breunerem vysvěcen na kněze. Jako profesor působil na gymnáziích ve Znojmě, Hlohově, Litoměřicích a Uherském Hradišti. Byl vybrán jako náhradník za jiného uchazeče o misionářské poslání v zámorí. Roku 1678 odešel s dalšími třemi jezuitami do Sevilly, kde se učil španělštině, matematice a mechanice. Poté se přeplavil přes Mexiko na Mariánské ostrovy. Na ostrově Guam se n učil celkem rychle domorodému jazyku a poté působil na ostrově Rota. Na ostrovech působil tři léta, když byl roku 1684 ubit domorodci. Pavla Jirková, *Od Sperata ke Strobachovi. Jihlava v převratech konfesionalizace v 16. a 17. století*, in: *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*, Praha 2014, s. 167; Pavel ZAVADIL, *Čeští jezuité objevují Nový svět. Dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657–1741)*, Praha 2015, s. 23, 366.

<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000124054> (náhled 5. 8. 2020)

²⁵⁰ SOKA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, *Knihy testamentů (1624–1682)*, p. 275–276.

Další ženou, která v rámci své poslední vůle pamatovala na jezuitskou kolej, byla Juditha Steidlin, jež kostelu odkázala 5 zlatých a dalších 5 zlatých bratrstvu Očišťování Panny Marie. Juditha Steidlin byla manželkou Paula Steidla z Tulechova,²⁵¹ jenž byl jedním z členů první čistě katolické obnovené městské rady v roce 1624.²⁵² Za dědice jmenuje svého syna, Ioanna Steidla, „*der Societät Iesu Priestern.*“. Jeho jméno v souvislosti s příslušností k Tovaryšstvu zmiňuje matrika studentů v závěrečném ročníku 1642/1643 jihlavského gymnázia, jež studoval v letech 1636-1644.²⁵³

Dalším ze členů městské rady, kteří odkázali dar jezuitům, byl Martin Leupold – jmenovec předbělohorského městského písaře, potrestaného nejprve rozsudkem trestu smrti a posléze pouze dvouletým vězením jakožto někdejšího moravského direktora během stavovského povstání. Tento Martin byl radním střídavě od roku 1651 až do své smrti v roce 1663. Svou činností – byl pravděpodobně sladovníkem²⁵⁴ a sňatkem s Catharinou Ziulackin von Zörnstein nabyl vysokého jmění. Je pravděpodobné, že jejím otcem byl rovněž sladovník a taktéž městský radní a císařský rychtář, Martin Silvestr. Jezuitskému kostelu odkázal Martin Leupold 60 zlatých a bratrstvu Očišťování Panny Marie 30 zlatých.

Lucas Adalbert Riesenfeld z Riesenfelderu je rovněž zajímavou osobou v kontextu rekatolizace a změny sociálního statutu v rámci Jihlavy. Rodina Riesenfeldů pocházela z Mostu a do Jihlavy přišla v polovině 16. století. Otec Lucase, Nicodem, byl druhou generací této rodiny žijící ve městě. Patřil mezi skupinu bohatých sladovníků. Jeho manželka byla dcerou městského radního Matyase Hadmera z Greiffenberku.²⁵⁵ Spolu měli devět dětí, přičemž Lucas byl nejstarším synem. Rodiče prý ho chtěli ochránit před rekatolizací, a tak ho poslali roku 1623 jako osmnáctiletého na studia do Šoproně. Tímto krokem mu v podstatě zachránili život, jelikož následujícího roku, jak již bylo výše zmíněno, propukla v Jihlavě epidemie moru, která si vyžádala životy celé Lucasovy rodiny. O rok později, 18. října 1625 Lucas přestoupil ke katolické víře a roku 1627 přijal ve farním kostele sv. Jakuba za přítomnosti správce jihlavské farnosti Augustina Kotzauera, osobně od kardinála Dietrichštejna svátost biřmování a jméno Adalbert. Tento

²⁵¹ SOkA Jihlava, MS Jihlava do roku 1848, Kniha testamentů (1624–1682), p. 256-258.

²⁵² Paul Steidl byl rovněž členem jedné ze tří rad, střídal se ve funkci v rozmezí tři až čtyř let, a to až do roku 1643. SOkA Jihlava, Matrika radních, nefol.

²⁵³ Databáze řeholníků ho neuvádí.

²⁵⁴ SOkA, MS Jihlava do roku 1848, Kniha přijatých měšťanů, fol. 121r.

²⁵⁵ Byla to Nicodemova druhá žena. První manželství uzavřel s Annou Kramerin, vdovou po Andreasi Schützenovi. Jiří KLUSÁČEK, *Příběh jihlavského rodu Riesenfelderů*, in: Genealogické a heraldické knihy, roč. XXXII, č. 4, Praha 2013, s. 22.

krok mu patrně otevřel dveře ke kariérnímu růstu, jelikož se uvádí, že v letech 1627-1630 byl sekretářem německého místokanceláře české dvorské kanceláře, svobodného pána Oty z Nostic. Po návratu ze služby se oženil s dcerou městského radního Johanna Skalky ze Sitzenhofu,²⁵⁶ Elisabethou. Nedlouho po svatbě – roku 1634, mu Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka za zásluhy udělil erb a titul z Riesenfeldu²⁵⁷. Z listiny, kterou byl Lucasovi udělen predikát, vyplývá, že mohl být pravděpodobně i ve službách Viléma Slavaty, jelikož se v ní praví, že oceňuje Lucasovy schopnosti a kvality, které prokázal u něj osobně. V témže roce, ještě nedosáhl ani třiceti let, se stal městským radním. Během švédské okupace města ho postihla další rodinná tragédie, kdy mu na jejím začátku zemřela manželka a dvě děti. Novou choť pojal za svou ještě během této neveselé doby.²⁵⁸ Rosina byla dcerou Lucasova kolegy, nám již známého Mathiase Waldhausera, rovněž městského radního.²⁵⁹ Dva z jejich tří synů vstoupili do jezuitského řádu – Johannes Wilhelm²⁶⁰ a Carolus Norbertus. Spolu se svým bratrem Fridericem Ferdinandem studovali každý postupně na jihlavském gymnáziu - stejně jako i synové z prvního manželství.²⁶¹ V matrice měšťanského bratrstva očišťování Panny Marie pod vedením jezuitů, je Rosině vzdáno poděkování jako výjimečná podporovatelce bratrstva. Její manžel Lucas Adalbert zemřel rok po sepsání své závěti 3. listopadu 1665 a pohřben byl ve farním kostele.²⁶²

Dvojice radních Daniel Tschepane a Gregor Siegl obdarovali jezuity a jejich kostel třemi²⁶³ a čtyřmi kopami grošů.²⁶⁴ Prvně jmenovaný byl přijat za jihlavského

²⁵⁶ Sám Skalka byl členem první plně katolické rady. SOkA Matrika radních, nefol.

²⁵⁷ 12. října 1642 mu císař Ferdinand III. erb polepšil. S. 26

²⁵⁸ Jiří KLUSAČEK, *Příběh jihlavského rodu Riesenfelderů*, s. 20-27.

²⁵⁹ SOkA Jihlava, Matrika radních, nefol.

²⁶⁰ Johannes Wilhelm zemřel během svého působení v koleji v Českém Krumlově 18. dubna 1684. Po té, co byly jeho ostatky převezeny do Jihlavy, uspořádala Rosina na uctění jeho památky procesí a zádušní mši. Byl pohřben 28. května v kostele sv. Ducha na předměstí, kam ho doprovodil velký pohřební průvod za zvuku všech kostelních zvonů. Rozloučit se takto se svým druhým synem působícím v jezuitském řádu nemohla, Carolus Norbertus totiž na konci svého života působil ve Slezsku. MZA, Matriky, inv. č. 6510, s. 494.

²⁶¹ Ludovicus Augustin syn z prvního manželství, zde navštěvoval dle záznamů v matrice studentů tři nejvyšší třídy v letech 1648-1651 a ve studiích pokračoval na univerzitě v Olomouci. Libuše SPÁČILOVÁ, Vladimír SPÁČIL (edd.), *Nejstarší matrika olomoucké univerzity z let (1569) 1590-1651*, s. 185.

Další syn z prvního manželství, Johannes Henricus zde absolvoval naopak tři nejmenší třídy v rozmezí 1645-1647. Synové z druhého manželství na gymnáziu studovali v letech 1665-1663 (Johannes Wilhelmů, 1659-1667 (Carolus Norbertus) a v letech 1662/1670 (Frideric Ferdinand). SOkA, Album studiosorum, nefol.

²⁶² MZA, Matriky, inv.č, 6510, s. 356.

²⁶³ Závěť Daniela Tschepaneho viz SOkA Jihlava, Kniha testamentů, p. 333

²⁶⁴ Poslední vůle Gregora Siegla viz SOkA Jihlava, Kniha testamentů, p. 383.

měšťana roku 1647 jako sladovník,²⁶⁵ v rozmezí let 1652-1675 byl střídavě radním. Tschepaneho syn Franciscus²⁶⁶ složil řeholní sliby roku 1668 a stal se kanovníkem premonstrátského řádu. Gregor Siegl byl pravděpodobně nejdřív koželuhem – byl tak přijat za jihlavského měšťana roku 1627,²⁶⁷ a postupně se vypracoval až do pozice sladovníka – jak sám uvádí v intitulaci svého testamentu, a městského radního v období 1662-1675.²⁶⁸ Siegl spolu s Tschepanem patřili jakožto sladovníci k zámožné vrstvě jihlavského měšťanstva a byli spojeni i jinak - Sieglův syn Hans byl manželem Tschepaneho dcery Anny Cathariny.²⁶⁹

Mimo výše načrtnutou linii sociálních a zájmových vazeb mezi vrstvou jihlavských městských radních na jezuitskou kolej stojí dva poslední odkazy. Juditha Brimsleberin věnovala 1 kopu grošů svému vnukovi, toho času otci Tovaryšstva Ježíšova, Davidu Krumovi²⁷⁰, a dar 5 kop grošů bratrstvu očišťování Panny Marie od sladovníka Andrease Handla.

Typově se většinou jedná o dary v podobě hotových peněz, což se týká především těch nejzámožnějších dárců, nicméně zejména ze začátku existence koleje nalezneme i pohledávky, nemovitosti či na nich zapsaných peněz, což odráží poměrně dynamickou hospodářskou situaci válečných let, která také v důsledku postihla i jezuitskou kolej v Jihlavě.

²⁶⁵ 1. března 1647, SOkA, Kniha přijatých měšťanů, fol. 118v.

²⁶⁶ V letech 16589-1666 navštěvoval jihlavské jezuitské gymnázium, SOkA, Album studiosorum, nefol.; <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000125645> (náhled 12. 7. 2021)

²⁶⁷ 5. listopadu 1627, SOkA, Kniha přijatých měšťanů, fol. 106v.

²⁶⁸ SOkA, Kniha radních, nefol.

²⁶⁹ SOkA Jihava, Kniha testamentů, p. 334-335.

²⁷⁰ Studentem gymnázia dle záznamů v matrice byl v letech 1637-1647. Narozen 2. prosince 1628 jako syn Jeremiase Kruma a Rosiny Brimsleberové. MZA, Matriky, inv. č. 6401, p. 109; <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000143719>

Příloha č. 4 – Přehled dobrodinců jezuitské koleje v Jihlavě

Jméno dobrodince	Datum sepsání závěti	Obsah odkazu
Hans Georg Weidhoffer z Vogelsberku	23. 4. 1625	350 grošů koleji
Michael Waldthausen	13. 4. 1631	30 zlatých kostelu
Petr Schmilauer ze Smilova	23. 2. 1637	24.000 zlatých včetně pohledávky 5.500 kop grošů Biany Polyxeny Collalto a dalších pohledávek.
Elisabeth Thünkhlin	6. 6. 1644	100 kop grošů Hansi Albrechtovi, SJ
Thobias Moderer	5. 7. 1644	60 zlatých kostelu a 30 zlatých měšťanskému bratrstvu Očišťování Panny Marie
Balthazar Ignatius Praidtnickl z Zornsteinu	20. 3. 1656	5 zlatých na zádušní mše u jezuitů
Martin Leupold	12. 10. 1663	60 zlatých kostelu a 30 zlatých měšťanskému bratrstvu Očišťování Panny Marie
Lukas Adalbert Riesenfelder z Riesenfelderu	26. 10. 1664	8 kop grošů na zádušní mše u jezuitů
Judith Steidlin	1. 4. 1666	5 zlatých kostelu a 5 zlatých měšťanskému bratrstvu Očišťování Panny Marie
Augustin Fellebaum z Mannheldtfellenbaumu	15. 11. 1666	1 korec obilí kostelu
Marianna Senstin	8. 2. 1667	180 zlatých a stříbrný pás jezuitům, synům

		v Tovaryšstvu Ježíšově 12 stříbrných lžic
Judith Brimsleberin	22. 7. 1667	1 kopa grošů Davidu Krumovi, SJ
Daniel Tschepane	30. 12. 1676	3 kopy grošů jezuitům
Andreas Handl	2. 10. 1680	5 kop grošů Měšťanskému bratrstvu Očišťování Panny Marie
Gregor Siegl	19. 10. 1679	4 kopy grošů kostelu

3.2.1. Srovnání s ostatními duchovními institucemi ve městě

Mezi duchovní instituce ve městě zahrnuji farní kostel sv. Jakuba, dominikánský klášter sv. Kříže, klášter minoritů Nanebevzetí Panny Marie, kapucínský klášter sv. Františka Serafinského, jezuitskou kolej s kostelem sv. Ignáce, dále kostel sv. Václava, hřbitovní kostel sv. Ducha, špitální kostel sv. Jiří a kostel sv. Jana Křtitele na předměstí. Dále k nim řadím i městské instituce charitativního rázu, jako byl městský špitál sv. Alžběty, špitál sv. Jiří na předměstí, zádušní dům a odkazy obecní kase. Na vysvětlenou, proč řadím do srovnání k duchovním institucím i ty, které můžeme považovat spíše za městské a charitativní – ačkoliv posledně jmenované byly v předbělohorské době plně v gesci městské rady, roku v říjnu roku 1622 přešla jejich správa pod premonstrátskou faru.

Podíváme-li se na poslední závěti výše zmíněných testátorů ještě jednou, můžeme porovnat výše, s výkladem o četnosti odkazů duchovním a charitativním městským institucím ve městě. Pokud se budeme opět držet chronologického vodítka, můžeme začít s porovnáním posledního pořízení Hanse Georga Waidhofferera. Jak již bylo ale výše řečeno, jeho závěť byla napadena a odkaz neodveden vzhledem k jejím právním a formálním nesrovnalostem. Pokud bychom ovšem vzali v úvahu pouze úmysl Waidhofferera, v případě, že by se jezuitská kolej ve městě neudržela, jeho odkaz ve výši 350 grošů měl obdržet městský špitál.

Michael Waldhauser věnoval každému kostelu ležícím ve městě 30 zlatých. Nezapomněl ani na městské instituce jako špitál sv. Alžběty a špitál sv. Jiří na předměstí, tzv. Siechhof, jež podaroval stejnou částkou. Pouze v případě odkazu zádušnímu domu byl o něco skromnější a určil mu vyplatit pouze 20 zlatých.

Elisabeth Thünklin kromě výše zmíněného odkazu budoucímu jezuitovi Hansi Albrechtovi obdarovala kostel sv. Jakuba 50 kopami grošů. Po deseti kopách věnovala chudým lidem v obou špitálech, zádušním domě a obecní pokladně s tím, že tyto peníze mají být chudým lidem rozděleny co nejdříve po její smrti.

Testament Thobiase Moderer byl, co se týče zbožných odkazů, velice komplexní. Premonstrátskému řádu – tedy k nejvyššímu oltáři ve farním kostelu sv. Jakuba odkázal 150 zlatých a bratrstvu Božího těla tamtéž dalších 50. Jezuitský kostel s měšťanskou kongregací obdržel 90 zlatých. Třetí nejvyšší částku obdrželi kapucíni (70 zlatých) a dále řád dominikánů a františkánů - každý po 40 zlatých. Moderer nezapomněl ani na kostely ležící na předměstí, jako byl hřbitovní kostel sv. Ducha (30 zlatých), prapůvodní farní

kostel sv. Jana Křtitele (20 zlatých) a kostel při špitále sv. Jiří. Po dvaceti zlatých dostaly téměř všechny městské charitativní instituce – jmenovitě špitál sv. Alžběty, špitál sv. Jiří, zádušní dům a další, blíže nespecifikovaný dům chudých.

Balthasar Ignatius Praidtnickl si ve své poslední závěti přál, aby za jeho duši byly slouženy zádušné mše – nejen u jezuitů, ale také ve všech ostatních hlavních kostelech ve městě, přičemž všem pěti stanovil stejnou částku 5 zlatých. Městským charitativním institucím nevěnoval – alespoň tedy prostřednictvím své poslední závěti – žádný odkaz.

Testament Martina Leupolda byl z hlediska duchovních institucí rovněž velice rozsáhlý a nadto také velice štědrý. Farní kostel sv. Jakuba získal z jeho poslední vůle 200 zlatých – nadto ještě dalších 300 zlatých na pohřeb a zádušní mše zde sloužené, bratrstvo Božího Těla tamtéž dostalo 100 zlatých. O něco méně obdrželi jezuité – pro kostel 60 zlatých a pro měšťanské bratrstvo očistování Panny Marie 30 zlatých. Kostelu kapucínů odkázal 70 zlatých, minoritskému kostelu Nanebevzetí Panny Marie a dominikánskému kostelu sv. Kříže po 40 zlatých. Stejně jako v předešlém případě Moderer, ani Leupold neopomněl obdarovat kostely na předměstí. Hřbitovnímu kostelu ponechal 50 zlatých, kostelu sv. Jana Křtitele na Kopečku a špitální kostel sv. Jiří každý 30 zlatých. Kromě tradiční trojice městských institucí – špitálu sv. Alžběty, špitálu sv. Jiří a zádušního domu – věnoval 30 zlatých chudým lidem a obecní pokladně.

Z odkazů Lucase Adalberta Riesenfeldera obdrželi nejvíce jezuité (8 kop grošů), farní kostel dostal o kopu méně, řád dominikánů a minoritů dostal každý po 5 kopách. Pro řád kapucínů stanovil odkaz korce obilí.

Judith Steidlin nejvíce obdarovala kostel sv. Kříže, což je logické vzhledem k tomu, že zde chtěla být pohřbená. Všechny ostatní kostely ležící ve městě dostaly 5 zlatých, stejně jako městské instituce – oba špitály a zádušní dům. Pamatovala ovšem i na chudé. V jejím případě nepodarovala ale instituci, ale 5 zlatých odkázala přímo „chudé Fellenbaumové“.

Augustina Fellenbauma obdaroval duchovní a městské instituce obilím. Korec obilí tedy kromě jezuitského kostela dostaly zbylé čtyři ústavy ležící ve městě, 6 měřic obilí dostal zádušní dům, špitál sv. Jiří a sv. Alžběty.

Kromě výše zmíněného odkazu jezuitům Marie Senstin ještě pamatovala na bratrstvo Božího Těla, špitál sv. Jiří, špitál sv. Alžběty a zádušní dům – všechny instituce podarovala částkou ve výši 5 zlatých

Daniel Tschepane v rámci své poslední vůle nepromítl zvýšení odkazu pro kostel sv. Jakuba, tak jak jsme to mohli vidět v několika výše popsanych případech, a všechny

kostely ležící uvnitř městských hradeb obdaroval 3 kopami grošů, trojici městských institucí dvěma kopami. Totéž můžeme pozorovat i u Andrease Handla, jenž si rovněž přál být pohřbený ve farním kostele. Tento a kostely františkánů a kapucínů obdaroval pěti kopami grošů. Obdaroval rovněž skoro všechna náboženská bratrstva ve městě – bratrstvo kapucínů, Božího těla při farním kostele, růžencové bratrstvo u bratří dominikánů, a jezuitské bratrstvo Očišťování Panny Marie taktéž 5 kopami. Městským charitativním institucím věnoval každé po dvou kopách 2 kopy.

Poslední testament ke srovnání je závět' Gregora Siegla. Všem kostelům ležícím ve městě daroval čtyři kopy grošů – zajímavé je, že pamatoval i na kostel sv. Vavřince ležícímu v Německé Vyskytné. Ve své závěti myslel také na chudé – každému z nich, přebývajících v městském špitálu u sv. Alžběty, u sv. Jiří a v zádušním domě, věnoval 4 groše.

Co se počtu měšťanů, kteří ustanovili nějaký odkaz jezuitské koleji, jejich četnost nijak nepřekračuje počet odkazů ostatním řádům – jako jsou dominikáni, minorité a kapucíni, a pohybuje se přibližně na podobné úrovni. Z tohoto pohledu bylo nejvíce kšaftováno ve prospěch minoritům (22x), dále dominikánům (19x), jezuitům (17x) a nejméně kapucínům (13x). Ti měli, dejme tomu, menší nevýhodu v tom směru, že jejich řád byl uveden do města s několikaletým zpožděním se srovnání s jezuitou, v roce 1628.²⁷¹ Ze všech institucí rovněž obdrželi nejméně peněz. Souvisí to pravděpodobně se skutečností, kde dle řádových pravidel nesměli bratři nakládat s penězi a raději přijímali dary spíše materiálního charakteru (potravin apod.), což jazykem testamentů je cca 25 % jim věnovaným odkazů.²⁷² Ve srovnání s brněnským se pro jihlavské prostředí nepotvrzuje, či spíše neopakuje situace tamních kapucínů, kteří v pobělohorském období v Brně hned po farním kostele představovali nejoblíbenější a nejobdarovávanější církevní instituci ve městě.²⁷³ V procentuálním vyjádření bylo jezuitům takto odvedeno 7% všech odkazů.

Místo nich v Jihlavě co do celkové výše součtu všech testamentárních odkazů věnovaných všem institucím ve městě, ať už církevním či městským-charitativním, překračuje výše odkazů určených právě Tovaryšstvu Ježíšovu. Ta činí celkově 24.391

²⁷¹ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 343.

²⁷² K nakládání s nimi byl v každém domě pověřen vždy jeden bratr – syndik. Veškeré finance rovněž patřily ne přímo řádu, ale papežského stolce. Marek BRČÁK, *Kapucínský řád a jeho působení v Čechách a na Moravě (1673-1783)*, Disertační práce FF UK ÚČD, Praha 2019, s. 126.

²⁷³ Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009, s. 202.

kop grošů, což je v porovnání se součty odkazů ostatních institucí zhruba 75 %. Hned za nimi si stojí nejlépe farní kostel sv. Jakuba. Když naopak odhlédneme od odkazu Petra Schmilauera, zjistíme, že nejvíce obdarovaným byl farní kostel sv. Jakuba. Výše odkazů určených jezuitské koleji se tak za těchto podmínek pohybuje zhruba na stejné úrovni s ostatními církevními řady ve městě (11%).²⁷⁴ Pokud bychom ale do propočtu zařadili i odkaz Petra Schmilauera ze Smilova, hodnota by posléze prudce vzrostla na 80%.

Co se týče počtu odkazů, bylo pro jezuity příznivějším obdobím od poloviny 50. let do poloviny 70. let 17. století. Ve srovnání s předchozím obdobím se sice koleji nedostává enormních částek, roste ale počet jejich dobrodinců. Data pro 80. léta jsou již zkreslující vzhledem k tomu, že kniha testamentů je vedená do roku 1682, další navazující kniha začíná až koncem 20. let 18. století. Z hlediska kvantity vyčnívají 20. léta – je to ovšem dáno již výše navrženou souvislostí s morovou ranou ve městě. Pravděpodobně i díky tomu přesahuje součet výše provedených odkazů 1 000 kop grošů. Od 30. let do 50. let pak jejich kvalita v souhrnu klesá. K původním hodnotám se vrací až v průběhu 60. let. Tento fakt lze klást do souvislosti s obecně špatným stavem městského hospodářství a samotnou finanční situací jednotlivých měšťanů vzhledem k proběhlé třicetileté válce, které se postupně pomalu ozdravovalo.

Vůbec nejčastěji měšťané věnovali svoje odkazy trojici charitativních institucí – zádušnímu domu (98 x), špitálu sv. Jiří (97x), špitálu sv. Alžběty (93x). Dále pak obecní pokladně (24x) a chudobinci (7x). Většinou byla prvním třem jmenovaným odkazována částka ve stejné výši – nejčastěji 1, 2 či 5 kop grošů. V 60. letech byly obdarovány výjimečnou částkou 100 zlatých (Marcus Haidler z Budišova). Podoba odkazů těmto institucím ukazuje na dlouhotrvající zakořeněný zájem či do určité míry tradiční podobu a zvyklost v pořizování testamentu v jihlavském prostředí.

Celkově ale kvantitativně převažují testamenty neobsahující žádný odkaz ať už duchovní, či charitativní instituci (57%).²⁷⁵ Pokud by se jednalo ryze o církevní instituce (farní, řádové a ostatní kostely; odkazy řeholníkům, bratrstvům), tato hodnota by se dále snížila na 20 %. V porovnání s nedalekým Brnem je to opět poněkud rozdíl – v témže

²⁷⁴ Aby nedošlo k výraznému zkreslení, do grafu započítávám odkaz Petra Schmilauera pouze ve výši 24.000 zlatých, ačkoliv je v testamentu vyčíslena výhradně pohledávka výši 5.500 kop grošů, k ní ovšem patří další pohledávky a ostatní náležitosti čítající v součtu právě 24.000 zlatých. Nezapočítávám do něj rovněž odkaz Hanse Georga Waidthoffera, jehož poslední vůle a odkaz určený jezuitům byl napaden.

²⁷⁵ Michaela Hrubá ukázala pro předbřlohorské období v prostředí severočeských měst podobně nízké hodnoty. Ústí nad Labem 37%, Žatec 25% a Louny 20%. Naopak v Praze se uvádí až 50% podpora církevních institucí, v Kolíně 37%. TÁŽ, „...Nedej statku žádnému, dokud duše v těle“, s. 146-147.

období (20.–80. léta 17. století) zde odkazuje zhruba 65% testamentů odkaz zbožné či charitativní instituci.²⁷⁶

A co z toho vyvodíš v závěru?

Z 293 testamentů bylo ve 40 z nich pamatováno na jihlavský farní kostel. Až na dva případy, kdy mělo být kostelu odvedeno 50 sáhů vosku, a korec obilí, se v drtivé většině rovněž jednalo o finanční dary s různě vysokou hodnotou – v rozmezí od 4 kop po 300 kop grošů. Formy odkazů duchovním institucím s účelem odsloužení mší za zůstavitelovu duši měly podobu spíše jednorázově dané částky peněz na blíže specifikovaný počet zádušních mší (někdy ovšem uvedeno pouze v obecné rovině bez konkrétního počtu jednotlivých mší). Se založením mešních fundací jsem se v tomto případě v knize testamentů nesetkala.

Z výše uvedeného rovněž plyne sociální propojení mezi měšťany s vyšším sociálním postavením ve městě a s pozdějším zanecháním odkazů ve svých testamentech ve prospěch jezuitského řádu. Jmenovitě pak šlo o Balthasara Ignatia Praidtnickla z Zornsteinu (šlechtictví a predikát získal roku 1636), Lucase Adalberta Riesenfeldera z Riesenfeldu (šlechtictví získal roku 1642), Augustina Fellenbauma z Mannheldtfellenbaumu (získal rytířský stav 1665), Martina Leupolda z Löwenthalu, Michaela Waldthausera, Thobiase Moderera, Daniela Tschepaneho, Gregora Siegla či jejich manželky – zde se jedná o Judithu Steidlin.

Dalším podnětem inspirujícím testátora věnovat nějaký odkaz jezuitskému řádu mohl být příbuzenský vztah s některým do řádu vstoupivším členem rodiny, o němž leckdy díky omezenému dochování pramenů vždy víme. To je případem Marie Senstin, která odkázala své jmění (kromě některých vyhrazených odkazů ze své poslední vůle jiným osobám) svým třem synům, otcům Tovaryšstva Ježíšova,²⁷⁷ a dále Judithy Brimsleberin, která v rámci své poslední vůle pamatovala i na svého vnuka, Daniela Kruma. Rodinný vztah nicméně v tomto směru neovlivnil otce tří jezuitů, Hanse Strobacha, k vyčlenění určitého odkazu pro ně.

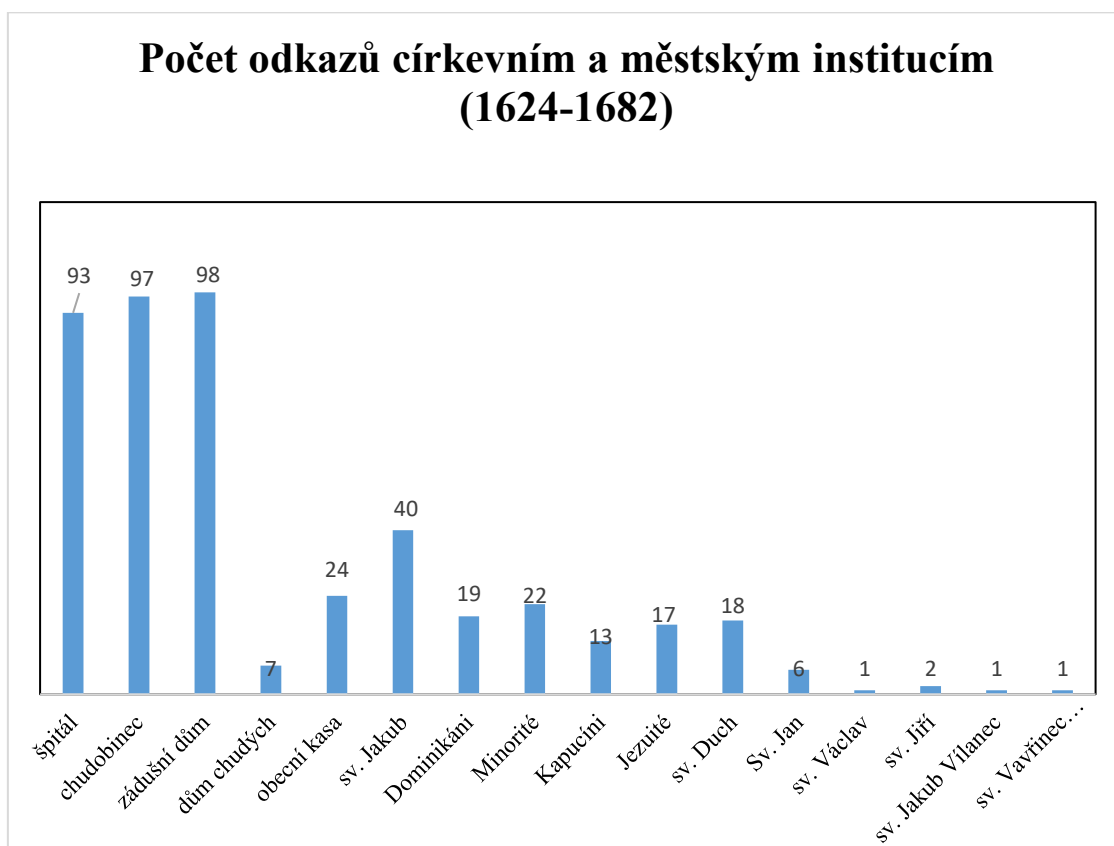
Příslušnost k sociální a hospodářské navzájem se inspirující elitě města mohl být i případ sladovníka Andrese Handla, jehož bližší propojení, než jeho ekonomický statut

²⁷⁶ Tomáš MALÝ, *Smrt a spása*, s. 236–237.

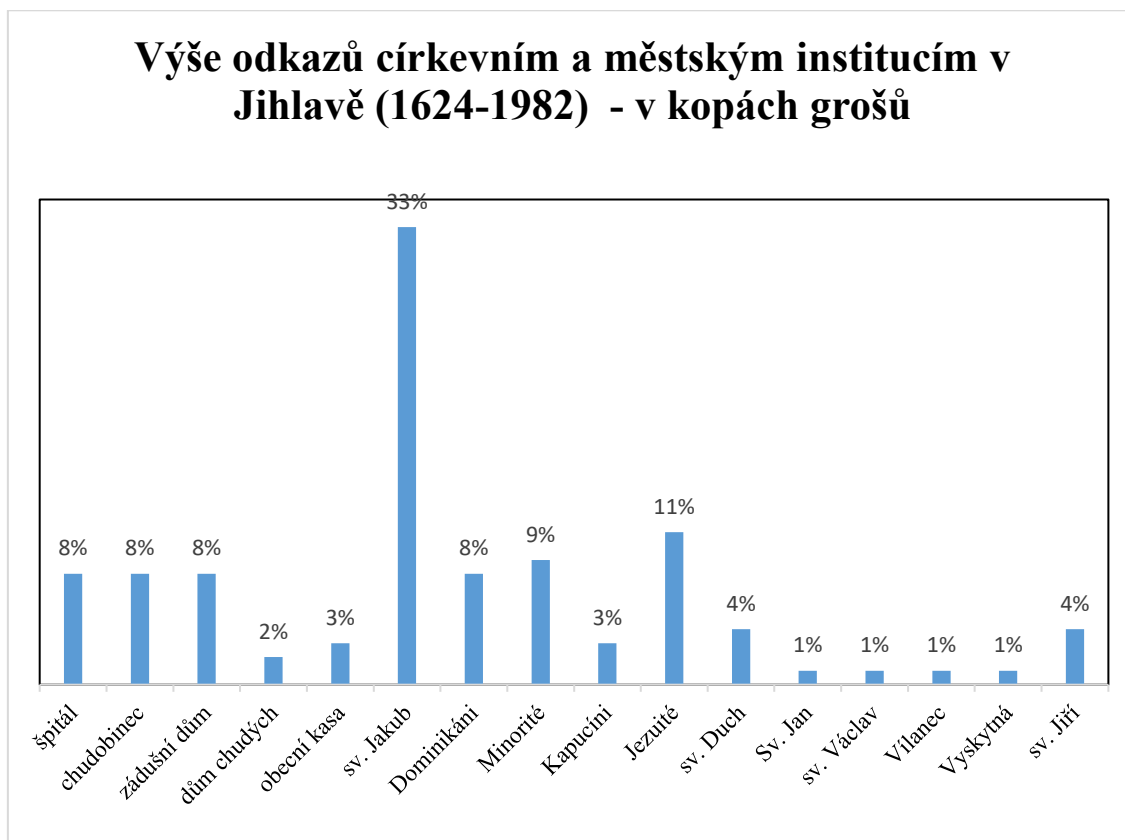
²⁷⁷ Podobně tak činí roku 1675 Christian Abisch, který mezi dědici svého jmění – kromě vyhrazených položek, ustanovuje svého syna Tobiasa Abische, kapucína, provinciála řádu v letech 1686–1867. Pacifik M. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů podřízených provincialátu v Praze (1599–2005)*, in: *Paginae historiae. Sborník Národního archivu*, roč. 13, Praha 2005, s. 152; Viz také <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000112040>.

se nepodařilo v jeho případě nalézt. Specifickým příkladem je osoba testátora Petra Schmilauera ze Smilova, podobně jako Lucas Adalbert Riesenfelder z Riesenfelderu někdejší student protestantských škol a „ukázkový“ konvertita, jenž věnoval jezuitům velkou část svého majetku.

Příloha č. 5 – Počet odkazů církevním a městským institucím (1624-1682)

Příloha č. 6 – Výše odkazů církevním a městským institucím (1624-1682)

3.3. Odkazy dobrodinců uložené v archivu koleje

V archivu jezuitské koleje uloženém v Moravském zemském archivu se nachází pod signaturou BE – Dobrodinci koleje celkem 34 případů obdarování jezuitské koleje v Jihlavě pro období od roku 1666 do roku 1758.²⁷⁸ Pro období sledované v této práci se zde nachází pouze čtyři odkazy tj., do roku 1682, nicméně v jednom případě se jedná o duplicitu – nachází se zde opis výše zmíněného testamentu Judithy Steidlin. A nadto ostatní později datované jsou typově zajímavé a příliš tento časový úsek nepřekračují (90. léta 17. století).

3.3.1. Odkaz Jana Jakuba Khützmeigla

13. srpna 1681 předal jezuitské koleji v Jihlavě další jihlavský měšťan, obchodník se sukrem a městský radní v letech 1650-1682,²⁷⁹ Jan Jakub Khützmeigl svou pohledávku, kterou mu byli povinni od 8. března 1679 vídeňští obchodníci Georg Christoph Neupper a Mathias Kücher za dodané sukno a boty.²⁸⁰ Zároveň rovněž předal plnou moc rektori koleje při výběru a vymáhání tohoto dluhu, ať už prostřednictvím přímo osoby rektora koleje, či prostřednictvím prokurátora české provincie Tovaryšstva Ježíšova při císařském dvoře.²⁸¹ Otcovo rozhodnutí potvrdily i jeho děti a vzdaly se jakýchkoliv nároků na tento dluh.²⁸²

Jaké byly přesné obchodní vztahy mezi Mathiasem Krücherem a Georgem Christophem Neupperem, z dochovaného pramenného materiálu uloženého v archivu jihlavské jezuitské koleje nevyplývá, jednalo se pravděpodobně o obchodní partnery. Mathias Krücher byl dvorským dodavatelem a patrně nedlouho po cesi dluhu zemřel. V pramenech se totiž neobjevují osoby, které by se v korespondenci s rektorem nebo dalších materiálech titulovaly jako jeho dědicové, a naopak v nich je pouze jméno Georga Christophu Neuppera, takže placením byl povinen patrně pouze on, zřejmě jako jeho

²⁷⁸ Do tohoto přehledu nezapočítávám opis testamentu Polyxeny Ludmily Malovcové z Malovic, který je zde zařazen omylem a primárně jako takový s kolejí v Jihlavě nesouvisí – resp. nenachází se v něm žádný odkaz pro jihlavskou kolej, nelze ji tudíž považovat za její podporovatelku. Nicméně ve druhém souboru dobrodinců koleje – příslušníků jezuitského řádu, mezi těmito nalezneme Jana Malovce z Malovic, který po své smrti daruje koleji své dědictví – jeden z odkazů Polyxeny Ludmily.

²⁷⁹ Zemřel 25. srpna 1685. SOkA Jihlava, Matrika radních, nefol.

²⁸⁰ V archivu koleje jsou uloženy jak opisy příslušného aktového materiálu týkajícího se dluhu, tak korespondence mezi rektorem koleje a zástupci řádu na vídeňském dvoře

²⁸¹ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4 – Jan Jakub Khützmeigl, jihlavský měšťan postupuje koleji svou pohledávku u vídeňských obchodníků Ondřeje Neuppera a Mathiase Küchera, fol. 1, 8–9.

²⁸² MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 1 a 26.

obchodní partner.²⁸³ Celkový závazek činil 681 zlatých a byl přihlášen do řízení úpadkové komise, která v roce 1682 vypořádávala pod vedením vrchního dvorského maršálka, hraběte Albrechta Sinzendorfa, v rámci Krücherovy pozůstalosti jeho dluhy.²⁸⁴ Z kvitančního formuláře vztahujícímu se k tomuto závazku se dá vyčíst několik informací. A sice to, že datum splátky bylo určeno k poslednímu únoru s tím, že první termín připadal na rok 1683, přičemž suma měla činit 144 zlatých a 45 krejcarů.²⁸⁵ První splátka byla odvedena řádně v termínu k rukám otce Thomase Schmidela, zástupce řádu české provincie u císařského dvora,²⁸⁶ druhá pak jeho následovníku, Ioannesi Siminskému.²⁸⁷

Z března roku 1684 pochází dopis Georga Christopha Neuppera, ve kterém se rektorovi jezuitské koleje v Jihlavě omlouvá, že vzhledem k poškození jeho majetku požárem nemůže nadcházející splátku pro rok 1685 zaplatit.²⁸⁸ Rektor Christophorus Hellfer mu v dopise ze 4. května téhož roku odpovídá. Jednak ho k tomu nutí bída²⁸⁹ a také mu bylo jeho představenými v předchozích týdnech uloženo, aby se postaral o vyřízení výše zmíněného závazku. Nezaplacením předepsané splátky totiž došlo k velkému dluhu jak vůči kostelu, tak koleji a vzhledem k jejich bídě je nucen každým prostředkem a způsobem vyhledat dobrého patrona, tj. Christopha Georga Neuppera, aby mu pomohl zachovat existenci koleje. Připomíná mu, že jistě tento rektorův nárok zná z výnosu císařského úřadu dvorského maršálka, stejně jako přihlášení se o něj ze strany prokurátora rakouské provincie Tovaryšstva Ježíšova. Žádá ho tedy, aby uplynulou lednovou splátku zaplatil, a tím ho alespoň trochu oživil a potěšil.²⁹⁰

Další zpráva pochází rovněž z jezuitské strany. Jedná se o opis suplikace adresované zástupcem české provincie Tovaryšstva Ježíšova Johanna Siminského nejvyššímu dvorskému maršálkovi Ferdinandovi ze Schwarzenbergu z blíže nedatovaného dne roku 1686. Stěžuje si na zatím neobdržené a celkově pozdě placené platby. Splátku ve výši 144 zlatých a 45 krejcarů v roce 1685 místo posledního únorového dne obdržel až 9. května téhož roku. Poslední anuitu k roku 1686 zatím také nedostal. Píše, že po celé zemi je známa nouze jezuitské koleje v Jihlavě, a nejvyššího dvorského

²⁸³ „...in Officina Neuperiana Viennae...“, MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 27.

²⁸⁴ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 5r.

²⁸⁵ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 6r.

²⁸⁶ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 4r.

²⁸⁷ Viz údaje v databázi reholníci.hiu.cas.cz; ARSI, Boh. 90 II f. 541r.

²⁸⁸ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 27.

²⁸⁹ „Die große noth zwinget mich...Weilen nur ich finde, daß unser armuth anligen betrachtend...“, MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 2.

²⁹⁰ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 2.

maršálka žádá, aby Neupperovi uložil a přikázal splátku tohoto dluhu, jakožto zbožné věci, odvést. „..., *in gnädigster erwögun, daß von dieser Schuldt (welche alß Pia Causa) zu unsern Kirchen Bau in Iglau die es, wie es allzu Landtkhündig höchst von nöthen hat, vermacht...*“²⁹¹

Pokud a kdy Neupper poslední, čtvrtou splátku jezuitské koleji poslal, není z pramenů známo. O jeho dalších osudech a stavu, tj. ať už úspěšném či neúspěšném vypořádání, nicméně prameny rovněž nic nevypovídají. Vzhledem k absenci další korespondence o dlužné částce lze však předpokládat, že již byla řádně odvedena ke spokojenosti představitelů jihlavské koleje.

Vzhledem k podobnému prostředí, ze kterého dlužníci a věřitel pocházeli – tedy byly to osoby blízké dvoru a jihlavský obchodník, jež můžeme obdobně pozorovat v případě cese dluhu jihlavské městské rady za víno a z něj později vzniklé nadace Evy Marie Fleischové, tak můžeme sledovat fungující kontakty vycházející z prostředí jihlavských a vídeňských obchodníků a díky posledně jmenovaným také jejich zprostředkované propojení s císařským dvorem, a že tato situace nebyla ničím výjimečným.

3.3.2. Odkaz Ezaiáše Jungmayera

Ezaiáš Jungmayer byl radním, přísežným měšťanem a obchodníkem v Jihlavě. V letech 1634–1640 byl studentem jihlavského gymnázia. „K větší slávě Boží“ postoupil jezuitské koleji pohledávku z roku 1669, kterou mu byl povinen zaplatit rakouský obchodník Lorentz Hormayer²⁹² v celkové výši 350 zlatých za dodané sukno Jungmayerem na lineckém trhu. Tato cese byla potvrzena 5. září 1682, kdy Ezaiáš Jungmayer předal tento dluh do rukou rektora jihlavské jezuitské koleje s plnou mocí k vymáhání tohoto dluhu.²⁹³

Hormayer se zavázal splatit dluh během osmi let s pětiprocentním úrokem s tím, že za splátky dostane řádné kvitance. Z 20. prosince 1682 je zachován koncept dopisu

²⁹¹ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE4, fol. 11.

²⁹² Dle Biografického slovníku Rakouského císařství byl Lorentz Hormayer ženatý s Veronikou Jordanovou, dcerou osobního lékaře císaře Leopolda I., který mu 22. března roku 1682 věnoval erb a predikát z Hortenburgu.
<http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11812&viewmode=fullscreen&scale=3.33&rotate=&page=286>
(náhled 2. 3. 2019)

²⁹³ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 8 – Eliáš Jungmayer, jihlavský měšťan, postupuje koleji svou pohledávku 350 zl. u dvorního rady Vavřince Hormayera, fol. 273.

rektora jihlavské koleje Christophora Helffera adresovaného nejpravděpodobněji právě Hormayerovi, ve kterém si stěžuje, že se ale zatím v této věci z jeho strany nic neděje. Popisuje mu situaci koleje, potažmo tedy stavby kostela, který se jezuité snaží zbudovat, ale jejich snaha přichází vniveč, jednak kvůli válce s Turky, jednak nedostatku prostředků. Prosí Boha, a také adresátovi směřuje prosbu, aby uvážil a vykonal duchovní službu, a co nejdříve zaplatil dlužnou částku, aby mohl být vykonán dobrý úmysl Ezaiáše Jungmayera a stavba kostela tak mohla pokračovat. Pokud by to ale nebylo možné, ať dá rektorovi vědět, jaké důvody mu brání danou částku zaplatit a jaký by měl návrh na postup řešení problému splácení váznoucího dluhu – tedy v jakých termínech a v jaké částce. Zároveň mu připomíná, že dluh pochází z roku 1669, je tedy již třináct let starý a kolej doufá už osm let na vyrovnání. Naléhání ještě podpořil dovětkem, že na koupi zboží, za které nezaplatil, vlastně získal a ptá se ho, jestli by si nemohl půjčit, aby se stavbě kostela mohlo dostat zadosti učinění. „...*der Herr gewünnen habe können, alß durch so geräume Zeit der iärliche Zinß 5 p[er] Cent[fo] außborgen möchte, und solte der Herr darumben den Kirchen gebäu billich ein gewisse Satisfaction darzu schüßen, welches der Herr auch in bedencken und ihme zu hertzen nehmen wolle.*“ Z tohoto konceptu dopisu rovněž můžeme vyčíst opravdovou snahu rektora Christophora Helffera najít co možná nejlepší formu zabezpečení svěřené koleje. Vyplyvá z něj, že o této problematice hovořil prostřednictvím korespondence s bývalým rektorem koleje v Innsbrucku, Marquardem Ehingerem, který Helfferovi sděloval, že se s takovými problémy nesetkal, protože když se stavěla kolej v Innsbrucku, nebyl zaopatřen ničím jiným než císařským kapitálem, případně úroky, ale ne tedy postoupením dlužního úpisu a zároveň nabídl jihlavskému rektorovi diskrétně pomoc v řešení tohoto problému.²⁹⁴

V dopisech ze 7. dubna a 3. června 1683 rektorovi koleje již Hormayer oznamoval, že dlužnou částku bude splácet na všech lineckých výročních trzích, tj. na den svatého Bartoloměje a Velikonocích,²⁹⁵ ve výši 30 zlatých v hotovosti až do té doby, než dluh splatí.²⁹⁶ Ani zde se splácení nevyhnulo potížím – v srpnu 1683 se Hormayer omlouvá, že slíbenou částku nemohl o trhu svatého Bartoloměje poslat vzhledem k turecké válce, ale že to napraví na příštím trhu.²⁹⁷ Do roku 1685 Hormayer

²⁹⁴ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 8 – Eliáš Jungmayer, jihlavský měšťan, postupuje koleji svou pohledávku 350 zl. u dvorního rady Vavřince Hormayera, fol. 268. Marquart Ehringer viz Emerich CORETH S. J., *Das jesuitenkolleg Innsbruck. Grundzüge seiner Geschichte*, in: *Zeitschrift für katholische Theologie* 113, N. 2/3, Innsbruck 1991, s. 152.

²⁹⁵ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 8, fol. 278.

²⁹⁶ Tamtéž, fol. 271–272 a 261.

²⁹⁷ Tamtéž, fol. 275–276.

pravděpodobně odvedl splátky pouze ve dvou termínech. Podle dopisu rektora právě Hormayerovi z 28. července 1685 to měla být částka 60 zlatých za termín sv. Bartoloměje roku 1683 a o velikonočním termínu roku 1684, splátky pro další termíny již nedošly, proto ho žádá o nápravu a zaplacení dalších 90 zlatých.²⁹⁸

Jak a čím prostřednictvím byly příslušné peníze dopravovány do Lince, zda osobně císařským radou Hormayerem či jeho zástupcem, a z Rakouska dále do Jihlavy, se dle pramenů sice přesně potvrdit nedá, ale je na druhou stranu možné si udělat představu o tom, jaké varianty mohly být k dispozici. Vzhledem k tomu, že jak v Linci, ale také v Innsbrucku, kde Hormayer sídlil, se nacházela jezuitská kolej, nemělo by patrně velkého smyslu vázat místo předání na výroční trhy v Linci, když by dlužná suma mohla být do Jihlavy přeposlána „jezuitským okruhem“ kolejí – tedy prostřednictvím korespondence, či osobním předáním v jiné koleji než jihlavské a postupně do ní dodána. Tento proces se však v tomto patrně tedy neuplatnil.

Naopak v příslušném oddílu archivu jezuitské koleje v Jihlavě se nachází plná moc,²⁹⁹ kterou vystavil 4. dubna roku 1687 rektor koleje Marcus Schwartz jihlavskému měšťanovi Filipu Jungmayerovi, jenž nabízí jiný pohled na tuto problematiku. Tuto plnou moc rektor koleje vystavil vzhledem ke svému datování pravděpodobně k velikonočnímu trhu v Linzi, kde měl Filip Jungmayer převzít další splátku dluhu. Zároveň se také dochoval formulář kvitance předem podepsaný rektorem Marckem Schwartzem, kde byly pouze nevyplněné kolonky určené pro obdrženou částku³⁰⁰. Vzhledem k tomu, že se nachází právě zde a je nevyplněná, dává jaksi tušit, že ani v tomto případě nemuseli jezuité při vymáhání splátky zbožného odkazu úspěšní – samozřejmě se mohlo jednat pouze o koncept. Ani v tomto případě nemáme z jezuitského archivu doklady o tom, jestli a kdy byla dlužná částka splacena.

3.3.3. Odkaz Ferdinanda Arnošta z Bukové

Mezi dalšími dobrodinci koleje bychom našli Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové, jenž studoval v letech 1634–1636 na jezuitském gymnáziu v Jihlavě.³⁰¹ S touž osobou se setkáváme v letech 1641–1642 mezi studenty filozofické fakultě v Praze – tedy rovněž na jezuitské škole. V letech 1657–1663 zastával funkci přísedícího moravského

²⁹⁸ Tamtéž, fol. 278.

²⁹⁹ Tamtéž, fol. 259.

³⁰⁰ Tamtéž, fol. 260.

³⁰¹ Dle záznamů navštěvoval principii a gramatiku. SOkA, Album studiosorum, nefol.

zemského soudu v Brně a dále post krajského hejtmána Jihlavského kraje v letech 1657–1663.³⁰²

Ve své závěti z roku 1670³⁰³ věnoval Ferdinand Arnošt Haidler z Bukové jezuitské koleji poměrně vysokou částku 2000 zlatých.³⁰⁴ Kromě Tovaryšstva Ježíšova v ní podpořil i další instituce ve městě, z nichž každou obdařil sumou 1000 zlatých.³⁰⁵ Jednalo se dále o farní kostel sv. Jakuba, klášter kapucínů, františkánů a dominikánů. Vykonavateli jeho poslední vůle měli být pražský arcibiskup Matyáš Ferdinand Sobek z Bílenberka a Daniel Pachta z Rájova, jehož určil jakožto svého univerzálního dědice v případě, že by se nedočkal mužského potomka. Ferdinandu Arnoštovi Haidlerovi z Bukové v tomto směru nebylo skutečně přáno, a tak majetek posledního příslušníka rodu Haidlerů z Bukové přešel po jeho smrti v roce 1683³⁰⁶ do rukou Pachtů z Rájova. Nedostal jej ale Daniel Pachta z Rájova, jak je uvedeno v testamentu, ale jeho syn Jan Antonín, jelikož jeho otec nedlouho před Ferdinandem Arnoštem Haidlerem z Bukové zemřel (1682). Odkaz Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové tedy nakonec nevyřizovala jeho rodina a přímí příbuzní, ani jím ustanovený dědic, ale až syn posledně jmenovaného, Haidlerův vzdálený příbuzný Jan Antonín Pachta z Rájova.³⁰⁷

Ani tento odkaz nebyl jezuitům předán bez jejich výzev a žádostí vůči osobám, na nichž tento závazek ležel. Úskalí tohoto odkazu totiž spočívalo v tom, že závěť neuváděla

³⁰² Ferdinand Arnošt (1623–1684) měl za manželku Marii Magdalenu svobodnou paní Kustošovou ze Zubří a Lipky, dcerou Jindřicha svobodného pána Kustoše a jeho první manželky Markéty, rozené Hochbergové z Hennersdorfu, jež patrně zemřela okolo roku 1647. Petr BOŘECKÝ, *Dějiny Úsobí a Chyšky*, 1. díl, s. 40.

³⁰³ Petr BOŘECKÝ, *Dějiny Úsobí a Chyšky*, 1. díl, s. 40.

³⁰⁴ V nedatovaném opisu závěti Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové mají jezuité poznamenáno, že jim svobodný pán Haidler daroval roku 1684 2000 zlatých. Výtah z desk zemských – z kvaternu citrónové barvy, který uvádí a potvrzuje Haidlerovu závěť, je datován 30. dubnem 1683. MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 7, Odkaz 2000 zl. Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové (1683–1684) fol. 5.

³⁰⁵ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 7, Odkaz 2000 zl. Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové (1683–1684) fol. 1v.

³⁰⁶ Ferdinand Ernst, svobodný pán z a na Bukové zemřel 21. dubna 1683. Byly vystrojeny tři velké pohřební průvody, které se konaly tři dny za sebou doprovázené hudebníky, a každou hodinu po celou tu dobu se zvonilo na jeho počest. MZA, Matriky, inv. č. 65110, s. 484.

³⁰⁷ Daniel Pachta z Rájova (1609–1682) byl dvakrát ženatý. Jeho první manželkou byla Ludmila Eusebie Mnišovská ze Sebužína, dcera Rafaela Mnišovského ze Sebužína a Herštejna, sekretáře české dvorské kanceláře. Roku 1663 se jeho druhou ženou stala Mechtilda, rozená z Heisteru, vdova po svobodném pánu z Bredy. Daniel Pachta byl tajným sekretářem české dvorské kanceláře, zemským soudcem, královským místodržícím a císařským radou. Počínaje osobou císařského rychtáře Jana Haidlera z Bukové byly oba rody příbuzné. Haidlerova žena Zuzana Dornkreilová z Eberharce byla příbuznou Danielovy matky Anny Šindelové z Eberharce. Petr BOŘECKÝ, *Dějiny Úsobí a Chyšky*, 3. díl, s. 342–343. Palacký uvádí pouze funkci purkrabího hradeckého kraje. František PALACKÝ, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských i dworských we králowstwi Českém od nejstarších časů až do nynějška*, Praha 1832, s. 393.

přesnější dobu pro jeho plnění. Dědicové měli odvést slíbené peníze „dle příležitosti“.³⁰⁸ O komunikaci mezi rodinou Pachtů z Rájova a jezuitskou kolejí v Jihlavě svědčí nedatovaná odpověď vdovy po Danielu Pachtovi, Mechtildy Pachtové z Rájova, v níž rektorovi oznamuje, že by sice 2000 zlatých slíbených ráda zaplatila, neumožňuje to ale stav hospodářství a všeobecně těžké časy, takže zatím bohužel nemůže odvést příslušný odkaz v závěti na zřízení svatých mší a prosí o trpělivost.³⁰⁹

Máme zachován rovněž koncept dopisu, z pera pravděpodobně rektora koleje Christophora Helfera, který píše 4. května roku 1684 blíže nejmenovanému patronovi – patrně tedy synovi Daniela Pachtu, Janu Antonínovi Pachtovi z Rájova. Jeho stylizace se opět vyznačuje proklamovanou chudobou koleje. Rektor uznává, že samotný adresát má jistě mnoho jiných potíží, ale nemůže popsat, v jaké velké chudobě se nachází jihlavská kolej, což je mimo jiné dáno vzniklým dluhem – tedy nevyplaceným odkazem Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové. Rektor zároveň vyslovuje naději, že s pomocí Boha všemohoucího jistě brzy Jan Antonín přispěchá jim chudým v koleji se zaplacením dluhu, což mu snad nepřipadne nemožné. „*Hoffe alßo dann meinsonders geehrter Herr von Gott dem almächtig absonderlicher Segen hoffen könne, so er unß arme, mit gerechter schuldt bezahlung ehestens bei springe, welches hoffentlich meinen sonders geehrten Herrn nicht unmöglich fallen wirdt.*“³¹⁰ Rektorova žádost se ukázala být alespoň z části účinnou. Ještě v roce 1684, jak svědčí zápis v Litterae Annuae pro tento rok, kolej dostala alespoň polovinu ze slíbených peněz. „*Ex legato pio duorum millium florenorum Illustrissimi D[omi]ni D[omi]ni Ferdinandi Ernesti Lib[eri] Baro[nis] de Bukau mille accepti, ...*“³¹¹ Druhou část obdrželi v roce 1686. „*...accepit Collegium isthoc alterum florenorum mille, ab Ill[ustrissi]mo D[omino] Ferdinando Ernesto L[iber] B[aro] de Buckau p[re]m[ortuus] nobis legatum, per quod debitorum partem expunxim[us].*“³¹²

³⁰⁸ Kdežto odkaz pro jihlavskou faru byl podmíněn výplatou během dvou let. MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava E 27, BE 7, Odkaz 2000 zl. Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové (1683-1684), fol. 1v

³⁰⁹ „...die zu der fundation der heiligen Messe gehorige legata abgestattet sein hoffe sie werden bis dahin in geduld stehen...“ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava E 27, BE 7, Odkaz 2000 zl. Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové (1683-1684), fol. 6r.

³¹⁰ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 7, Odkaz 2000 zl. Ferdinanda Arnošta Haidlera z Bukové (1683–1684) fol. 6r.

³¹¹ Litterae Annuae, fol. 163v.

³¹² Litterae Annuae, fol. 171r.

3.3.4. Odkaz Filipa Jungmayera

Mezi dalšími odkazy ve prospěch jezuitské koleje bychom ještě pro osmdesátá léta mohli najít odkaz Filipa Jungmayera,³¹³ –, který rovněž pocházel z jihlavské měšťanské rodiny Jungmayerů a býval studentem jezuitského gymnázia v Jihlavě, který daroval roku 1688 koleji, respektive na stavbu kostela 150 zlatých.³¹⁴

V roce 1698 daroval kostelu sv. Ignáce další jihlavský měšťan, Jan Pavel Khützmeigl,³¹⁵ kalich v hodnotě 140 zlatých a částku v hodnotě 400 zlatých. Již jeho otec Salomon Khützmeigl totiž daroval v roce 1694 zbožný odkaz kostelu před oltářem sv. Josefa prostřednictvím rektora koleje Jana Molitora ve výši 300 zlatých. Dárce se k výplatě k odkazu pravděpodobně hned neměl – po jeho smrti totiž koleji přišel pouze opis pohledávky na tuto částku, a tak tehdejší rektor koleje, Jan Miller s odkazem na chudobu koleje prosil v dopise Jana Pavla Kützmeigla o pomoc a nápravu v této věci. *„Den Erben zwar gratulando, uns aber, und unser Kirchen condolendo, in deme die jenige Hoffnung, mit welcher meine vorfahrer, und ich nach seeligem Eintritt deß obbemeldten Herrn Salomon vertröstet worden; es werde die schuld der 300 fl[orenen] welche gedacht[e]r Herr Salomon vor ein neues in unserer Kirchen aufgerichtetes altar dem P[atři] Ioani Molitor A[nno] 1694 vorgestreckt, pia causa nachgesehen worden, gantz verschwunden.“* Tímto vznikla koleji škoda, kterou později napravil Jan Pavel právě darem v podobě kalicha a hotových peněz.

3.6 Další odkazy koleji

Další odkazy pocházejí z roku 1694 a dobrodinci v tomto případě jsou dvě měšťanky – Rozina Neugebauerin a Catharina Edelmüllerin. Časově sice jako posledně zmíněný příklad nepatrně překračují rámec této práce, tematicky s ní ale, pokud se jedná o vztah měšťanů k Tovaryšstvu Ježíšovu a koleji samotné, souvisejí.

Rozina Neugebauerin ustanovuje ve své závěti jako „plnomocného“ dědice jejího majetku svého syna, Jana Neugebauera, který byl členem Tovaryšstva a v letech 1672-

³¹³ Mezi lety 1679-1685 studoval na jihlavském gymnáziu, v poslední ročníku odešel studovat do Olomouce. Jaký byl ale vztah tohoto Filipa Jungmayera a jeho jmenovce a nositele plné moci k vyzvednutí splátky v Linci (1687) – ve výše uvedeném případě odkazu Jana Jakuba Khützmeigla z pramenů jasně nevyplyvá.

³¹⁴ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 9 – Filip Jungmayer, student v Olomouci, daruje koleji 150 zl., fol. 279.

³¹⁵ V letech 1689-1696 studentem jihlavského gymnázia. SOkA Jihlava, Album studiosorum, nefol.

1677 studentem jihlavského gymnázia.³¹⁶ Ukládá mu, aby vykonal vše, co je určeno v závěti a prosí ho, aby vedle toho pamatoval na její duši jak ve svaté modlitbě, tak během svaté mše a stanovuje ho dědicem její pozůstalosti – kromě v testamentu učiněných odkazů dalším osobám. Mimo jiné odkázala bratrstvu Navštívení Panny Marie při jezuitském gymnáziu svůj oltář, krucifix a klekátko.³¹⁷ V tomto případě se nám zachoval rovněž i pozůstalostní inventář, který nám umožňuje jednak nahlédnout do každodennosti měšťanské domácnosti, ale zároveň si udělat představu o tom, co ve výsledku mohl dědic obdržet. Když pomineme položky jako peřiny, oblečení, zbraně a některé vybrané kousky mobiliáře, zbyly pro Johanna Neugebauera peníze v hotovosti, aktivní a pasivní pohledávky, což po započtení vyneslo ve výsledku 14 zlatých. Dále se jednalo o stříbrné nádobí, několik cínových džbánů a kroupenku, měděný hmoždíř, pohár, dva svícny a zvonky. K pozůstalosti patřilo i několik obrázků a mědirytin, také ale i osm ovčí ustájených na dvoře Cathariny Ziulackin, 15 žejdlíků másla a něco koření.

Otázkou zůstává, nakolik tyto předměty či dobytek mohl dědic – člen jezuitského řádu v rámci svých každodenních aktivit využít – nabízí se možnost převodu do hospodářských dvorů patřících koleji pro její potřeby. Dále byly předmětem pozůstalostního řízení knihy, jež se ale se srovnáním s katalogem jezuitské knihovny v Jihlavě nepodařilo ztotožnit. Jak se zdá, do jezuitských sbírek – alespoň ne do té jihlavské, nepřešly.³¹⁸ Jednalo se, pravda, povětšinou o knihy psané v německém jazyce, odrážející potřeby chodu měšťanské domácnosti a jejího hospodářství jako učebnice jezdeckví, herbář, školní knihy, blíže nespecifikované tištěné předpisy, účetní knihy, soudní knihy a formuláře pro potřeby soudního jednání či moravské zřízení zemské v rukopisné podobě. Nechyběla ale díla jako *Epitomo historica rerum Bohemicorum* Bohuslava Balbína, život svatého Ignáce a sv. Felixe v německém jazyce a latinsky psaný život Františka Borgiáše, dále *Nomenclatura rerum domesticarum* od Sebalda Heldta, čili německo-latinský slovník, další blíže nespecifikovaný německo-latinsko-řecko-hebrejský slovník, dějepisné knihy *Relationes Historicae Semestralis Continuatio* zachycující každoročně nejdůležitější evropské události a blíže neurčená kronika světa a další.³¹⁹

³¹⁶ SOkA Jihlava, Album studiosorum, nefol.

³¹⁷ MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 12 – Inventář pozůstalost Roziny Neugebauerové z Jihlavy, fol. 309-310.

³¹⁸ Ignaz BRANHOFER, *Die Iglauer Gymnasialbibliothek*, Iglau 1989.

³¹⁹ MZA, E 27 Jezuité Jihlava, BE – 12 Inventář pozůstalost Roziny Neugebauerové z Jihlavy, fol. 308-314.

Catharina Edelmüllerin rozdělila svůj majetek na tři díly a sice tak, že první odkázala svým vnukům a vnučkám, třetinu rodinnému příteli jednak jako dar, a také prostředek na zaplacení pohledávek jejích a jeho muže a třetí díl odkázala napůl premonstrátům a jezuitům. V případě tohoto odkazu se zdá, že zůstavitelka nebyla propojena s jezuitskou kolejí ani přes svého syna, který by zde studoval, či svého dalšího mužského příbuzného v městské radě či jiném společensky významném postavení ve městě. K roku 1580 se sice uvádí nobilitace bratrů Edelmüllerových, naznačovalo by to tedy její příslušnost k patricijské rodině, nicméně se jméno této rodiny v pramenech pro 17. století příliš nevyskytuje.³²⁰

³²⁰ Heinrich von KADICH, Conrad BLAŽEK, *Der Mährischer Adel*, Nürnberg 1899, s. 28; MZA Brno, E 27 Jezuité Jihlava, BE 14 – Testament Kateřiny Edelmüllerové, roz. Grönerové, fol. 319r.

4. Měšťané a náboženská bratrstva při jezuitské koleji v Jihlavě

Téměř od samého počátku fungovalo při jihlavské koleji několik náboženských bratrstev, jež pomáhala vytvářet živou vazbu mezi řádem a veřejností, vzbuzovat nadšení v potencionálních členech pro činnost ve zdejších sodalitách a pro ctnostný a křesťanský život.³²¹ Mohla tak napomáhat probíhající rekatolizaci, ale jen do určité míry. Bratrstva si hlídala, aby všichni jejich členové byli při vstupu do něj pravověrnými katolíky. Jedním z jejich hlavních cílů byla především příprava jednotlivých členů na vlastní smrt a pomoc modlitbou duším spolubratří přebývajících v očistci.³²²

Během celé existence jihlavské koleje spravovali jezuité dohromady čtyři taková bratrstva. Po chronologické linii byla nejstarším bratrstvem latinská sodalita Navštívení Panny Marie, založená roku 1628.³²³ Jednalo se o celkem logický krok ze strany koleje. Otevřít jako první bratrstvo, jež cílilo zejména na studenty gymnázia, mohlo tedy zahájit svou činnost bezprostředně po otevření gymnázia a začít prosazovat mravní a náboženskou disciplinaci, začít postupně vštěpovat katolickou zbožnost v duchu tridentského koncilu. Mariánské družiny byly takto zakládány u každého jezuitského gymnázia na základě řádového předpisu organizující jezuitské vzdělávání.³²⁴ Dle slov kroniky koleje, měla tato sodalita již v roce svého založení deset členů a další dva během školního roku přistoupili.³²⁵

Ačkoliv nemáme k dispozici matriku členů bratrstva, můžeme si i o jeho složení udělat bližší představu alespoň z výročních pozvánek bratrstva k slavnosti ve dne Navštívení Panny Marie, jež jsou ale bohužel dochována mezerovitě až od začátku 18. století. Krom studentů gymnázia byli členy bratrstva jezuité-učitelé a další příslušníci řeholních řádů a svěští kněží. Nenašli bychom zde a ani v jiném mariánském bratrstvu ženy, jelikož ta byla zakládána jako výhradně mužská.³²⁶ Co se týče geografického původu, převládají sodálové s jiným původem než z Jihlavy. I když je silně zastoupena,

³²¹ Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000, s. 50, 106.

³²² Tomáš MALÝ, Vladimír MAŇA, Zdeněk ORLITA, *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna*, Brno 2010, s. 201, 263.

³²³ Zdeněk Orlita na základě analýzy pramenů z období josefinského rušení klášterů uvádí krom zde tří zmíněných, ještě bratrstvo Smrtných úzkostí Kristových, se kterým jsem se prozatím v pramenech nesetkala. TÝŽ, „Bildergalerie katholischer Mißbräuche.“ *Náboženská bratrstva jihlavského kraje ve světle josefinských účetních výkazů*, in: Rudolf SCHEBESTA, *Mezi Jihlavou a Vídní 1700-1900*, Jihlava 2006, s. 114.

³²⁴ Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, Praha 2006, s. 19-21.

³²⁵ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 6.

³²⁶ J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, s. 78.

rozhodně početně nedominuje a konkuruje jí Vídeň a především Praha, jako centrum vzdělanosti a sídla řady řeholních domů. Překážkou pro vstup do bratrstva totiž nemuselo být vzdálené bydliště a příslušnost k jiné farnosti.

Sodálové se shromažďovali při téměř každoroční promoci nových členů bratrstva – studentů gramatikální třídy. Slavnost byla spojena s divadelním představením, jehož se kromě jezuitů mohli účastnit právě výše zmínění přespolní duchovní a v neposlední řadě publikum dále doplňovali měšťané, členové dalšího – měšťanského, bratrstva při jezuitské koleji. Nováčci byli korunováni věnci, a byly jim slavnostně předány insignie družiny – štóla, prsten a kniha bratrstva.³²⁷ V čele bratrstva stál za jezuity jako předseda vždy učitel nejvyšší gymnaziální třídy – rétoriky. Ve vedení sodality byli vybíráni žáci také rétoriky – ať už šlo o prefekta (správce) či jeho poradce. Jak už bylo řečeno, členem se mohl stát každý chlapec od gramatikální třídy výše, pokud zaplatil roční členský poplatek 17 krejcarů a absolvoval roční „přípravku“, která spočívala v každotýdenním shromáždění se v neděli k řádnému nastudování stanov sodality pod vedením jejího prefekta. Bratři-studenti se scházeli každou neděli v místnosti rétoriky či v divadle před oltářem k modlitbě – nejen za zemřelé členy. O každém mariánském svátku mohli jít členové ke zpovědi a následnému svatému přijímání, načež se shromáždila všechna bratrstva při koleji ke společnému procesí.³²⁸

Bratrstvo Očišťování Panny Marie bylo založeno roku 1630 jako měšťanské, přístupné pro všechny jihlavské měšťany. Roku 1633 byla sodalita potvrzena se biskupovým souhlasem generálem Mutiem Vitelleschiem a prefektem hlavního jezuitského bratrstva při římské koleji Zvěstování Panny Marie, Carlem Robertem.³²⁹ Roku 1639 udělil olomoucký biskup Leopold Vilém bratrstvu několik privilegií a výjimek v rámci farní duchovní správy. Potvrdil sodálům privilegia bratrstva, jezuité mohli sodálům udělovat svátosti zpovědi a přijímání, ale s tím že jim měli vydat

³²⁷ Hořící svíčka symbolizovala cnosti, v nichž měl rektor členům příkladem, štola byla znamením duchovního významu a vážnosti rektorova úřadu. J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, s. 112.

³²⁸ Procesí vytvářela dočasný sakrální prostor pod širým nebem. Bula liturgickým a sociálně mobilizačním fenoménem, kterým pořídková katolická církev významně zasáhla do dosavadního náboženského klimatu moravských měst. Z. ORLITA, *Liturgický mobiliář náboženských bratrstev a jeho osud v době josefínských církevních reforem*, in: *Zbožných duší úř*. Náboženská bratrstva v kultuře raně novověké Moravy, Olomouc 2010, s. 31; d'ELVERT, *Geschichte*, s. 367-369. Řády kongregace latinské sodality Panny Marie, MZA, E 27, sign. SO, inv. č. 9.

³²⁹ MZA, E 27, sign. SO – Mariánská kongregace v Jihlavě, inv. č. 1.

zpovědní cedulku pro kontrolu faráře. Dále jim povolil doprovázet své zemřelé členy v pohřebních průvodech a nést přitom štólu bratrstva a kříž.³³⁰

K tomuto bratrstvu se zachovala matrika jeho členů, takže si o jeho členské základně můžeme udělat lepší představu – alespoň do určité míry.³³¹ Z formy záznamů obsažených v této knize totiž vyplývá, že zápisy jednotlivých členů do matriky nebyly zapisovány od počátku existence bratrstva, ale až později, zhruba od 20. let 18. století. Do této doby jsou totiž zápisy vedeny jednou rukou, zdá se rovněž, že byly dle jejich formy zapsány v krátkém časovém období. Některá jména členů byla z počátečního období existence bratrstva byla zapsána, ale rozhodně ne všechna – chybí data zejména pro 30.- 60. léta 17. století. Zaznamenání členstva a podporovatelů této sodality díky tomuto rovněž není zachováno v kompletní podobě.

Na čestném místě na úvodních listech matriky stojí jméno a erb císaře Ferdinanda III. s vlastnoručním podpisem jeho a jeho manželky, Leopolda I. a Josefa I. a jejich manželek. Následují podpisy sourozenců Ferdinanda III., arcivévody Leopolda Viléma, Marie Anny a Cecilie Renaty. Za nimi se nachází alianční erb fundátora koleje Michaela Adolfa z Althanu a jeho manželky Marie Evy Alžběty ze Šternberka.

Poté je matrika rozdělena do několika dílů odstupňovaných dle urozenosti jednotlivých skupin členů. V případě šlechty je úroveň dochování členů z doby založení koleje a bratrstva lepší, než v případě členů z řad měšťanstva. Mezi hraběcími jmény najdeme Jindřicha Viléma Slavatu, Jana Jakuba Magniho, Filipa hraběte zu Solms – mimo jiné jeden ze svědků vydání jihlavské fundace, Zdeněk Libštejnský z Kolovrat či Jan Sebastian Pötting-Persing, majitel nedalekého panství Větrný Jeníkov a nejvyšší komorník císařovny Eleonory (1630-1686)³³² či Bernard z Martinic, nejvyšší purkrabí český. Následuje oddíl svobodných pánů, jež zastupuje císařský rychtář Jan Rudolf Haidler z Bukové, Filip Friedrich, svobodný pán Breuner a světící biskup olomoucký či Karel Haugvic z Biskupic. Šlechtice zastupují původem jihlavské patricijské rody Gosků ze Sachsenthalu a Jungmayerů z Hoffu. Od roku 1675 uvádí rovněž za členy jihlavské primátory. Tím uzavírá výčet řekněme čestných členů a pokračuje seznamem předsedajících a rektorů bratrstva – tyto záznamy jsou již úplné, datují se již od roku vzniku bratrstva. Následuje nedatovaný seznam asistentů a poradců. Členství urozených a významných osob totiž dodávalo bratrstvu na prestiži a přitažlivosti pro vstup do něj

³³⁰ Opis dekretu daného 1. března ve Vídni. MZA, E 27, sign. SO, inv. č. 19.

³³¹ Knihovna Národního Muzea, sign. VIII A 7, Album congregationis civicae.

³³² J. BOŘECKÝ, *Dějiny Úsobí a Chyšky 3.díl*, Úsobí 2015, s. 332.

pro další potencionální členy. Čestnými představenými se tak stávali šlechtici, místo dalších členů ve správě bratrstva pravidelně obsazovali významní měšťtí hodnostáři nebo vrchnostenští úředníci, jako tomu bylo také i v případě Jihlavy a bratrstva Nanebevzetí Panny Marie.³³³

Následuje četný seznam dobrodinců koleje, jenž je ale opět nedatovaný, tudíž brání přesnější analýze. O některých z nich ale známe již z výkladu výše a můžeme je tedy spojit se zde uvedenými jmény. Jedná se opět o Jana Rudolfa a Ferdinanda Ernesta Haidlera z Bukové, Ezaiáše Jungmayera z Hoffu, Lucase Adalberta Riesenfeldera z Riedenfeldu, Mathiase Waldthausera, Jana Jakuba Khützmeigla, Mathiase Waidhofferu, Daniela Tschepaneho či Martina Josefa Leupolda. Na samém konci matriky jsou uvedena jména i žen, ne snad členek, ale podporovatelek, „*Wohlthäterin*“. Najdeme zde zejména již výše uvedenou manželku Lucase Adalberta Riesenfeldera, Rosinu. Co se sociálního zařazení členů – měšťanů, ve většině se označením jednalo o soukeníky či postřihače, jenž byli následováni sladovníky, členy městské rady, obchodníky, ale také několik tovaryšů a jiná běžná řemesla tehdejšího města.

V roce 1635 zahájilo svou činnost bratrstvo tovaryšů Nanebevzetí Panny Marie, pro němž se zachovaly také výroční slavnostní tisky s pozvánkou a seznamem zesnulých členů.³³⁴ Ti skutečně pocházeli z řad tovaryšů – zejména soukeníků, ale také měšťanů – opět s převládajícím soukenickým řemeslem jako jejich povoláním. Převážně se jednalo o členy z Jihlavy, ale také z Brna či Liberce – tedy rovněž soukenických lokalit.³³⁵ V kolejním archivu je zachovaný formulář s podmínkami pro přijetí člena do této mariánské družiny, jež jsou v podstatě totožné jako v případě sodality Navštívení Panny Marie. Adept měl docházet do bratrstva po určitou dobu, během níž mu běžela čekací zkušební doba pod vedením asistenta prefekta sodality, po jejímž uplynutí byl do bratrstva přijat. Jednalo se o jeden z typických rysů pro všechna jezuitská mariánská bratrstva. Vzhledem k nedostatku dochovaných pramenů z vlastní činnosti tovaryšských družin znesnadňuje zjistit případné rozdílnosti od těch měšťanských.³³⁶

³³³ J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, s.105-106.

³³⁴ Dopis rektora koleje členům bratrstva datovaný v Jihlavě 15. Zář 1635. MZA, E 27, sign. SO, inv. č. 5.

³³⁵ 7Vroční pozvánky bratrstva viz SOkA Jihlava, Veleslavené bratrstvo Očišťování Panny Marie, C 529.

³³⁶ Tomáš MALÝ, Vladimír MAŇAS, Zdeněk ORLITA, *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna*, s. 39, 251.

Při blížících se hlavních svátcích bratrstev, tzn. dnech Navštívení, Očišťování a Nanebevzetí Panny Marie, dostávali členové daného patrocinia, jehož svátek se blížil od vedení jednotlivých sodalit oficiální pozvání ke slavnosti – bohoslužbě a procesí ve městě. Pozvánka měla tištěného formu s úvodním slovem příslušného rektora sodality a se seznamem zemřelých členů daného bratrstva. Bratři se rovněž setkávali v případě úmrtí člena sodality, kdy ho zformování pod korouhví a s pochodněmi v rukou doprovázeli na jeho poslední cestě.

Tak jako i v řadě ostatních měst, tak i zde soužití několika bratrstev přineslo konflikty a spory zejména o přednost při pohřebních procesích s ostatními bratrstvy či správcem fary, což byl případ Jihlavy.³³⁷ Spor musel vypuknout nedlouho po založení bratrstva, jelikož už ze třicátých let je dochovaná stížnost členů měšťanského bratrstva Očišťování Panny Marie na správce fary Bertolda Helda a zopakovaná znovu o rok později (1640). Ačkoliv Leopold Vilém z titulu olomouckého biskupa bratrstvo obdařil svobodami v případě konání a účasti se pohřebních průvodů, jihlavský farář toto ustanovení nerespektoval. Sodálům zakázal vycházet a konat procesí z kaple bratrstva s křížem, zapálenými svíčkami a pochodněmi k domu zemřelého bratra, jak bylo dle stížnosti družiny pravidlem od začátku. Dále se stavěl proti tomu, aby družina doprovázela nebožtíka v samotném procesí rovněž se zapálenými svíčkami a insigniemi družiny až na místo pohřbu, k čemuž došlo naposledy 5. března (1640), kdy se nemohli řádně rozloučit se svým milým bratrem Andreasem Seidenmelzerem. Dle stížnosti družiny tak poškodil nejen její jméno, když ji tímto zbavil po právu potvrzených zvyklostí, ale hlavně celé město uvrhl do stavu nejvyššího zděšení, rozhořčení a vyjádřil tak svůj despekt k němu. Held totiž také před tehdejším rektorem bratrstva Balthasarem Ignácem Breitnicklem z Zornsteinu a rektorem koleje Ioannem du Bois po obdržení zmíněného dekretu a nařízení pro něj tento respektovat oběma představeným veřejně sdělil, že za toto tedy jeho milosti (tj. biskupovi) rozhodně nepoděkuje.³³⁸

Tato událost se tedy stala rok poté, co Leopold Vilém oficiálně vydáním dekretu pro zdejší mariánskou družinu udělujícím a potvrzujícím jí výsady, na něž se ve své stížnosti proti faráři odvolávají. Biskup družinu znovu družinu ujistil o jejích právech a

³³⁷ V 17. století v jihlavské farnosti krom jezuitských družin existovalo již v úvodní kapitole zmíněné bratrstvo Božího těla při farním kostele, dále bratrstvo Nejsvětější trojice a Panny Marie bolestné tamtéž, Růžencové bratrstvo bratří dominikánů, bratrstvo III. řádu sv. Františka při kapucínském klášteře a bratrstvo sv. Františka Serafinského a sv. Antonína Paduánského při minoritském kostele Nanebevzetí Panny Marie. Zdeněk ORLITA, *Náboženská bratrstva jihlavského kraje*, s. 114.

³³⁸ Koncept stížnosti ze 7. března roku 1640 dané v Jihlavě. MZA E 27, sign. SO, inv. č. 18.

potvrdil tytéž pro ostatní dvě při jezuitské koleji. Zároveň jim nařídil v případě dalšího podobného jednání ze strany správce fary důrazně se odvolat na biskupův dříve vydaný dekret.³³⁹

Z výše uvedeného konfliktu vyplývá kromě značné rivality mezi správcem farnosti a jezuitskou kolejí také potvrzující se utvořená pozitivní vazba mezi kolejí a alespoň určitou částí městské obce, a to již v poměrně krátkém časovém období od jejího založení.

5. Měšťané jako studenti jezuitského gymnázia

Kromě duchovního vyžití v rámci činnosti náboženských bratrstev nabízela kolej městu a měšťanům rovněž své vzdělávací kvality prostřednictvím gymnázia vedeného při koleji. Vzdělávací aktivity koleje a z nich vzniklé prameny je tedy rovněž vhodným materiálem pro sledování toho, nakolik měšťané reflektovali a přijímali činnost jezuitů ve městě a do jaké míry byla díky tomu tato instituce přitažlivá pro to, aby sem poslali své syny studovat. Složení gymnázia můžeme sledovat na dochované matrice jeho studentů. Rovněž se torzovitě pro období 17. století dochovaly soupisy seminaristů. Bohužel pro ideální srovnání, co se tedy přitažlivosti pro studia měšťanských synů týče, k němu chybí existence matrik případných ostatních vzdělávacích institucí – zejména tedy školy farní, spravované premonstrátským řádem.

Gymnázium bylo otevřeno hned v témže roce, kdy jezuité přišli do města. Výuku tedy zahájili školním rokem 1625/1626. V každé jezuitské provincii, leckdy i koleji, školní rok začínal v různých dnech, v české měla škola začínat na den sv. Lukáše, tj. 18. října.³⁴⁰ Dle zápisů v matrice jezuitského gymnázia vyplývá, že výuka zde probíhala ve skutečnosti od listopadu do září. V prvních letech byly otevřeny pouze některé třídy. Díky mezerovitému zapisování do matriky z počátku existence této vzdělávací instituce však tato nepřináší přesnější informace o tom, kdy byly otevřeny i ty nejvyšší třídy. V kronice koleje se uvádí, že ještě roku 1629 byla otevřena pouze

³³⁹ Opis korespondence s olomouckým biskupem. MZA, E 27, sign. SO, inv. č. 23.

³⁴⁰ Dle předpisu *Ratio studiorum* měli nejdelší prázdniny studenti budoucí rétoriky – trvaly měsíc, tři týdenní volno měli nastávající studenti poetiky, příští posluchači syntaxe dva týdny a ti nejmladší mívali pouze týdenní prázdniny. K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, s. 184.

syntaxe, poeta byla otevřena v dalším roce.³⁴¹ Více informací uvádějí výroční zprávy koleje, které uvádí, že po této stránce bylo vyučování kompletní od roku 1631.³⁴²

Matrika standardně zapisovala jméno a příjmení studenta a jeho místní původ – v případě erbovních měšťanů či šlechticů i jejich sociální původ.³⁴³ Nepravidelně v několika školních rocích pak přinášela i záznamy o věku studentů.³⁴⁴ Někdy jsou uvedena i data a důvod odchodu z gymnázia či značky informující o úmrtí studenta. V případě, že se v koleji dozvěděli o vstupu svého bývalého žáka do jednoho z řeholních řádů, zapsali k jeho jménu dodatečně i tuto informaci. Mnohdy již během doby jejich přítomnosti na gymnáziu věděli o adeptech, jež se později stali novici jejich vlastního řádu – často se tak dělo v nejvyšší třídě – rétorice. To potvrzují i záznamy v jihlavské matrice, kdy právě z těchto ročníků pochází nejvíce dat ve srovnání s ostatními třídami.

Do gymnázia mohli být přijati chlapci, již absolvovali alespoň triviální školu, tedy uměli alespoň číst a psát. Věk nehrál zásadní roli, a tak v jedné třídě mohli být chlapci, jejichž věkový rozdíl činil i pět let. Co je však důležité pro sledované téma této práce – žáka museli přivést jeho rodiče. Muselo tedy jít o uvážené rozhodnutí. Studenti – jak jsme viděli již v části popisující činnost mariánských družin, museli totiž minimálně od třetího ročníku – gramatiky, vstoupit do latinského bratrstva při gymnáziu, účastnit se všednodenních a svátečních mší a s tím i spojených katolických zpovědí a přijímání. Na druhou stranu nicméně ve dvou nejnižších třídách napočítáme více studentů, než jich posléze pokračovalo – právě od gramatikální třídy.³⁴⁵ Ve 40. letech jejich počet v nejnížší třídě (parva) dosahoval často i dvou set žáků. V pozdějších letech se jejich počet ustálil průměrně okolo 60, ale v navazujících třídách průměrně pokračovala zhruba polovina z nich. Proč se tak dělo, jestli z nedostatečného talentu žáků ke studiu na této poměrně náročné vzdělávací instituci, či z důvodů náboženských

³⁴¹ „*Scholis poeticae facultas accessit neque tamen ex personarum accessu et recessu numerus nostrorum adauctus.*“ s. 6.

³⁴² [...] *quare ad caeteros Professores non tam cultor, quam partarum frugum collector Sextus erat advocandus, qui e paleis quinquenni ventilatione erutos, pulvere etiam in pulvere Rhetorico liberaret, ut urbem hanc Oratoriae Facultatis Alumnis condecorit, aemula olim acatholicis laude ecce vero dum ita unusquisque nostrum in exornada sua Sparta mentem, atque cogitationes intendit.*“ Österreichische Nationalbibliothek, Litterae annuae collegii Iglaviensis Societatis Iesu a. 1628–1753, inv. č. Cod. 13749, nefol.

³⁴³ K. KŘESADLO, Studenti jezuitského gymnázia v Jihlavě, VSV VIII, Jihlava 1992, s. 119–129.

³⁴⁴ Dle předpisu *Ratio studiorum* měla být zaznamenávána i jména rodičů či datum přijetí do školy. K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, s. 69.

³⁴⁵ Počty studentů gymnázia v 17. století viz K. VALIŠOVÁ *Počátky a vývoj jezuitské koleje v Jihlavě v 17. století*, s. 106–107.

– především tedy v počátcích gymnázia, je třeba již vzhledem k nedostatku relevantních pramenů, jež by toto potvrzovaly.

Již od prvních ročníků ale studenti absolvovali jednou týdně v neděli výklad katechismu. Jeho výuka se nekonala v případě některých svátků: Narození Páně, titulárních svátků zdejších mariánských družin, svátku sv. Ignáce a Františka Xaverského, masopustní a Květnou neděli, o Velikonocích, Letnicích.³⁴⁶ Studentské mše se konaly každý den, v pondělí, úterý a středu se během nich ještě zpívaly litanie.³⁴⁷ Úkolem studentů bylo články katechismu opakovat po učiteli a co nejlépe se je naučit. Kdo tento úkol zvládl nejlépe, mohl obdržet cenu, tzv. prémii – jak ještě uvidíme v následující kapitole, často ji darovali podporovatelé koleje.

Dle předpisu *Ratio studiorum* se měli studenti účastnit mší – ty začínaly před vlastním vyučováním. Vybraní žáci se mohli účastnit i jejího ministrování, což bylo mezi nimi považováno za prestižní událost. O nedělích a svátcích se během mší konala kázání v latině. Pro nejmenší žáky, kteří by mu nerozuměli, byly připraveny exhortace či katecheze za vedení jejich učitele. Ten byl zároveň jejich zpovědníkem. Jednou za měsíc měli dle předpisu přistupovat ke svatému přijímání, jezuité dbali o to, aby tak studenti činili zejména o Velikonocích. Velká část studentů tak trávila podstatnou část dne v gymnáziu mezi spolužáky a profesory.³⁴⁸ Zejména se toto týkalo seminaristů, kteří v koleji i bydleli.

V části práce zabývající se výzkumem měšťanských testamentů jsme se již s některými jmény studentů, kteří zdejší gymnázium navštěvovali, setkali. Nyní bych se jejich řady a výklad o nich pokusila rozšířit. Jen pro připomenutí – seznámili jsme se již se jmény bratrů Senstových, a Strobachových, kteří se všichni stali členy jezuitského řádu.

Jedněmi z prvních studentů gymnázia původem z Jihlavy, již vstoupili do jezuitského řádu, byli Daniel Fridelius a Ioannes Fettauer, kteří navštěvovali gramatiku hned v prvním školním roce gymnázia 1625/1626 a pravděpodobně vůbec jako první Jihlavané byli přijati do jezuitského noviciátu v Brně. Ioannův příbuzný (lze spekulovat, jestli nemohlo jít například o jeho otce, ovšem spolehlivě to prověřit nelze), Ambrosius byl mimo jiné členem městské rady v první plně katolické městské radě.

³⁴⁶ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, s. 126; Informace o vyučování katechismu poskytuje i konsvetudinář koleje, tj. instrukce upravující život jihlavské komunity. MZA, E 27, sign. RI – Kostelní zvyky a poznámky pro sakristiána, fol. 18v.

³⁴⁷ Tamtéž, 12r.

³⁴⁸ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, s. 126–131.

Jejich spolužáky z nižších tříd byli téhož roku bratři Paul a Ioannes Schestakové.³⁴⁹ Roku 1636 absolvoval nejvyšší třídu Ioannes Lauterbach. Dalšími absolventy byli roku 1644 studenti, se kterými jsme se již setkali v předcházejícím výkladu – David Senst, Ioannes Albrecht a v následujícím roce David Krum. Matrika rovněž zmiňuje ke školnímu roku 1648/1649 jako člena Tovaryšstva Ježíšova Ioanna Waltvogela. 1656 absolvoval studia budoucí provinciál řádu Ferdinand Waldthausen. Následující roky přinesly rovněž několik absolventů-jezuitů, dokonce z významných jihlavských soukenických či patricijských rodin – Ehrenfrid Dornkreil, Lucas Englisch, Ioannes Gleixner, Ignatius Gosko, Lucas Habermann, Ioannes Heilmann, Henricus Krisch, Paul Pauspertl, Fridericus Pawle, Christophorus, Ignatius a Ioseph Pinwiczka, Ferdinand Reindler, Laurentius Ruprecht či Ioannes, Carolus, Fridericus a Godefridus Riesenfelder.³⁵⁰ Všichni tito studenti, a mnozí další, jejichž kompletní výčet uvádím v příloze práce, jsou v matrice gymnázia uváděni jako členové Tovaryšstva Ježíšova. Zároveň všichni jejich příbuzní toho jména byli členy městské rady v rozmezí let 1624–1699. Bohužel není vzhledem k omezenému prostoru této práce sledovat bližší příbuznost jednotlivých studentů gymnázia napříč pozdější řeholní příslušností a členy městské rady či představitelé soukenického cechu. Stejně tak nemůžeme zatím sledovat studijní úspěchy jednotlivých městských radní, ačkoliv by to bylo nesporně velice zajímavé.

Ze statistického hlediska mezi studenty původem z Jihlavy převažovali budoucí jezuité (39 %), ale našli bychom zde mnoho příslušníků jiných řádů. Z celkového počtu 127 jmen, studentů, již prokazatelně studovali na jezuitském gymnáziu v období 17. století, se zejména jedná o řád kapucínů, kteří tvořili 28 % z celkového počtu pozdějších řeholníků-studentů gymnázia. Nejoblíbenější byl kapucínský řád mezi rodinami Abisch, Pernfus a Wagner. Dále byl mezi Jihlavany oblíbený řád minoritů zastoupený 10%, následovaný řádem premonstrátským (8%). Méně jak pěti byly zastoupeny ostatní řády jako dominikáni, cisterciáci, benediktini, pauláni a servité. Z řad studentů jihlavského jezuitského gymnázia vzešlo mnohem více řeholníků a příslušníků i jiných řádů (augustiniáni, křížovníci), ale mým primárním zájmem je sledovat zde oblíbenost a atraktivitu církevních řádů pro studenty původem z Jihlavy.

³⁴⁹ Na rozdíl od předešlých dvou, je databáze řeholníků při Akademii věd nezmiňuje.

³⁵⁰ Osudy některých z nich po ukončení studia na zdejším gymnáziu jsou ale nejasné, jedná se zejména o Ioanna Waltvogela, Paula Pauspertla, Ignatia a Iosepha Pinwiczky, Friderica a Riesenfeldery. Samozřejmě je velice pravděpodobná varianta výkladu, a sice že šlo ze strany jihlavských jezuitů o chybný zápis.

K sociálnímu vzestupu studium na zdejší gymnázium nesporně pomohlo, i když zprostředkovaně, Danielu Ignatiu Waldthauserovi, který se jako člen studentské legie vyznamenal jako styčný důstojník obrany Prahy před švédskými vojsky, za což byl roku 1649 povýšen do šlechtického stavu s přídomkem von Trattenheimb.³⁵¹ Kromě něj byl do šlechtického stavu povýšen ještě jeden Jihlavan – Mathias Waidhoffer. Byl posluchačem filozofie práv a v rámci obrany sloužil jako mušketýr bránící Horskou a Koňskou bránu. Šlechtický stav s predikátem von Adlersberg obdržel roku 1650. Jihlavská jezuitská matrika ho vzhledem k počátečnímu mezerovitému zapisování žáků mezi svými studenty uvádí pouze v letech 1626 a 1629 jako syntaxistu, jako člen jejich semináře je uveden v roce 1627.³⁵²

Na tomto místě je vhodné se krátce zamyslet a porovnat tak přání vyřčené v zakládací listině jihlavského semináře, které stanovuje, aby členy semináře byli studenti, kteří by se posléze stali duchovními či byli jinak k dobru vlasti a k nápravě duší, s realitou, již nabízejí dostupné prameny. Jedná se především o záznamy členů semináře dochované pro roky 1626–1631, 1677–1679, 1691–1693, 1695, 1698 a 1699. Pokud se na problematiku podíváme pohledem zemským, více seminaristů v těchto letech pocházelo z Čech (56%) než z Moravy (34%). Minimálně jsou zastoupeni Slezané (7%) či studenti z rakouských zemí (2%). Touto optikou by se poněkud neurčitá formulace „být k dobru vlasti“ vztahovala spíše k Zemím Koruny české, než přímo k městu Jihlavě. Na druhou stranu, odhlédneme-li pouze od případu semináře a vztáhli bychom tuto formulaci na celé gymnázium a jeho studenty, z mnoha zde uvedených příkladů tato vzdělávací instituce záměr zakladatelů bezesporu naplňovala.

³⁵¹ Pro připomenutí již výše uvedených údajů – gymnázium navštěvoval v letech 1629–1635. Jan ŽUPANIČ, Michal FIALA, *Praha 1648. Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648*, Praha 2001, s. 51–52;

³⁵² Waidhofferův otec Bartl byl v Jihlavě lékárníkem a jako měšťan přijat mezi lety 1612–1614. Mimo jiné byl Mathiasovým kmotrem Paul Schmilauer, kterého jakožto městského doktora k lékárníkovi poutal minimálně profesní vztah. SOkA Jihlava, Album studiosorum, nefol; SOkA, Kniha přijatých měšťanů, fol. 78v; SOkA, Zlomky staré registratury, II A11; MZA, G 11, Historia collegii iglaviensis, fol. 1; MZA, Matriky, inv. č. 6400, s. 486.

6. Vztah koleje a města ve světle jezuitské kroniky

Pro analýzu této problematiky byl použit opis nekompletně dochované kroniky koleje, jež je uložena v Rakouské národní knihovně. Po zrušení koleje v 18. století se do Vídně přesunul její archiv a s ním i tento materiál historie koleje. Archiv zde zůstal až do archivní rozluky státu po roce 1918. Od té doby se dle inventáře část archivu nachází neznámo kde. Pro své potřeby přepsal tento materiál k dějinám koleje o století zpátky jihlavský archivář Emanuel Schwab a zachycuje historii koleje do roku 1628.³⁵³

Dílo neznámého autora³⁵⁴ začíná jako městská kronika popisující počátky města Jihlavy, jež klade do bájného než reálného data založení roku 800. Poetickým jazykem popisuje geografické podmínky města a jeho okolí. Krom přírodních krás neopomíná zmínit jeho slávu založenou na dolování stříbra, upozorňuje na velikost jihlavského náměstí s množstvím vkusných domů a konstatuje, že zdejší lid má obživu zejména ze sprádaní vlny a Rakušany a Čechy dávno vyhledávaného ječmenného piva. Vyprávění pokračuje popisem událostí vedoucích k příchodu luteránství do Jihlavy v podobě Pavla Sperata a také jeho přelíčení u církevního soudu v Olomouci. Kronika přeskakuje mezi děním v lokálním měřítku – jako například při zmínce o protržení rybníků či požárech v Jihlavě a k dění na celozemské úrovni pokračujíc tak k vyprávění o stavovském povstání. Po něm již kronika pokračuje kronikou v líčení zakládání koleje v Jihlavě.

Během tří let po bitvě na Bílé hoře, kdy měl císař pracovat na uzavření míru v dědičných zemích, k němu přišel hrabě Althan s manželkou, odpustil mu vrácení jím půjčených peněz, ale na oplátku za to císaře požádal, aby statky, které propadly jihlavským heretickým měšťanům fisku daroval k založení zdejší jezuitské koleje. Císař chválíc zbožnost Althanovu krátce poté pověřil kardinála Dietrichštejna, aby zajistil statky pro kolej a císařskému rychtáři v Jihlavě oznámil hned na to svou vůli: „...láskou a starostí chceme rozšířit slávu Boha všemohoucího a pravou víru v království a dědičných zemích našeho císařství [všude] tam, kde důrazněji udeřil omyl hereze, a abychom přispěchali včas na pomoc ošáleným duším, proto v tomto našem městě Jihlavě zřizujeme kolej Tovaryšstva Ježíšova, aby dále její práci znovu obnovila a rozmnožila po dlouhou dobu zhroucenou úctu k Bohu a ona sama aby vzdělávala v jejich škole mládež

³⁵³ MZA, E 27, Jezuité Jihlava, s. 1–3.

³⁵⁴ Jako historikové domu jsou uváděni: Lucas Haberman (1679), Franciscus Stiller, Ioannes Albrecht (1689-1690), Georgius Castullus (1691-1694), Henricus Debritz (1694-1697), Ioannes Nonner (1697-1698) a Ioannes Breuner (1699) viz Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Jarmila KAŠPÁRKOVÁ, *Historiam Scribere. Řádová historiografie raného novověku II. Biografický slovník*, Praha 2018.

od slabostí zbožně a katolicky ve svobodných uměních a dobrých mravech. [...proto]vážně pouč a vybídni městskou radu a lid, aby osobně poznala tuto naši starostlivost o jejich spásu tak, abychom je pokládali za dobré a věrné poddané. Abys tam přicházejícím otcům, kteří tam do budoucna zůstanou, v Našem jméně poskytl jakoukoli pomoc, jakou budeš moci. Ať užívají mírně a v pokoji stejných práv, jako jim byla postoupena v jiných našich městech, v nichž se nacházejí koleje a školy tohoto druhu. [...] aby prokazovali veškerou úctu a náklonnost, aby naslouchali jejich svatým kázáním, aby popřávali sluchu jejich doporučením, aby navštěvovali dle předepsaného obřadu božské bohoslužby. Aby se ve všem chovali poslušně, jak se sluší a patří jako ti, kteří upřímně touží dosáhnout slávu Boha všemohoucího po tomto životě věčném.“³⁵⁵

Jsou zde rovněž zmíněna císařova nařízení kardinálu Dietrichštejnovi o uvedení jezuitů do města a jejich zabezpečení jich statky z císařského fisku, připomenutá již v předchozí části práce.³⁵⁶ U tohoto problému bych se však ještě krátce zastavila, přináší totiž zajímavý vhled do nálady ve městě v prvotním období rekatolizačního úsilí ve městě. Kronika totiž krom darovaných nemovitostí a utvořené fundace zmiňuje spory, jež v této souvislosti nastaly mezi konfiskacemi postiženými měšťany a kardinálem, jež bránily plynulému zapsání fundace do desk zemských. Jedná se o napadnutí převodu Neuymayerova a zejména Topinkova statku koleji. Pojďme se tedy blíže seznámit s jejich aktéry.

Jáchym Topinka byl kupec pocházející z Moravských Budějovic. Do Jihlavy přišel z Jindřichova Hradce, kde získal městské právo a v roce 1606 mu bylo uděleno i měšťanství jihlavské.³⁵⁷ Dva měsíce po udělení městského práva se oženil s Esterou, dcerou předního měšťana Pavla Haidlera.³⁵⁸ Z manželství se narodil syn Pavel. O čtyři

³⁵⁵ „*Hisce gratiosissime mandantes ut eo iam venturis patribus ac in futurum mansuris nostro nomine quodcumque potes auxilium debite praestes, libertatibus ac privilegiis eorum collegio ac scholis a nobis concessio ut in aliis nostris sit civitatibus <No.> in quibus huiusmodi collegia et scholae reperiuntur, quiete ac pacifice frui sinas, tuearis, defendas Senatum populumque instrue serioque adhortare, hanc nostram de ipsorum salute providentiam tanquam boni ac fideles subditi agnoscant, ipsis, patribus omnem cum benevolentia honorem exhibeant, sacras eorum conciones audiant, instructiones libenter admittant, divina apud eos mysteria rite frequentent [...] in omnibus ut decet ita obsequenter sese gerant ac praestent, ut qui sincere exoptent, imprimis Dei omnipotentis gratiam deinde nostram ac demum post hanc vitam illam aeviternam indipisci. Tu pro tua prudentia hoc in negotio scies nostram seriam voluntatem exequi. Ex nostra urbe Viennensi 15 iunii anno Christi 1624, regnorum nostrorum Romani 5., Hungariae 6., Bohemiae 7°.* SOkA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 1.

³⁵⁶ Krom dalšího je zde popsána rovněž slavnost uvedení jezuitů do města a jejich působení na venkově před tím, než mohli být do města uvedeni vzhledem ke zdejší morové nákaze, jež je uvedeno již výše v kapitole týkající se založení koleje.

³⁵⁷ SOkA, Městská správa do roku 1848, *Kniha přijatých měšťanů (1586–1649)*, inv. č. 351, fol. 46v.

³⁵⁸ 24. 6. 1606, svědky svatby byli Bartoloměj Schmilaue ze Smilova, Andreas Schönabitz, Girg a Paul Haidler. MZA, E 67 Matriky, inv. č. 6400, s. 83.

roky později po úmrtí své první ženy se Topinka oženil znovu. Tentokrát si vzal za manželku Kateřinu, dceru rovněž významného a zámožného jihlavského erbovního měšťana, Michaela Stubika z Königsteinu.³⁵⁹ Manželům se narodila dcera Kateřina.³⁶⁰

Z právě uvedeného lze pozorovat sociální síť a status, který Jáchym Topinka po svém příchodu do města nabyt. Díky svému prvnímu sňatku se stal příbuzným Pavla Haidlera, potažmo budoucího císařského rychtáře Jana Haidlera z Bukové, který byl synem prve uvedeného. O rodinném zázemí tohoto hlavního rekatolizačního činitele ve městě prozatím nebylo příliš jasného. Zdeněk Jaroš ve svých článcích o jihlavské heraldice mezi nimi neuvádí takto blízký příbuzenský vztah.³⁶¹ Nicméně ze studia pozůstalostních zápisů vyplývá, že by mělo jít skutečně o syna Pavla a Magdaleny Haidlerových.³⁶²

Když po Bílé hoře přišli v dubnu 1621 do města císařští komisaři, kteří chtěli sestavit, když už ne plnou, tak alespoň částečně katolickou městskou radu, padla volba právě na Topinku jako vhodného kandidáta. V jeho případě nešlo ani tak o jeho vyznání, jako spíše o jeho původ. Komisaři – Václav ze Zástřizl a Jan Jiří Humpolecký Osovec z Rybenska, chtěli příkladem v městě nenarozeného, leč městského práva zde získavšího měšťana motivovat katolické měšťany z ostatních královských měst, aby přišli do Jihlavy, která by jim tak nabízela možnost sociálního růstu a zároveň by oni sami pomohli naplnit zatím těžko dosažitelného stavu, úplně katolické městské rady. Proti nápadu dosadit ho do rady se ale postavili Jihlavané, kteří se odvolávali na obyčej, který toto nedovoloval. Jmenování odmítl i sám Topinka, načež byl pro nevykonání přísahy a „*neposlušensství veliké*“ vzat do vězení.³⁶³ Rada byla nicméně ustanovena, a ačkoliv se radní snažili proces obejít, nakonec všichni přítomní – kromě Topinky, přísahali „Panně Marii a všem svatým.“³⁶⁴

Místo něj byl komisaři vybrán Paul Hersch. Dle matriky přijatých měšťanů pocházel z Plzně a v Jihlavě se objevuje okolo roku 1608, kdy je uváděn ve službě premonstrátů ve farním dvoře.³⁶⁵ Opět tedy šlo o kandidáta, který nebyl původem

³⁵⁹ 8. 2. 1610 Svědky byli Pavel Haidler, Bartoloměj Schmilauer ze Smilova, Jan Neumayer z Winterbergu a otec nevěsty Michael Štubík z Königsteinu. MZA, E 67 Matriky, inv. č. 6400, s. 147.

³⁶⁰ MZA, E 67 Matriky, inv. č. 6473, s. 66.

³⁶¹ Zdeněk JAROŠ, *Jihlavská měšťanská heraldika*, in: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských VI., Jihlava 1988, s. 99.

³⁶² Opis závěti Magdaleny Haidlerové ze 4. září 1620, SOkA, Zlomky staré registratury, II B b 4, Sameš 13/19.

³⁶³ F. SNOPEK, *Disarmace města Jihlavy*, s. 282.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 279.

³⁶⁵ Veronika NEKVINDOVÁ, *Analýza rukopisu A1–3 Rkp. č. 172 v Archivu města Brna a edice vybraných pasáží*, s. 51.

Jihlavan, nadto ještě šlo o muže katolického vyznání. Měšťané se proti této volbě rovněž postavili, jelikož Hersch v rozhodné době navíc nebyl držitelem městského práva. To mu bylo uděleno dodatečně až 4. února 1622³⁶⁶ a radním se stal tedy až v příštím roce.³⁶⁷ Hersch byl z titulu své funkce služebníka k ruce otci Dominiku Manovi,³⁶⁸ správci farního dvora se kterým městská rada v předbělohorském období vedla spory plné schválností. Paul Hersch skončil vyšetřován ve vězení, když městská rada během vpádu Pasovských zjistila spuštěný žebřík z hradební zdi u farního dvora a dodávku podezřelých soudků, obsahujících dle rady střelný prach, dle osazenstva dvora víno.³⁶⁹

Jak a kdy byl Topinka z vězení propuštěn, prozatím není známo, avšak někdy po těchto událostech musel Jáchym Topinka zemřít, jelikož později ve sporech o jeho konfiskovaný dvůr vystupuje jeho vdova Kateřina, provdaná již za Pavla Hersche.

Přímo o osobě Jana Neumayera z Winterberku toho není příliš známo, nicméně jeho rodina patřila rovněž k předním jihlavským patricijským rodům. Neumayerové přišli do Jihlavy z Vimperku na počátku 16. století. Jako první příslušník tohoto rodu je uváděn Martin, primátor a mimo jiné rovněž rektor gymnázia. Z dalších jmenujme Caspara, studujícího na univerzitě ve Wittenbergu a pozdějšího městského fyzika. Dále můžeme jmenovat Davida, jenž roku 1599 koupil jihočeské panství Landštejn,³⁷⁰ či Petra, majitele panství Úsobí a Větrný Jeníkov, jež zdědil po svém bratranci Mathesovi i Stubikovi.³⁷¹ Pro připomenutí – Daniel, rovněž příslušník tohoto rodu, byl majitelem vesnic Jamné a Rybné, jenž byly zkonfiskovány a předány jezuitům. Mnoha sňatky byli spojeni s rodem Stubiků z Königsteina, což je případ i Jana Neumayera, který se oženil dcerou Mathese Stubika Marthou.³⁷² Připomeňme, že jednu z příslušnic tohoto rodu pojal za choť rovněž Jáchym Topinka. Vidíme tak příklad silné vazby mezi těmito rodinami, jež fungovala několik desetiletí a kde jejím nosným prvkem byl zejména finanční kapitál předávaný z generace na generaci, vzbuzující pozornost měšťanů.³⁷³

³⁶⁶ SOKA, Kniha přijatých měšťanů (1586–1649), inv. č. 351, fol. 96v.

³⁶⁷ SOKA, Městská správa do roku 1848, Rejstřík městských rad (1555–1723), inv. č. 327, nefol.

³⁶⁸ Otec Dominik Man zemřel roku 1615, viz V. NEKVINDOVÁ, *Analýza rukopisu A1–3 Rkp. č. 172*, s. 63.

³⁶⁹ Spor přiblížil J. FRIED, *Česká kaple*. In: VIII. Výroční zpráva Čsl. státního ref. reálného gymnasia v Jihlavě za školní rok 1926–1927, s. 14–16. V rámci své diplomové práce edicí pamětní knihy fary u sv. Jakuba rovněž Veronika NEKVINDOVÁ, viz výše, s. 56–59.

³⁷⁰ JAROŠ, s. 101.

³⁷¹ J. BOŘECKÝ, *Dějiny Úsobí a Chyšky 3. díl*, s. 27.

³⁷² Této rodinné vazbě se mimo jiné věnovala ve své disertační práci Pavla JIRKOVÁ. TÁŽ, Pavla JIRKOVÁ, *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1624. Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii*, s. 179–180.

³⁷³ P. JIRKOVÁ, *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1624. Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii*, s. 181 a 185.

Po vydání císařského patentu udělující povstalcům milosti, žádal – ačkoliv neúspěšně – o navrácení svých statků i Jan Neumayer, usilující o navrácení zděděného statku se zahradou a vesnic Jamné a Rybné po blíže zatím neurčeném příbuzném Danielovi Neumayerovi. Jen pro úplnost dodejme, že konfiskacemi byla postižena i rodina Stubiků. Petr požadoval navrácení větrnojeníkovského panství, ležícího na území Českého království. Jeho žádost také nebyla vyslyšena, Petr se posléze rozhodl ze země emigrovat³⁷⁴ a prodal své zbylé panství Úsobí císařskému rychtáři Janu Haidlerovi. Zamítnuty byly stejně jako nároky vdovy po Jáchymu Topinkovi, Kateřiny, rozené Stubikové z Königsteinu podané rovněž jejím manželem Paulem Herschem.

Z výše uvedeného příkladu jasně vidíme výjimečnou úzkou propojenost dvou patricijských rodů Stubiků a Neumayerů, do jejichž širší sociální sítě patřili Jáchym Topinka a jeho prostřednictvím také císařský rychtář Jan Haidler a Paul Hersch. Naznačuje tak dlouhodobé sepětí zdejších elit, ale také to, že ne všichni její příslušníci hned konvertovali. Někteří zůstali věrni starší víře a město opustili, druzí naopak využili změny poměrů a nabyli tak lepšího sociálního statusu. Zároveň vidíme, jak tyto procesy rozdělovaly rodiny po náboženské stránce.

Jezuité v kronice rovněž zachycují svoje úspěchy při obracení duší k pravé víře v kontrastu se zatvzeleností některých luteránů a zdůrazňují prospěšnost katolického vyznání pro obyvatelstvo. Krátce po svém příchodu – roku 1626 se mohli pochlubit „ukázkovou“ konverzí. Ke katolické víře přestoupil dřívější rektor latinského gymnázia Petr Schmilauer ze Smilova, jihlavský lékař a příslušník jak vzdělanostní elity města, tak také jako člen patricijského rodu elity ekonomické. Začal žít jako katolík, vykonal generální zpověď, konvertoval ke katolictví a posléze jihlavským jezuitům odkázal podstatnou část svého majetku.

Dalším typem konverzí, jež jezuité v kronice uvádějí, jsou konverze žen – vdov. Již v roce 1626 se jim podařilo na poslední chvíli přesvědčit ke konverzi ženu, ležící již na smrtelné posteli. Chráněná svátostí pokání a eucharistie po přijetí posledního pomazání zemřela. Tento motiv se v kronice několikrát opakuje. V příštím roce zmiňuje i další případy, bohužel pro historika anonymní: žena, vydešená porodními bolestmi přestoupila ke katolictví, aby ochránila sebe a své dítě a dosáhla tak šťastného porodu. Jiná zase raději volila konverzi a život v rodném městě, než odejít do exilu. Zmínit můžeme i nejmenovanou patricijku, jež rovněž vyměnila přijímání pod obojí za

³⁷⁴ Odešel se svými nejbližšími do Horních Uher. BOŘECKÝ, *Dějiny Úsobí a Chyšky 3 díl.*, s. 28.

přijímání pod jednou způsobou.³⁷⁵ Že konverze žen byla vskutku důležitým tématem, svědčí následující slova: „*Toho roku (1627) nepřičetnost žen (jimi) drzeji zmítala, protože jim totiž nebyl předepsaný žádný termín konverze, některé z nich silněji pocítily trestající ruku Boží. Některá žena (z nich) unikla nebezpečí smrti předsevzetím-příslibem konverze až napotřetí. Aby získala stálější zdraví duše a těla, odložila všechn stud a strach a přijala nebeského lékaře (tj. konvertovala, přijala Tělo Páně v katolickém duchu) a přijala svátost oltářní, aby dosáhla stálějšího zdraví (blaha) duše a těla.*“³⁷⁶ Objevuje se i měšťanka-patricijka, která svým příkladem přivedla ke konverzi okolo 25 dalších lidí.³⁷⁷

Na druhou stranu je z roku 1626 dochováno napomenutí adresované matce císařského rychtáře Haidlera, Magdaleně, aby se obrátila ke katolictví. Kardinál jí říká, že sice byla určitým nedopatřením ušetřena všeobecného vyšetřování, ale chce ji otcovsky napomenout, zejména s ohledem k jejímu synovi, k němuž chová svou knížecí přízeň, aby odložila dosavadní bláznovství a co nejdřív přestoupila k pravé katolické církvi a v ní zůstala až do své smrti a dosáhla tak lepšího zdraví duše a života věčného.³⁷⁸ Ovšem kdy a pokud vůbec konvertovala, o tom se prameny nezmiňují. O císařském rychtáři kronika mluví jako o velkém a věrném patronovi jihlavské koleje. Dle jejích záznamů měl mimo jiné prostřednictvím otce Lamormaina žádat o přijetí do panského stavu, na což mu bylo Lamormainem odpovězeno, že bude potřeba obrátit ještě mnoho duší, než bude moci být tato věc příznivě vyřízena.³⁷⁹

Z roku 1627 se uvádí příklad těžce nemocné ženy, jež byla dvanáct let dnou upoutána na lůžko. Podvolila se ale katolickému přijímání (tedy i zpovědi), ke kterému byla přinesena na ramenou a navštívila jezuitský chrám. Byla nadále povzbuzována ve

³⁷⁵ „*Honesta vidua iam iam haeretica moritura sacramentis poenitentiae, eucharistiae et extremae unctionis munita post receptum in terris lumen fidei in coelis lumen gloriae ut speramus est consecuta. Alia genere et familia veteri nobilis utramque eucharistiae speciem cum una permutavit.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 3

³⁷⁶ „*Hoc anno, quia mulierum pertinax sese audacius iactabat furor, nullum videlicet conversionis terminum sibi praescriptum, gravius illarum aliquae sensere vindicem Dei manum. Quaedam mortis periculum proposito conversionis iam tertio evaserat igitur, ut constantiorem animae et corporis consequeretur salutem, omni excusso pudore ac metu peracta exomologesi coelestem medicum in altaris sacramento recepit.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 4-5.

³⁷⁷ „*Fere quinquennio actum videbamur egisse cum principe civitatis, foemina quae ubi catholicorum sacris se addixit, alias quinque supra decem suo convertit exemple.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 6.

³⁷⁸ F. SNOPEK, *Akta kardinála Dietrichštejna*, s. 149–150.

³⁷⁹ „*...magnus et fidelius collegii Iglaviensis patronus et fautor, Patri Guilielmo Lamormaini per literas Reverendi Patris rectoris insinuiavit, ut Caesare annuente in baronum gradum posset assumi. Pater Guilielmus literis 12 septembris a sedatis ad petitionem haec subiecit: RV amanter salutet dominum iudicem caesareum; antequam veniatur ad eius negotium, multorum animi erunt dispondendi.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 5.

víře a přijímáním eucharistie, což ji na konec uzdravilo. Jiná luteránka snědla jedovaté houby, po požití se ale dala na pokání, vzdala se hereze, přijala protijed v podobě pravé víry, a tak se rovněž uzdravila.³⁸⁰

Další zázraky se staly, když poté, co jeden zednický učeň spadl z vysokého domu a byl těžce poraněn, ho zachránilo vzývání jména Panny Marie a svatého Ignáce. Jezuitský světec rovněž pomáhal obyvatelům, když byli ohrožováni a obtěžováni zlými duchy a démony, ať už v bdělosti či během spánku. Názorným příkladem rovněž ukazovali, že pohnutky změny náboženského myšlení a konverze musí být opravdově myšlené, jinak k zázraku nemůže dojít. Tak, jako se to přihodilo jednomu chlapci navštěvující jezuitské gymnázium, jehož trápila ostrá a často se opakující bolest zubů. Jako student se zavázal povinným slibem zpovědi a přijímání – ostatně jako musel jezuitský student, zavázal se ovšem, že tak bude činit v den svaté Apolonie, již tímto prosil, aby mu od trápení pomohla. Z mladické nerozvážnosti ale slib odkládal dlouho splnit, až se mu vrátila bolest zpět, jež ho ovšem již donutila slib opravdu uskutečnit.³⁸¹ Nutno podotknout, že choroby se nevyhýbaly samotným jezuitům, kteří modlitbami – zejména tedy k Panně Marii, dosáhli také zpět kýženého zdraví.³⁸²

Jezuité tak měšťany učili uctívat obrazy svatých, seznámili je s ochrannou mocí svěcené vody, poučili je o používání voskových svící a svátostek a také jak správně účastnit mši.³⁸³ V kronice rovněž nechybí údaje o počtu provedených konverzí či zpovědí. Roku 1627 tak bylo od heretické mánie přivedeno ke zdravějšímu církevnímu učení na čtyřicet měšťanů. Při příležitosti korunovace Ferdinanda III. ke konci téhož roku pak mělo přestoupit dalších sto.³⁸⁴ Jezuitský kronikář rovněž vzpomenu misijní aktivity

³⁸⁰ „*Alia duodecim annis ob podagrae Dolores lecto affixa ad eucharistiam catholice suscipiendam aliis succollantibus templum nostrum invisit. Nonnemo confessionis et synaxeos mysteriis adiutus linguae usum recuperavit. Quaedam mortis escam, fungos venenatos, in sylva esitabat quo citius Lutheri consortio altera in vita frueretur, at poenitentiae medicamine corporis simul et animae vitam deposita haeresi|| meliori antidoto conservavit.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 6.

³⁸¹ „*Unus aliquis de numero studiosorum confessionis et communionis voto quotannis in die S. Apollonia frequentandae se obstrinxerat peracuto dentium dolore inductus; iste dum iuvenili levitate votum explere differet longius, illico adfuit acerbis dentium cruciatus monitor qui promissum exolvere coegit.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 6.

³⁸² „*Sub eodem collegii moderatore cum P. Christophorus Penner in ministri et procuratoris officis ad mortem usque adeo periculose decumberet, ut ab una infirmorum saluta dei para Nickelsburgensi et eius sanctissimo sponso Christi in terris oeconomus per votum invocatis vitae mortalis reliquias impetrarit.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 6.

³⁸³ „*Interesse divinis, coeli reginam ipsosque coelites venerari, cerollas (??) precarias, usum cerei agni, aquae lustralis vim, imaginum venerationem habere in pretio publice privatimque instructo.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 5.

³⁸⁴ „*Maiorum exempla in pietate magnum habere calcar probavit eventus. Cum enim Ferdinandus 2. imperator et Eleonoram coniugem et filium Ferdinandum 3[tertia]m Pragae 25 novembris anno superiore regem Bohemiae coronatum itineris comites haberet, nostroque in templo Romani imperii summa capita ex ima humo flexo poplite Deum in missae sacrificis adorarent, multum valuit ad centum*

jihlavských otců ve venkovských lokalitách na počátku existence koleje. V Brtnici a přilehlých vesnicích působili o nedělích a svátcích, roku 1626 zde obnovili pobožnost Božího Těla a ke konverzi podnítli na 222 osob.³⁸⁵ Rovněž působili v Horní Cerekvi nebo ve Ždírci, kde se jim rovněž povedlo přivést několik poddaných ke katolické víře.³⁸⁶ Na svém panství v Kníních poté, co z něho odtáhlo vojsko, poskytovali poddaným duchovní útěchu, odnaučili je přijímat podobojí a přivedli je tím tak ke katolictví.³⁸⁷ Pořádek v tomto směru zjednali i v Horní Slatině, patřící Janu Matyášovskému z Matyášovic, jednomu s několika komisařů oceňujících zkonfiskované statky na Moravě.³⁸⁸

Dalším tématem probíraným v kolejní kronice byly zbožné dary, jež jihlavští jezuité dostávali od svých podporovatelů. Pokud z tohoto okruhu vyčleníme dar nejzásadnější, bez něhož by kolej nemohla vzniknout, tedy Althanovu fundaci. V podtextu tohoto výkladu se ovšem občas objevují odkazy na velký nedostatek a chudobu koleje. Obavy zde působících jezuitů o hospodářském stavu koleje se snažil mírnit vlídným slovem provinciál řádu Řehoř Rumer, když roku 1626 psal zdejším představeným následující: *Takové začátky již obyčejně bývají, že s trpělivostí jsou všechny věci překonány. V historii koleje vídeňské se píše, že naši otcové na krušném počátku [zde ve Vídni] dost dlouhou dobu nedostávali od komory císaře Ferdinanda I. každý týden více než 45 krejcarů a místo vína pili převařenou vodu. Kéž bychom snesli skromné poměry a žijme tedy z dobrodiní podle možností. Bůh nám žehnej! Těžko kdy byl chudší provinciál, než jaký jsem já, taková je všude nouze o peníze.*³⁸⁹

et amplius animarum quas haeresim dedocuimus, conversionem. “ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 6.

³⁸⁵ „*In oppido Pirnitz quod sesquimillari abest, in Wien aliisque vicinis pagis et oppidis parochorum vices dominicis festisque diebus nostri lubentes subiere. Restituta Theophoriae solennis supplicatio nobiles ac senatores dissidentes reconciliati; catholici ritus et aquae lustralis usus revocati. Universum ducenti viginti duo ecclesiae orthodoxae aggregati.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 3.

³⁸⁶ „*In Cerekev Alberti Leskowetz liber baronis oppidulo decem et unus alteram tantum eucharistiae speciem admisere; tres in Sehrlentz haeresim exuerunt.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 5.

³⁸⁷ „*In militum accursu et recursu subditio nostris Kunitzii potissimum et solatio fuimus et auxilio. Ealicis usum abstraximus ibidem rurcolis centum viginti aliquot ad sacerdotis genua poenitentes accessere qui triennio sacrum tribunal declinaverant.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 5.

³⁸⁸ „*In Slatin³⁸⁸ nobilis Ioannis Matthiassowsky pago templum magno Aegidio sacrum quod sexaginta et amplius annis suorum errorum synagogam sectarii fecerant opera nostrorum ritu ecclesiastico, annuae dedicationis caeremoniis, missarum solemnibus verbique divini facta sementa catholicorum piis usibus reconciliatum.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 5.

³⁸⁹ „*Initia talia esse solent, cum patientia superantur omnia. In historia collegii Viennensis habetur quod nostri patres in illo salis longo tempore ex camera Ferdinandi primi imperatoris in singulas hebdomadas non accipiebant amplius quam quadraginta quinque cruciferos et pro vino bibebant aquam coctam. Sustineamus modicum et vivemus nos ex bonis ut possumus Deus benedicet. Vix unquam fui pauperior*

Je rovněž zajímavé sledovat druhy darů a dárců zapisované kroniky. Jedním z prvních byl roku 1626 dar magistra Ignatia Humpoleckého, jenž jako člen jezuitského řádu měl přímou vazbu koleje. Dle informací uvedených v kronice vyplývá, že poté, co obdržel dědictví, se rozhodl část z něj obdarovat jihlavskou kolej. Původně zamýšlenou částku 300 zlatých navýšil o dalších 100 a nadto ještě přidal dlužní úpis, kde povinnou stranou byla jihlavská rada. Kronika zmiňuje špatný hospodářský stav města, jenž bránil vyplacení nejen tohoto dlužního úpisu, ale i splátky za fleischovskou nadaci, přičemž za tento stav viní jednak nesnáze poměrů, jež napomáhala překonat štedrost měšťanů a zvláště pana císařského rychtáře.³⁹⁰

Následujícím darem zaznamenaným kronikou byly dva poháry pro užívání během přijímání, jež ze svého dědictví daroval opět jezuita – Ioannes Geiling. Dalšími, co podpořili raný chod koleje a kostela byl jihlavský měšťan Jan Freisleben, jenž daroval zvon pro kostel, a císařský rychtář, jenž přispěl misijní knihou. V příštím roce na potřeby „domácnosti“ přispěla rovněž hraběnka Bianca Polyxena Collalto 100 zlatými, 90 měřicemi ozimé pšenice a sud vína a jihlavský měšťan Egidius Reiman koleji věnoval 800 zlatých na stavbu kostela. O něco později (1628) jezuité obdrželi od nejmenovaného dárce – či dárců, mosazné svícny, závěsný lustr, vyšívány ornát a menší oltář potažený červeným hedvábím.

Jsou zde popisovány více či méně závažné spory s premonstráty, spravující zdejší farnost. Jezuité v těchto sporech rovněž vystupují jako ochránci měšťanů pečující o jejich blaho a zájmy. Kronika doslova uvádí, že premonstrátské kanovníci od začátku rozsévají nepřátelským počínáním sémě závisti a rozbrojů,³⁹¹ či zde vystupují jako sokové jezuitů.³⁹² Jako jeden z příkladů můžeme připomenout výše popsany spor o to, komu by měl příslušet Bürgerstift, zabavený městské radě opatem Questenbergem, jenž dle jezuitského pohledu nespravedlivě tuto nadaci ve prospěch měšťanů a

provincialis quam modo sim, tanta est ubique penuria pecuniarum.“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 3.

³⁹⁰ „*Nec hic stetit aliam insuper syngrapham quadragingentorum et quinquaginta quinque Rhenensium ex eiusdem magistri Humpoletzky patromonio adiecit (?) : cuius summam civitas Iglaviensis propter frumentum anno 1624 acceptum cum in tanta rerum et temporum difficultate statim non posset persolvere, nihilominus praeter messem quam sat copiosam nostris e agris intulimus, et praeter census a seminario mutuo acceptum etiam civium potissime domini caesarei iudicis liberalitas rei familiaris tenuitatem benigne sublevavit.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 3.

³⁹¹ „*E contrario invidiae et discordiarum semen quamvis initio et canonicos Praemonstratenses iactum primo anno quolibet fere deinceps fructum patientiae sat copiosum nostris operariis tulit.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 2.

³⁹² „*Coeperunt et ipse in parochia in melioribus aemuli Praemonstratenses scholarum trivialium esse curatores.*“ SOKA, Emanuel Schwab, *Historia collegii Iglaviensis*, p. 3.

vzdělanosti jejich synů. Dalším byl sporná záležitost výběru tzv. hrachového desátku, který premonstráti dle soudu jezuitů vybírali zbytečně k hospodářské škodě měšťanů, kteří se snažili soudně bránit, avšak marně díky opatově silnému vlivu. Zmiňují rovněž, jak moc soužilo zdejší měšťany daňové zatížení, kdy téměř dvě třetiny měšťanů mělo problémy vůbec daně řádně odvést.

K dobrému vztahu se správci zdejší fary nepřispěla ani událost již z roku 1626, kdy opat Questeneberg zabavil tzv. Gergeriánskou knihovnu zkonfiskovanou jihlavskému blíže nejmenovanému měšťanovi, jež ale byla původně určena na půl jezuitům a na půl minoritům, kteří dokonce dostali inventář těchto zabavených knih. Knihy nakonec císař potvrdil Questenbergovi. Premonstráti byli rovněž určeni jako správci jihlavského triviálního školství a jezuité se s nimi snažili uzavřít dohodu o tom, aby ve městě nebyli přijímání potulní studenti bez úředního potvrzení, což i přesto, že premonstráti odsouhlasili, nakonec sami nedodržovali. Kritizovali rovněž kazatelské schopnosti faráře Kotschauera, jež poškozovaly pozitivní postup rekatolizace ve městě a dosažení spásy jeho obyvatel. Po měšťanech aktivně požadoval, aby vykonali před Velikonočním obdobím svaté zpovědi, ale takovým nevhodným způsobem, že měšťané raději volili zpověď kdekoliv jinde, než na zdejší faře – pokud raději nevykonali žádnou.

K menšímu konfliktu došlo hned na jaře roku 1626 rovněž s dominikány, jež cítili být obtěžováni pohledy studentů a hlukem vycházejícím z oken budovy semináře, kde studenti zpívali, hráli na hudební nástroje a i jinak hlučeli. Dohodu zprostředkoval otec provinciál, jenž nařídil zakrýt spodní část oken, tak aby alespoň byl omezen výhled do sousedního areálu dominikánského kláštera.

V neposlední řadě byla nejen tématem kroniky, ale zejména jedním z hlavních objektů působení jezuitů, vzdělávací činnost. Kronika rovněž zaznamenává, jak se rok po roce postupně rozrůstalo gymnázium – zejména tedy počet žáků. Až do roku 1629 byly totiž otevřeny pouze první čtyři třídy. Jezuité se postupně (dle svých slov) ujímali kvítek nevinnosti, jež jim brzo začaly přinášet první úspěchy. Studenti dělali pokroky ve zbožnosti, drželi doma půst či se vroucně modlili, čímž v mnoha případech pohnuli své rodiče k přijímání svátostí a tedy i ke konverzi. Již roku 1626 z jejich gymnázia vstoupil do františkánského řádu, jiný z jejich svěřenců odešel studovat do jezuitského

noviciátu v Brně.³⁹³ Studenty podporoval finančními dary císařský rychtář Haidler (1626),³⁹⁴ či jeho synem Ernestem (1629), jež darovali tzv. prémie nejlepším studentům.³⁹⁵ Zmiňují se zde nicméně potíže se zabezpečením jejich semináře, vzhledem k hospodářským problémům města a tedy vyplácením úroků z fleischovské nadace, jenž se snažili řešit s pomocí otce Lamormaina, který se, jak již víme pro jezuity bohužel neúspěšně, pokoušel vydobýt dispozice bývalé měšťanské nadace Bürgerstiftu pro kolej.

³⁹³ „Juvenis quintum supra vigesimum agens annum triduo S[ancti] P[atři] N[ostri] Exercitiis excultis divo Francisco sese addixit. Alius, ut in temporalibus societati esset adiutor. Brunam missus.“ SOKA, Emanuel Schwab, Historia collegii Iglaviensis, p. 3.

³⁹⁴ „Pro studiorum renovatione posteaquam frequens omnium ordinum corona quinquennem a doemone raputum puerulum in Siena spectasset (?), generosus dominuo Ioannes Haidler, ut altius erigeret pueritiae animos, munifice prima laboris et diligentiae praemia eidem distribui iussit.“ SOKA, Emanuel Schwab, Historia collegii Iglaviensis, p. 3.

³⁹⁵ „Studiosa iuventus sub autumnum publico in theatro medicata est morbo scholastico et diligentiae praemiis a generoso domino Ernesto Haidler³⁹⁵ domini caesarei iudicis filio munifice donata.“ SOKA, Emanuel Schwab, Historia collegii Iglaviensis, p. 6.

Závěr

Rekatolizace, jež se začala obratem na Bílé hoře prosazovat v Českém království, se projevila plnou měrou i královském městě Jihlavě. Luterství ve městě zakotvilo od doby příchodu Pavla Sperata, Lutherova blízkého přítele. Vlivem reformních myšlenek se město proměnilo z dříve katolického města, věrného panovníkovi, na město plně luteránské. Umožněno to bylo též ztíženým postavením katolické církve, jež měla ve městě své zástupce v podobě řádových domů minoritů a dominikánů. Ti vzhledem ke špatnému stavu svých komunit, jež procházeli hlubokou krizí, nebyli schopni čelit výzvě protestantské reformy. Postavit se luteránské městské radě, jež se snažila využít situace a vydobýt patronátní právo nad farou, dokázal v omezeném měřítku pouze premonstrátský řád, správce městské fary, jež rovněž nebyl v dobrém stavu, tím, že patronátní právo předal do rukou Janu Loheliovi, opatovi Strahovského kláštera. Další pokusy městské rady o nabytí tohoto práva již nemohly být uskutečněny vzhledem k dalšímu vývoji v zemi, kdy dějinný vývoj upřednostnil v Českém království místo tolerance či koexistence směr rekatolizace.

Založení jihlavské jezuitské koleje tedy spadá do období počínající obnovy katolického náboženství v českých zemích po Bílé hoře od dvacátých let 17. století. Předkládaná práce se pokusila nastínit tuto problematiku ve světle uvedení jezuitského řádu do města a následné analýzy míry její akceptace ze strany zdejších měšťanů. Jak město a jeho obyvatelé, tak i kolej trpěla v tomto období důsledky válečných útrap zejména ve formě zhoršené hospodářské situace. Jezuitům toto bránilo po dlouhou dobu své existence vybudovat reprezentativní budovy své koleje a chrámu. Přese všechno však po celou dobu byla předmětem latentního zájmu ze strany měšťanů, kteří jí ve svých testamentech konstatně odkazovali menší či větší odkazy. Míru všech odkazů překročil Petr Schmilauer ze Smilova, takřka ukázkový konvertita, jež v předcházejícím předbělohorském období náležel k protestantským elitám města. Po příchodu jezuitů do města však i svou manželkou vzápětí přestoupili ke katolické víře a nadto on sám daroval koleji skoro svůj celý majetek.

Jako dalšího příkladného konvertitu můžeme jmenovat Lukáše Riesenfeldera z Riesenfeldera, jenž rovněž pocházel z luteránského prostředí. Vzhledem k tomu, že v souvislosti s morem přišel takřka o celou rodinu, nemusel tolik dbát jejich případných názorů či výtek, které by mu ke konverzi bránili. V následujících letech po ní se stal jedním z předních jihlavských měšťanů s rozsáhlým majetkovým zázemím. Dále

můžeme jmenovat Paula Hersche, jenž v souvislosti s rekatolizačním procesem ve městě zahájil rovněž rychlý kariérní postup. Ze sluhy ve farním dvoře mu bylo pod tlakem rekatolizačních komisařů uděleno městské právo a brzy se stal i členem městské rady. Nehledě na to, že si později vzal za ženu vdovu po jednom z konfiskacemi potrestaných měšťanů. Tato problematika, ve které by se mohla sledovat i případná emigrace měšťanů, by si do budoucna zasloužila širšího zpracování, jež by ovšem vyžadovala poměrně časově náročnou matriční práci dokládající sociální vazby jednotlivých měšťanů. I přesto jsme mohli vidět, jak rekatolizační proces mohl rozdělit rodiny po náboženské stránce.

Jak se kolej uchytila v městském prostředí, jsme rovněž sledovali na příkladu členské základy zdejších mariánských družin, jež přispívaly k dobrým vztahům mezi kolejí a měšťany. Mohli jsme to vidět na příkladu sporem se zdejším duchovním správcem fary. Podobně pozitivní situace jsme viděli i na příkladu studentů jezuitského gymnázia, jež zaznamenalo řadu úspěchů založených na zájmu řady studentů, vstoupit do Tovaryšstva Ježíšova – a to poměrně záhy po otevření gymnázia. Rovněž problematika prosopografie studentů by si zasloužila širší zpracování, jež však nebylo v rámci této práce možné uskutečnit. Nakonec zajímavým pohledem, často potvrzujícím řeč pramenů městské provenience bylo vyprávění jezuitské kroniky.

Otázky, jež vyplývají z této práce a které se jistě nabízejí k širšímu zpracování se týkají všedního dne v jezuitské koleji. Tato problematika by se dala zpracovat na základě *Litterae Annuae*, jež jsou uloženy v Rakouské národní knihovně. Původně bylo zamýšleno v této práci šířeji začlenit i tento pramen, vzhledem k časovým možnostem a rozsahu této práce to však nebylo možné. Rozbor též nabízí samotné hospodaření koleje v kontextu hospodářských problémů města a stavu kolejních statků, což se týká zejména stavby komplexu koleje na přelomu 17. a 18. století. Nadále je otevřena i problematika soužití hned několika církevních řádů v jednom městě – připomeňme, že v Jihlavě v 17. a 18. století působili kromě Tovaryšstva Ježíšova, též řád minoritů, dominikánů, kapucínů a premonstrátů.

Seznam zkratek

ČČH – Český časopis historický

ČMM – Časopis Matice moravské

HOP – Historie – Otázky – Problémy

MZA – Moravský zemský archiv v Brně

NAČR – Národní archiv v Praze

SAP – Sborník archivních prací

SOkA – Státní okresní archiv v Jihlavě

VSV – Vlastivědný sborník Vysočiny

ZVGMS – Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mähren und Schlesiens

b.d. – bez data

Bd. - Band

ed. - editor

fol. – folio

inv. č. – inventární číslo

kr. – krejcar

nefol. - nefoliováno

pag. – pagina

r. – recto

s. – strana

sign. – signatura

tom. – tomus

v. – verso

zl. - zlatý

Seznam příloh

- Příloha. č. 1 Půdorys města v první polovině 15. století (podle F. Hoffmanna)
- Příloha č. 2 – Počet úmrtí v Jihlavě dle matriky zemřelých při kostelu sv. Jakuba (1626-1700)
- Příloha č. 3 – Přehled počtu zápisů v knize testamentů (1624-1682)
- Příloha č. 4 – Přehled dobrodinců jezuitské koleje v Jihlavě
- Příloha č. 5 – Počet odkazů církevním a městským institucím (1624-1682)
- Příloha č. 6 – Výše odkazů církevním a městským institucím (1624-1682)
- Příloha č. 7 – Seznam studentů jihlavské gymnázia, kteří vstoupili do Tovaryšstva Ježíšova
- Příloha č. 8 – Nadace Evy Marie Fleischové z roku 1623 pro seminář jihlavské koleje
- Příloha č. 9 – Konfirmace fundace jihlavské koleje Ferdinandem III.
- Příloha č. 10 – Erb císaře Ferdinanda II. v matrice měšťanského bratrstva Nanebevzetí Panny Marie při jezuitské koleji v Jihlavě
- Příloha č. 11 – Alianční erb Michaela Adolfa z Althanu a jeho manželky Alžběty ze Šternberku v matrice měšťanského bratrstva Nanebevzetí Panny Marie při jezuitské koleji v Jihlavě

Tabulka č. – Seznam studentů jihlavské gymnázia, kteří vstoupili do Tovaryšstva Ježíšova

jméno	příjmení	původ záznamu	jméno	příjmení	původ záznamu
Mathias	Achabi	databáze	Fridericus	Pawle	databáze a matrika
Ioannes	Albrecht	databáze a matrika	Iocephus	Pingvitzka	databáze a matrika
Godefridus	Albrecht	databáze a matrika	Ioannes	Pinter	databáze a matrika
Mathias	Andrea	databáze	Christophorus	Pinviczka	databáze a matrika
Simon	Boruhradsky	databáze a matrika	Iocephus	Pinwiczka	databáze a matrika
Ferdinandus	Czepani	databáze a matrika	Daniel	Proks	databáze a matrika
Ehrenfridus	Dornkreil	databáze a matrika	Lucas	Rebhan	databáze a matrika
Lucas	Englisch	databáze	Ferdinandus	Reindler	databáze a matrika
Franciscus	Felsman	databáze a matrika	Christophoru	Resel	databáze a matrika
Ioannes	Fettauer	databáze a matrika	Ioannes	Risenfelder	databáze a matrika
Franciscus	Feyertag	databáze	Carolus	Risenfelder	databáze a matrika
Daniel	Fridel	databáze a matrika	Fridericus	Risenfelder	databáze a matrika
Leopoldus	Gärtner	databáze	Godefridus	Risenfelder	databáze a matrika
Franciscus	Geziek	databáze a matrika	Laurentius	Ruprecht	databáze a matrika
Ioannes	Gleixner	databáze a matrika	David	Senst	databáze a matrika
Franciscus	Grill	databáze	Mathias	Senst	databáze a matrika
Ioannes	Grill	databáze	Ioannes	Senst	databáze a matrika
Ioannes	Grumelmar	databáze a matrika	Paulus	Schestak	databáze a matrika
Lucas	Haterman	databáze a matrika	Ioannes	Schestak	databáze a matrika
Ioannes	Heilman	databáze a matrika	Ioannes	Schneider	databáze
Ioannes	Heilman	databáze	Philippus	Schöffel	databáze a matrika
Iocephus	Iopserius	databáze a matrika	Dominicus	Schubert	databáze a matrika
Daniel	Jäger	databáze	Godefridus	Schuster	databáze a matrika
Andreas	Kerber	databáze a matrika	Ludovicus	Sibert	databáze a matrika
Ignatius	Kostko	databáze a matrika	Georgius	Spinko	databáze
Henricus	Krisch	databáze a matrika	Ioannes	Strobach	databáze a matrika
David	Krum	databáze a matrika	Augustin	Strobach	databáze a matrika
Ioannes	Lauterbach	databáze a matrika	Sigismundus	Swedniczka	databáze a matrika
Ferdinandus	Lindenmayer	databáze a matrika	Ferdinand	Waldhauser	databáze a matrika
Ioannes	Neugebauer	databáze	Ioannes	Waldt	databáze
Ioannes	Nonnert	databáze a matrika	Ioannes	Waltvogel	databáze a matrika
Paulus	Pausperthl	databáze a matrika	Lucas	Zimmerman	databáze a matrika

[illegible]

Nos Ferdinandus Tertius, Divina favente clementia
 electus Romanorum Imperator, semper Augustus (sic)
 pro perpetua rei memoria, tenore presentium et No-
 stro, heredumq; Nostrorum successorum, Legum Bohe-
 mia et Moraviae nomine universis et singulis, ad
 quos haec litterae pervenerint, presentibus ac futuris
 intimamus, et notum facimus. Nobis P. Rectorem
 cum toto Collegio Patrum Societatis Iesu Iglavia, Du-
 militet religiosoreq; supplicem accessisse, ut tam pri-
 mam fundationem dicti Collegij, a Generoso, fidei No-
 bisq; dilecto Michaele Adolpho Comite ab Althaim,
 Barone de Goldburg in Plunsteinen, Institute mil-
 itia Christiana in Germania, speciali ad hoc partem
 a dilectissimo Augusti^{ssima} memoria parente Nostro, par-
 tim ab Episcopo et Ordinario loci impetrato consensu
 factam, cum omnibus suis Juribus, Privilegiis et im-
 unitatib; quam etiam cetera omnia, quae hoc temporis
 decursu ad Collegij maius incrementum, emptione, p-
 legationib; Donationib; alijsq; honestis titulis acres-
 cere, auctoritate Nostra sacra Legib; ^{pro}promulgata
 Nobis benignitate ac clementia gratiorum ac inviolabi-
 liter approbare, ratificare, et confirmare dignaremur
 prefati autem Collegij fundationis tenor sequitur et
 est talis:

Gloria in excelsis Deo, et in terra
 pax hominibus bonae voluntatis.

Příloha č. – Erb císaře Ferdinanda II. v matrice měšťanského bratrstva Nanebevzetí Panny Marie při jezuitské koleji v Jihlavě

Příloha č. – Alianční erb Michaela Adolfa z Althanu a jeho manželky Alžběty ze Šternberku v matrice měšťanského bratrstva Nanebevzetí Panny Marie při jezuitské koleji v Jihlavě

